

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění

Tomáš Pivovarník

ČEŠTÍ A NĚMEČTÍ KATOLÍCI A VZNIK ČESKOSLOVENSKA

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Petráček Ph.D., Th.D.

PRAHA 2009

Rád bych poděkoval vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Tomáši Petráčkovi, Ph.D, Th.D. za vřelý přístup, cenné rady a podněty při zpracování této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne

Tomáš Pivovarník

OBSAH

Úvod.....	6
1. Stručný nástin obecně historických východisek vedoucích ke vzniku ČSR.....	8
1.1 Reformy Marie Terezie a Josefa II. ovlivňující život katolické církve.....	9
1.2 Revoluční rok 1848 a následný vývoj.....	11
1.3 Vliv konkordátu na postavení katolické církve v rámci habsburského soustátí.....	13
1.4 Stručné nastínění českých snah o rakousko - české vyrovnání.....	14
1.4.1 Regionálně historický exkurz I - Tábory lidu.....	15
1.4.2 České naděje v podobě fundamentálních článků.....	16
1.5 Zánik Habsburské monarchie a události vedoucí ke vzniku samostatné ČSR.....	17
1.6 Vznik ČSR.....	18
2. Vztah katolíků k nově vzniklé ČSR.....	20
2.1 Postavení episkopátu k nově vznikajícímu státu.....	20
2.2 Postavení nižšího kléru a laiků k nově vznikajícímu státu.....	26
2.2.1 Katolické spolky a sjezdy před vznikem ČSR.....	26
2.2.2 Postoj katolických kněží k událostem roku 1918 a následnému vývoji.....	27
2.2.3 Regionálně historický exkurz II – případ katolického kněze Karla Koudelky.....	28
2.3 Politický katolicismus.....	30
2.3.1 Úvodní vymezení politického katolicismu.....	30
2.3.2 Český politický katolicismus.....	31
2.3.3 Německý politický katolicismus v českých zemích.....	33
2.3.3.1 Volby do obecních zastupitelstev v roce 1919 a němečtí křesťanští sociálové.....	34
2.3.3.2 Vznik Německé křesťansko-sociální strany lidové a její postavení na počátku 20. let 20. století.....	35
2.3.4 Územní a národnostní problematika v rámci česko-německých vztahů v počátcích fungování ČSR.....	38
2.3.4.1 Česko – německé rozpory v otázce udržení územní celistvosti.....	38
2.3.4.2 Některé aspekty národnostního složení ČSR ve 20. a 30. letech 20. století.....	39

3. Německé a české náboženské spolky formující se na území ČSR od roku 1918	42
3.1 Některé německé katolické spolky působící na území ČSR, jejich historie a význam.....	43
3.2 Některé české katolické spolky působící na území ČSR, jejich historie a význam.....	45
4. Vliv českých a německých politických představitelů katolických stran na právní úpravu některých stěžejních oblastí společenského života.....	49
4.1 Státní opatření, která měla vliv na katolickou církev a její působení ve společnosti.....	50
4.1.1 Oblast manželského práva.....	51
4.1.2 Oblast školství.....	54
5. Některé aspekty nepříznivého postavení katolíků v ČSR.....	60
5.1 Obecná východiska.....	60
5.2 Postavení vysokých ústavních činitelů ČSR ke katolické církvi.....	63
6. Odluka církve a státu.....	66
6.1 Typy odluky.....	66
6.1.1 Severoamerický model laického státu.....	66
6.1.2 Francouzský model laického státu.....	67
6.1.3 Německý model laického státu.....	67
6.1.4 Totalitní režimy a odluka církve.....	67
6.2 Jednání o odluce státu a církve na půdě Národního shromáždění.....	67
6.2.1 Návrh ústavního zákona dr. Václava Boučka o odluce církve a státu..	68
6.2.2 Katoličtí představitelé v poradním sboru pro řešení církevně politických záležitostí.....	69
6.2.3 Vyjádření některých dalších členů poradního sboru k církevně politickým záležitostem.....	70
6.2.4 Poslanecký návrh dr. Theodora Bartoška na odluku církve a státu....	71
6.2.5 Přijetí Ústavy v roce 1920 a zakotvení náboženské otázky odluky....	72
6.2.6 Postoj Deutsche Christliche Soziale Volkspartei k odluce církve a státu.....	73
7. Navázání diplomatických vztahů mezi ČSR a Svatým stolcem.....	75
7.1 Úvod do problematiky.....	75
7.2 Navázání oboustranných diplomatických styků.....	75

7.2.1	Zřízení nunciatury v Praze.....	75
7.2.2	Zřízení československého velvyslanectví ve Vatikánu.....	76
7.3	Nástin některých otázek, které byly projednávány mezi ČSR a Vatikánem po navázání vzájemných diplomatických styků.....	76
7.3.1	Otázka odluky a církve a státu z diplomatického pohledu.....	76
7.3.2	Jmenování biskupů v ČSR– nominační právo.....	77
7.3.3	Rozhraničení diecézí.....	78
7.4	Marmaggiho aféra.....	80
8.	Modus vivendi.....	85
8.1	Jednotlivá ustanovení Modu vivendi.....	85
8.1.1	Ustanovení o určení hranic diecézí.....	85
8.1.2	Ustanovení o správě církevního majetku.....	86
8.1.3	Ustanovení týkající se řádů a kongregací.....	86
8.1.4	Ustanovení týkající se politických námitek ze strany státu při jmenování biskupů.....	87
8.1.5	Ustanovení zavazující ordináře k přísaze věrnosti.....	88
8.1.6	Ustanovení o vládním příslibu přizpůsobení zákonných opatření.....	88
	Závěr.....	90
	Použitá literatura.....	92
	České resumé	
	Anglická anotace	

Úvod

Úkolem této diplomové práce je zpracovat téma „*Čeští a němečtí katolíci a vznik Československa*“. Cílem práce je pak snaha o hlubší analýzu a jisté uchopení problematiky vzájemného vztahu mezi českými, resp. česko-německými katolíky a vznikem Československé republiky v roce 1918. Zprvu by se mohlo zdát, že se jedná pouze o omezené historické období. Tato problematika však musí být vnímána v širším kontextu z pohledu událostí předcházejících událostem roku 1918 a těm, které po něm bezprostředně následovaly.

Výše zmíněná problematika je problematikou mnoha historických faktů a nepochybně rovněž nejrůznějších pramenů v podobě autentických listin, knižních publikací či novinových článků, které jistým způsobem dokladují zajímavost dané oblasti vedoucí mnoho autorů k jejímu zpracování. Určené téma je velmi rozsáhlé a jelikož je práce omezena určitým rozsahem, není jejím záměrem dané téma zpracovat vyčerpávajícím způsobem, ale nastínit atmosféru doby a upozornit na vybrané aspekty související s daným tématem. V diplomové práci je vztah katolíků k samostatnému československému státu začleněn do širšího rámce dějin poměru státu a církve. V tomto kontextu je zohledněn i prvek národních komunit včetně vyzdvižení některých regionálních prvků.

Rozvržení daného tématu sleduje historickou časovou linii s tím, že je započato historickým nástinem vztahu církve a státu v Rakousko-Uherské monarchii, pokračuje událostmi souvisejícími bezprostředně s rokem 1918 až po jakési vyvrcholení tématu v podobě konsolidace vztahu státu a církve nastalé po období poměrně silné katolické animozity v prvních letech existence Československa.

Práce je rozčleněna do osmi kapitol v následujícím sledu. V první kapitole je nastíněn historický pohled na vztah státu a církve od období vlády Marie Terezie do rozpadu Rakousko-uherského soustátí v roce 1918. Součástí druhé kapitoly, která je pojata jako kapitola stěžejní, je popsán vztah katolické církve, resp. jednotlivých vrstev a názorových proudů k nově vzniklému Československu. Třetí kapitola je dále věnována německým a českým náboženským spolkům, které neodmyslitelně ovlivnily politickou, kulturní i náboženskou situaci v nové republice. Čtvrtá kapitola je zaměřena na právní aspekty některých oblastí společenského života v souvislosti s vlivem křesťanských politických stran. Pátá kapitola se dotýká nepříznivého postavení katolíků v Československu a obsahem šesté kapitoly je jedno z nejdiskutovanějších témat do dnešní doby, a to odluka církve a státu, která velmi silně ovlivňuje politické i církevní prostředí a k níž je dodnes zaujímáno mnoho, často odlišných názorů. Předposlední sedmá kapitola

hovoří o počátcích navazování diplomatických vztahů mezi Svatým stolcem a Československou republikou. Poslední osmá kapitola podrobněji rozebírá dokument *Modus vivendi*, který představuje vyvrcholení snah o uklidnění vzájemného poměru katolické církve a československého státu.

Diplomová práce má ve svém důsledku přinést komplexnější pohled na danou problematiku a představit čtenáři základní východiska, stěžejní aspekty a názorové odlišnosti v rámci vztahu katolíků k nově vzniklé samostatné republice.

1. Stručný nástin obecně historických východisek vedoucích ke vzniku ČSR

Od prvopočátku, kdy křesťanství vstupuje na politickou scénu, začínají se psát dějiny různých uspořádání vzájemných vztahů mezi mocí světskou a církevní. Tento vztah je pak jedním z hlavních fenoménů, který určuje následný vývoj evropské civilizace, jejíž jsou české země nedílnou součástí. Doba reformace, osvícenství, josefinismu a konečně také samotná, postupně sílící myšlenka národního sebeuvědomování, to vše se zcela zásadním způsobem promítlo do vztahu církve a státu.

Aby bylo možné porozumět vztahu mezi katolíky a nově vznikající Československou republikou, je nutné se vrátit k důležitým událostem, které předcházejí 28. říjnu 1918, kdy situaci v českých zemích i v celé střední Evropě ovlivnil zcela rozhodným způsobem konec habsburské monarchie.

Dne 14. listopadu 1918 zaznělo v Revolučním národním shromáždění: *"Celých tři sta let žili jsme ne životem svým, nýbrž životem otroků, jako nástroj cizí zvěle. Národ, který svobodnou volbou kdysi povolal vládcе na svůj trůn, oloupen byl posléze jimi o svoji státní samostatnost. Na popravištích pykali vůdcové jeho krvi i svým životem, když pokusili se o setřesení pout. (...) Kdo nese zodpovědnost za to moře bídy, jímž jsme prošli v uplynulém právě čtyřletí, kdo to byl, jenž nás a s námi i lidstvo celé přivedl na tu Kalvarii utrpení, kdo na nás uvalil nekonečné neštěstí světové války?".¹*

Halas ve své knize *Neklidné vztahy*² interpretuje výše uvedené politické prohlášení Revolučního národního shromáždění jako nepřímou úměrnou historické oprávněnosti a svá slova odůvodňuje tím, že 28. října 1918 šlo o nápravu křivd mnohem mladších a „páchaných“ spíše na české státnosti³ než na českém národě. Je tedy otázkou, zda byla česká státnost omezena nástupem Habsburků na český trůn v roce 1526, potlačením „protihabsburského povstání“ v roce 1620 či až reformami, které s sebou přinesly vlády Marie Terezie, jejího syna císaře Josefa II. a následný vývoj. Porážkou protihabsburského povstání byla omezena práva české stavovské reprezentace, nebyla jí však ovlivněna podstata státnosti českého království, neboť si i přes to zachovalo svébytné postavení v rámci říše. Lze tedy souhlasit se zmíněným názorem F. X. Halase, že první skutečnou újmou na české státnosti se staly reformy Marie Terezie, která nejen že odloučila Slezsko od české koruny, ale především vyvíjela velké snahy o centralizaci celé své říše. Z tohoto pohledu byla vláda Marie Terezie zásadním momentem v českých

¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/001schuz/s001002.htm> (12. prosince 2008).

² HALAS František X: *Neklidné vztahy*. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918. Brno: Trinitas, 1998, 19.

³ Tímto termínem je rozuměna „česká státní samostatnost“. Srov. HALAS, František X: *Neklidné vztahy*, 18.

dějínách, který bezprostředně ovlivnil pozdější uspořádání státu a církve při vzniku samostatného Československa.

Snahy habsburského domu vytvořit ze zemí, kterým vládl, jednotný státní útvar byly dlouhodobějšího charakteru. Císařovna Marie Terezie se snažila přebudovat soustátí tak, aby se vyrovnalo vyspělým evropským velmocím, jakými byly Anglie nebo Francie. V tomto duchu se pak nesly všechny tereziánské reformy, jimiž byly ovlivněny nejrůznější společenské oblasti, včetně oblasti církevní.

Mezi ty nejznámější a pro tuto práci důležité reformy lze zařadit „zjednodušení“ státní správy, kterou došlo mimo jiné ke zrušení České dvorské kanceláře⁴ dne 1. května 1749, reprezentující administrativní a soudní svéprávnost českého státu, a k vytvoření nové Česko-rakouské kanceláře roku 1762. Tato událost znamenala faktický konec české státní individuality.

Dalším mezníkem v reformním procesu bylo vytvoření školské sítě a zavedení povinné školní docházky ke dni 6. prosince 1774, který je možno chápat jako jednu z prvních snah státu na vzdělání co nejširšího spektra obyvatelstva. Základem tereziánské školské reformy bylo vybudování škol ve všech farních obcích. V menších městech a vesnicích s farou měly být zřizovány jedno nebo dvoutřídní školy triviální, podle 3 základních výukových předmětů - tzv. trivia: čtení, psaní a počtů. Výuka byla dále doplněna hodinami náboženství a na venkově i základy hospodaření.⁵

1.1 Reformy Marie Terezie a Josefa II. ovlivňující život katolické církve

Je-li Marie Terezie označována jako císařovna oddaná katolickému náboženství, nelze opomenout fakt, že se snažila stavět zájmy státu nadevše. Takovýto postoj je zřejmý z jejího vztahu ke katolické církvi.

Roku 1749 bylo zavedeno placetum regium - zásada, podle níž jsou státní poddaní zavázáni církevními nařízeními a zákonům pouze tehdy, svolí-li k tomu světská vláda. Dne 22. června 1771 bylo stanoveno mezi Vídní a Římem na základě breve papeže Klementa XIV. 17 církevních svátků a dále bylo umožněno, aby jednotlivé země monarchie slavily svátky svých patronů.⁶ Byl znesnadněn vstup noviců do řeholí a na církevní majetek byl

⁴ Úřad existující v letech 1527- 1749, byl označován buď jako "naš královský a zemský nejvyšší soud" nebo také jako "naše poslední a nejvyšší královské zastání". Dvorská kancelář řešila všechny vládní a právní záležitosti.

⁵ MORKES František: Největší reforma školství v dějinách. 230. Výročí Všeobecného školního řádu, in: Učiteléské noviny 33 (2004) 15-17.

⁶ Pro české země to byly svátky sv. Jana Nepomuckého (16. května) a svátek sv. Václava (28. září). Na Moravě svátek sv. Cyrila a Metoděje (5. července).

uvalen státní dozor. Výnos církevních nadací byl připisován ve prospěch armády a veřejného školství.

Císař Josef II. pokračoval v reformním úsilí své matky a snažil se o co největší dohled nad životem církve. Dne 26. března 1781 potvrdil placetum regium, nově jmenovaní biskupové měli povinnost opatřit si jej i pro přísahy, kterými je zavazoval papež k poslušnosti. Pro šlechtu habsburské monarchie, která se připravovala k duchovnímu stavu v Římě v Colegiu Germano-Hungaricum, byla od roku 1781 zřízena kolej v Pavii a to z toho důvodu, aby byla zbavena přímého vlivu Říma. Ze stejných důvodů došlo také na území monarchie ke zrušení biskupských a řádových seminářů, které byly nahrazeny dvanácti generálními semináři.⁷ Vzdělání kněží tak de facto přešlo do rukou státu. Dále císař zrušil privilegium fori duchovenstva, což znamenalo, že od této chvíle podléhali duchovní také pravomoci světských soudů.

Císař Josef II. zasáhl svými reformami i do života některých řádů. Požadoval zrušení řádů žebravých a kontemplativních⁸, které považoval za neužitečné. K tomu pak došlo na základě patentu z 29. listopadu 1781.⁹ Z majetku zrušených klášterů byly založeny tzv. Zemské náboženské fondy a finanční prostředky z nich plynoucí použity například na zakládání nových farností tam, kde došlo na základě demografických změn ke vzrůstu počtu obyvatel.¹⁰

V oblasti manželského práva vydal císař patent č. 117 z 16. ledna 1783, kterým zrušil přímou účinnost kanonických předpisů ve světské oblasti.¹¹ Od této chvíle byly manželské spory převedeny do kompetence světských soudů.

Další reforma, která je snad nejviditelněji a nesporně spojena s osobou Josefa II., je vydání tolerančního patentu z 13. října 1781. Ten byl jedním z prvních kroků k náboženské svobodě. Primární postavení v rámci monarchie si sice katolická církev zachovala, vedle ní však bylo uznáno, „trpěno“ vyznání augšpurské, kalvínské a řeckopravoslavné. Vydání tolerančního patentu tak představovalo významný průlom do dosavadní církevní politiky habsburského státu.¹²

⁷ Vídeň, Praha, Olomouc, Bratislava (*Pressburg*), Budapešť (*Pest*), Innsbruck, Freiburg, Lvov (*Lemberg*, pro kněze řeckého a latinského obřadu), Lovaň a Pavia.

⁸ Jednalo se o kartuziány, trinitáře, benediktýnky, celestýnky, cisterciáčky, dominikány, františkány, karmelitky, premonstrátky aj.

⁹ Srov. TRETERA Jiří R.: *Konfesionální právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997, 87.

¹⁰ Srov. ČAPKA František.: *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1998, 381.

¹¹ Srov. NĚMEC Damián: *Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma válkami*, in: KOUČKÁ Ivana–PAPAJÍK David: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-uherské monarchie v letech 1918-1938*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 48.

¹² V roce 1861 došlo k prosazení tzv. Protestantského patentu, kdy byly doposud „trpěné“ evangelické církve zrovnoprávněny s církví katolickou.

Při výčtu reformních kroků v církevní oblasti nelze z historického hlediska opomenout patent o zrušení nevolnictví v Čechách na Moravě a ve Slezsku ze dne 1. listopadu 1781. Poddaný se jím stal osobně svobodným a mohl se stěhovat, uzavírat sňatky, učit se a vzdělávat bez povolení vrchnosti. Dostal se tak i z područí světské i duchovní vrchnosti.

Centralizace a reformy zasáhly ve svém důsledku velmi široké spektrum soukromého i veřejného života. Cílem reformních snah bylo dosáhnout větší výkonnosti a stability mocnářství, které ve svých hranicích zahrnovalo mnoho států lišících se v mnoha aspektech, ať už politických, kulturních, jazykových nebo náboženských. Výše uvedenými kroky docházelo k postupnému omezování moci aristokracie, zemských stavů a jejich vliv je možné sledovat po několik generací. Právo, které bylo vyměřeno rakouskému panovníkovi nad katolickou církví, bylo značné a promítlo se jak do oblasti volby biskupů, tak do oblasti rozhodování o vzniku nových diecézí. Papežem pak již bylo jen zpětně potvrzováno to, co mu navrhla světská moc.¹³ S ohledem na výše uvedené lze již na tomto místě, i s určitým předstihem konstatovat, že se přes faktickou dominanci katolické církve snažily všechny rakouské vlády o potlačení vlivu katolické církve a o její podřízení státní moci.¹⁴

Hluboké zásahy do státní struktury, mimo Uher, které zůstaly značně samostatné¹⁵, málo zohledňovaly specifika jednotlivých oblastí mnohonárodnostní habsburské říše. Nelze opomenout například poněkud necitlivé zavádění němčiny do oblasti jak úřední tak také školské¹⁶, což mělo značný vliv na formování a nový růst českého národního vědomí a stálo tak u jeho zrodu.

1.2 Revoluční rok 1848 a následný vývoj

K jednomu z dalších významných mezníků na cestě k emancipaci českého národa dochází ve 40. letech 19. století, a to jak v prostředí světském, tak také církevním. Česká reprezentace vystupuje se svými požadavky a jako jeden z hlavních požadavků vidí přebudování monarchie tak, aby byla více respektována práva slovanských národů. S tímto

¹³ Srov. NĚMEC Damián: Vývoj české dominikánské provincie v letech 1905-1948. Wroclav: Papiieski Fakultet Teologiczny, 1996, 26.

¹⁴ Srov. PETRÁČEK Tomáš: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860, in: FILIP Aleš–MUSIL Roman: Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914. Praha: 2006, 57.

¹⁵ V této době byl nastartován dvojcestný vývoj, který o více než sto let později dospěl k rakousko-uherskému dualismu.

¹⁶ Němčina byla povinně zavedena na všech českých univerzitách, gymnáziích i v tzv. hlavních školách ve velkých městech. Mateřským jazykem bylo dovoleno vyučovat pouze na základních triviálních školách.

silicím národním vědomím, které s sebou přinášelo nutnost řešit klíčová společenská témata, docházelo také k potlačování náboženských prvků ve společnosti. Nižší vrstvy laiků a kléru reagují na tuto skutečnost svými projevy loajality vůči církvi jakožto instituci.¹⁷ Zásadním a přelomovým okamžikem byla tzv. „Svatodušní bouře“, která propukla z velké mše konané dne 12. července 1848 v Praze. Politické důsledky, které z této události vyplynuly, byly pro dosavadní snahy českých obrozenců neblahé. Nedošlo ke svolání zemského sněmu, do kterého byly vkládány státoprávní naděje. Českému politickému zastoupení nezbylo nic jiného, než upřít svou pozornost na Ústavodárný říšský sněm do Vídně a poté do Kroměříže ve snaze prosadit alespoň některé požadavky z oblasti občanských svobod. V roce 1849 vydali rakouští biskupové list, ve kterém tyto revoluční snahy odsoudili.¹⁸

Období, které následuje po neúspěšném revolučním roce 1848, je označováno jako doba absolutismu, resp. neoabsolutismu a je velmi úzce spojena s osobou Alexandra Bacha¹⁹, toto období trvalo deset let a přineslo s sebou omezení politických práv, centralizaci státoprávního uspořádání a příklon ke katolické církvi.

Začaly se hledat nové úpravy vzájemných vztahů mezi státem a církví, respektive státem a církvemi. Podle znění „Pillersdorfovy“ ústavy z dubna 1848 je zaručena: „*všem občanům svoboda víry a svědomí, přislíbuj se zákonné odstranění dosavadních omezení jednotlivých vyznání a všem zákony uznaným křesťanským vyznáním a izraelskému kultu se zaručuje svobodný výkon bohoslužby.*“²⁰ Pravomoc v rozhodování ve vnitrocírkevních záležitostech byla svěřena biskupům. Došlo k uvolnění styku mezi Římem a vysokými církevními hodnostáři v Rakousku a papežské dokumenty už nemusely nadále podléhat předběžnému schvalování ze strany státu.²¹ Takový stav byl zachován i po vydání „Stadiónový“ ústavy z roku 1849 a tzv. „silvestrovských patentů“ z roku 1851.

¹⁷ Srov. KUNŠTÁT Miroslav: *Katolicismus mezi universalismem, partikularismem a autonomií*. Praha: Pražské sociálně vědní studie, 2006, 19.

¹⁸ Srov. PETRÁČEK Tomáš: *Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860*, in: FILIP Aleš–MUSIL Roman: *Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914*, 36.

¹⁹ JUDr. Alexandr Bach – od 18. července 1847 do 28. července 1849 ministr spravedlnosti, poté jmenován ministrem vnitra a policie, představitel absolutismu v letech 1851 – 1859.

²⁰ Tato ústava nebyla v podstatě nikdy realizována, avšak práva církvi a náboženských společností zůstala zachována.

²¹ Srov. NĚMEC Damián: *Vývoj české dominikánské provincie v letech 1905-1948*, 26-27.

1.3 Vliv konkordátu na postavení katolické církve v rámci habsburského soustátí

Uzavření konkordátu²² ze dne 18. srpna 1855 mělo mít vliv na další osud katolické církve v habsburském soustátí. Toto úzké spojenectví se státem, ač nemělo příliš dlouhého trvání, přineslo v budoucnosti katolické církvi nemalé problémy. Cílem snah katolické církve bylo prostřednictvím uzavření konkordátu vytvořit takové prostředí, ve kterém by byly pozice katolické církve v rámci státu upevněny a ve kterém by církev dosáhla obecně jistějšího postavení.

Katolické církvi byla uzavřením konkordátem zaručena všechna dosavadní privilegia a dále byl zaveden dozor církevních autorit nad všeobecným školstvím.²³ Ustanovení, která se týkala církevního majetku, měla také vliv na pozdější uspořádání vztahu mezi církvi a státem. Církevní majetek a majetek z Náboženského fondu byl vlastnictvím církve a jako s takovým s ním mohla církevní hierarchie volně nakládat. Ze strany státu byla pak zaručena církvi finanční podpora, což však státu nedávalo žádnou pravomoc s církevním majetkem jakkoli nakládat.²⁴

Konkordát se měl stát platným i pro uherskou část rakouské monarchie, ta se však jeho jednotlivými ustanoveními necítila být vázána. Doba trvání konkordátu nebyla příliš dlouhá, poněvadž došlo v prosinci roku 1870 k jeho jednostrannému vypovězení z rakouské strany. Odůvodnění tohoto vypovězení vycházelo ze skutečnosti, že nastala změna v jedné ze smluvních stran - Katolické církvi, a to vyhlášením dogmatu o papežské neomylnosti.²⁵ V souvislosti s popsáním vypovězením je nutné podotknout, že byl konkordát ze strany habsburské monarchie porušován. Tak například v roce 1868 byly vydány tzv. „májové zákony“, díky nimž došlo k redukci konkordátních ustanovení. Jednalo se o oblast manželského práva a dále také o vzájemný vztah církve a škol, kde byl dozor církevních autorit nad všeobecným školstvím omezen pouze na vyučování náboženství. Řešila se také otázka interkonfesionálních vztahů občanů.²⁶

²² Konkordát, lat. concordatum – souhlas nebo úmluva, je mezinárodní smlouva mezi Svatým stolcem a jiným státem, která řeší záležitosti práva a svobody pro katolickou církev v daném státě.

²³ Biskupové mají právo dozoru ve všech vyučovaných předmětech z hlediska víry a mravů. Rovněž na návrh biskupů jsou jmenováni císařem školní inspektoři. Srov. KONÍČEK Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu v Olomouci, 2004, 33.

²⁴ Srov. KONÍČEK Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, 34.

²⁵ Srov. HALAS František X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 723-724.

²⁶ Školský zákon (formálně rušil církevní dohled nad školami, zároveň ale upevňoval ve funkci školních inspektorů místní faráře, takže se pozice církve v této oblasti podstatně nezměnila), manželský zákon (požadavek obligatorního civilního sňatku zde nebyl zahrnut, státu však příslušel právní výrok v manželských záležitostech, a rovněž upravoval zvláštní případy, jako například interkonfesionální sňatky) a interkonfesionální zákon (rozšiřoval práva dalších náboženských společností). Srov. SUCHÁNEK Drahomír: Katolická církev a „kulturní boj“, in *Teologie a společnost* 2 (2003) 2-3.

Po vypovězení konkordátu došlo k novému nastolení vztahu mezi katolickou církví a monarchií, které bývá velmi často označováno jako „kulturní boj“²⁷. Roku 1874 byly vydány zákony „o vztazích mezi státem a katolickou církví“²⁸, „o právním postavení řeholních komunit“, „o převedení patronátního práva na náboženské fondy“ a „uznání náboženských společností“. Realizace těchto zákonů, které bývají rovněž označovány jako tzv. „druhé květnové zákony“, nemělo díky odporu kléru a věřících tak tvrdý dopad na katolickou církev jak se zprvu očekávalo.

1.4 Stručné nastínění českých snah o rakousko - české vyrovnání

Dne 20. října 1860 byl vydán „Říjnový diplom“²⁹, kterým se císař František Josef I. absolutistické vlády zřiká. V tomto dokumentu jsou formulovány představy o dalším státoprávním uspořádání, které se blíží více federalistickým zásadám na základě tradic jednotlivých území a je jím proklamován též návrat k parlamentarismu. Naděje českého národa,³⁰ které s sebou zmíněný dokument přinesl, byly zmařeny vydáním ústavy ze dne 26. února 1861, ignorující české státoprávní prvky.

Prusko-rakouskou válkou v roce 1866 byly vytvořeny podmínky pro řešení vnitřního státoprávního uspořádání. Vláda ve Vídni musela v této otázce čelit tlaku Maďarů. Rakousko-uherské vyrovnání, označované též jako „*dualismus*“, rozdělilo říši na dva celky, které až na společné řešení v otázkách finančních, bezpečnostních a zahraničně politických byly samostatnými jednotkami spojenými osobu jednoho panovníka.

Nově vzniklá situace však byla českými politiky i veřejností kritizována a zároveň byl vznesen požadavek, aby po tomto vyrovnání následovalo vyrovnání rakousko – české. Jako vyjádření nesouhlasu Čechů s nově nastalou situací můžeme jmenovat některé prvky

²⁷ Pojmu kulturní boj (Kulturkampf) se začíná užívat od Bismarckova tažení proti římskokatolické církvi v letech 1872-1879. Mnohdy se také užívá pro poměry církve a státu v Československu po roce 1918.

²⁸ Státu je přiznána velká pravomoc při obsazování biskupských stolců, dále se stát stává vlivným v otázce odvolání církevní hierarchie, zavádí se státní dohled na ordinariátech. Zakládání klášterů na území monarchie je podřízeno schválení ministerstva kultu. srov. NĚMEC Damián: Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma válkami, in: KOUCKÁ Ivana-PAJPALÍK David. „Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-uherské monarchie v letech 1918-1938“, 49-50.

²⁹ Text Říjnového diplomu: <http://www.verfassungen.de/at/oktoberdiplom60.htm>. (17. prosince 2008).

³⁰ Podle Palackého se mělo nově federalizované Rakousko skládat z co možná nejsamostatnějších komplexů zemí, sestavených podle národnostních poměrů, historických tradic a ekonomických potřeb. Ústřední vláda se měla starat jen o záležitosti vojenské, zahraničně politické, obchodní, dopravní a finanční.

odporu, jakými byly například takzvaná „*Pout' Čechů do Moskvy*“³¹, „*Tábory lidu*“ či události spjaté s převezněním korunovačních klenot z Vídně zpět do Prahy v roce 1867.³²

1.4.1 Regionálně historický exkurz I - Tábory lidu

Na tomto místě si dovoluji malý exkurz a pohovořím o tzv. „*Táborech lidu*“, protože je tomu právě letos 140 let, co se takováto akce konala v místě mého rodiště v Háji ve Slezsku.

Táborová hnutí lze označit jako jeden z vrcholů národního hnutí v českých zemích v 70. letech 19. století. Staly se jednou z poměrně účinných forem sjednocování českého lidu za národní, sociální a politická práva národa v rámci Rakousko-uherské monarchie. Na Moravě dochází k vrcholu tohoto hnutí v letech 1869-1871, oproti českým zemím, kdy tamní táborové hnutí dosáhlo vrcholu kolem roku 1868. Toto několikaleté zpoždění je zapříčiněno opožděním národně uvědomovacího procesu ve zmíněných částech země Koruny české.

Vršek nad Hájem ve Slezsku, označovaný na mapách jako „*Hůrka*“ nebo také „*Ostrá hůrka*“, v minulosti obce nebyl nijak významným. Místo, kde se srocovali háječtí občané k různým slavnostním příležitostem, leží nad nejstarší částí obce – Chabičov a nese ještě dnes název „*Na Horách*“. Na tomto místě došlo dne 28. a 29. srpna 1867 k zapálení slavnostní vatry právě u příležitosti již jednou zmiňovaného převeznění korunovačních klenot z Vídně do Prahy. Vystává tedy otázka, z jakého důvodu nedošlo ke konání prvního tábora lidu na tomto místě. Obecní kronika se zmiňuje o velkopolském faráři P. Kazimíru Tomáškoví, který byl členem přípravného výboru tábora a byl také jedním z iniciátorů myšlenky konání této akce právě na vrcholu Ostré hůrky.³³

První tábor lidu na Ostré hůrce se uskutečnil dne 12. září 1869, zúčastnilo se jej 15 000 lidí z celého Slezska a právě toto shromáždění učinilo z Ostré hůrky místo ve zdejší kraji poměrně velmi významné. Prostranství pahorku bylo tehdy vyzdobeno v národních barvách. V čele stála tribuna s českým, moravským a slezským znakem a s nápisem „*Svůj k svému*“. Při vstupu do obce stály na komunikacích slavobrány s nápisem „*Vítáme vás*“. Účastníkům byly rozdávány barevné šerpy v národních barvách.

³¹ Lze chápat jako politický akt směřující k prosazení zájmů nerovnoprávných slovanských národů uvnitř Rakouska-Uherska.

³² Korunovační klenoty byly odvezeny z Prahy do Vídně na počátku prusko-rakouské války (1866).

³³ Obec Háj ve Slezsku byla v té době spravována z farnosti Velká Polom. Situace se změnila až v roce 1905, kdy vznikla samostatná farnost Chabičov.

Dle záznamů z obecní kroniky se okolo třetí hodiny vydal průvod na Ostrou hůrku. V jeho čele jelo osm jezdců na koních s prapory a za nimi šly zástupy lidí.

Řečníků se na tomto shromáždění vystříдалo několik, převážně se jednalo o významné lidi ze Slezska. Mezi nimi bylo několik kněží, například P. Josef Dostál, P. Antonín Gruda, kteří se také přihlásili k českému národu a k jeho politickým požadavkům. Na konec celé akce promluvil P. Kazimír Tomášek, který všem zúčastněným poděkoval. Obecní kronika hovoří také o tom, že povolal slávu císaři. Za přínos celé akce lze označit přihlášení se širokých mas lidí o svá práva za zlepšení národnostních poměrů. Reakce německých úřadů na uskutečnění akce byla podrážděná, o čemž svědčí také novinové články z té doby.

Druhý tábor lidu se na tomto místě konal dne 11. září 1898 v reakci na nevyřešenou otázku česko-rakouského vyrovnání a popírání jazykové rovnoprávnosti v českých zemích. K napjaté atmosféře přispěl také ten fakt, že se konal dva dny po zavraždění rakouské císařovny Alžběty, což celou akci negativně poznamenalo a vzhledem ke státnímu smutku byla předčasně ukončena.³⁴

1.4.2 České naděje v podobě fundamentálních článků

Ve snaze najít vstřícnou cestu k řešení situace v Čechách byl ministerský předseda Karel hrabě Hohenwart³⁵ ochoten k dohodě o českém vyrovnání. Dne 10. října 1871 schválil český sněm bez účasti německých poslanců tzv. „fundamentální články“, které vycházely z principu uznání veškerých historických práv českého království. Jejich uskutečněním by byla posílena „česká státnost“, i když s omezenými pravomocemi v rámci habsburské monarchie.³⁶ Pro širší dokreslení v té době panující atmosféry lze uvést, že si čeští Němci pod vlivem zmíněných událostí uvědomovali rizika, projevující se především v obavách jejich dalšího setrvání na českém území. Tento projekt se nakonec nepodařilo realizovat. Dne 20. října 1871, tedy o deset dní později, císař František Josef I. pod vlivem vídeňské ministerské rady návrh fundamentálních článků zamítl.

³⁴ Další tábory lidu se na tomto místě konaly ve dnech 21. září 1918. V tento den se zde sešlo 40 000 účastníků a v prohlášeních požadovali vznik Československého státu. Na tomto místě byl vztyčen dřevěný pylon, který měl tyto dny připomínat. Dne 1. září 1929 se na Ostré hůrce sešel poprvé slezský lid v samostatném Československém státě u příležitosti vybudování žulového pomníku. Do jehož základů byly uloženy desky s vytesanými nápisy 70 slezských obcí a prst' z bojišť z I. světové války. Dne 25. září 1938 došlo ke svolání V. tábora lidu v reakci na hrozící okupaci a válku. Mobilizace, která byla vyhlášena dva dny předem jeho uskutečnění fakticky zabránila. Po obsazení obce nacistickými vojáky, byl dne 11. prosince 1938 památník Odboje slezského lidu zničen. U jeho trosk se pak několik dní scházeli lidé k tichým, nikým nesvolaným protestům. Srov. podrobněji FIEDLER Jiří: Křížem krážem Hájem ve Slezsku. Háj ve Slezsku: 2007, 14-22.

³⁵ Karel hrabě Hohenwart, žil v letech 1824 – 1899. Od roku 1871 ministerský předseda.

³⁶ Srov. ČAPKA František: Dějiny zemí Koruny české v datech. 531.

Od osmdesátých let můžeme sledovat postupné vyostřování vztahů mezi Čechy a Němci na českém území, které bylo živeno rostoucím německým nacionalismem, kdy z německé strany vzešel například požadavek na rozdělení českého území na německé a smíšené.

Je na místě rovněž upozornit na ten fakt, že přes veškeré složitosti v politické oblasti za poslední období existence monarchie, prožíval český národ současně velký rozkvět, jak v oblasti hmotné i kulturní, jako nikdy před tím. To mohlo být na druhou stranu v souvislosti s neúspěchem v oblasti „politické“ a „státoprávní“ poněkud frustrující. Česká politická reprezentace se až do okamžiku vypuknutí I. světové války³⁷ snažila tuto situaci změnit.

1.5 Zánik Habsburské monarchie a události vedoucí ke vzniku samostatné ČSR

Vypuknutí I. světové války přineslo Čechům příležitost dosáhnout svých cílů v podobě státoprávních a politických nároků, o něž se snažili nejen v posledních desetiletích. Na jejím počátku nemohl samozřejmě nikdo předvídat, jakým směrem se bude ubírat následný běh událostí a co s sebou tyto přinesou. Nespokojenost rakousko-uherské vlády s českým postojem k válce vyvrcholil v tvrdých persekucích především v kulturní a školské oblasti, kde byly jednotlivé záležitosti řešeny v neprospěch Čechů. Byl nastolen zákaz používání české řeči jako řeči úřední u zemské a okresní správy, začala cenzura knih a tisku a došlo také k zatýkání a souzení českých politických představitelů.

V tomto období se v českém politickém prostředí postupně utvářely tři názorové proudy reagující na otázku, jakým způsobem bude možné řešit poválečné postavení českých zemí. První z nich byl orientován prorakousky. V souvislosti s ním lze připomenout provolání katolického kněze a poslance Al. Tvarůžka z roku 1919, který prohlásil na veřejném shromáždění: „*Rakousko bude obnoveno, i když ne pod tím jménem, tedy pod jiným a my musíme o to pracovat*“.³⁸ Druhý se přikláněl k možnosti zachování předválečného stavu s poněkud větší mírou autonomie. Ve válečných letech se většina církevních vyšších církevních představitelů a katolické politické reprezentace přikláněla

³⁷ 28. 7. 1914 - 11. 11. 1918. Válka ve které se střetly státy z tzv. Dohody (Anglie, Francie, Rusko), později se přidaly i jiné státy například USA a polsko a tzv. Trojspolek (Rakousko-Uhersko, Německo, Turecko a od roku 1915 i Itálie).

³⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/036schuz/s036004.htm> (28. prosince 2008).

k těmto dvěma proudům. Zde můžeme poukázat na to, že se k podobnému řešení věci přikláněli i političtí představitelé z jiných než katolických stran.³⁹

A konečně třetí proud, který byl ovlivněn myšlenkou vojenské porážky centrálních mocností.⁴⁰ Jeho zastáncem byl Tomáš Garrigue Masaryk, který vyzdvihl otázku, jakým způsobem bude naloženo s českým národem, jestliže bude přikročeno k reformním krokům, které by konečně braly ohled na národnostní požadavky. V důsledku odpovědí, kterých se mu dostalo⁴¹, opouští svůj názor, že by mohlo dojít k transformaci Rakouska-Uherska do svazku autonomních zemí a přiklání se k myšlence vytvoření samostatného státu.⁴²

1.6 Vznik ČSR

Vrcholní čeští političtí představitelé se obávali toho, že se bude Rakousko-Uhersko snažit udržet české země pod svým vlivem vyhlášením federace. Proto dne 14. října 1918 podnikli následující kroky. Edvard Beneš zaslal oficiální nóty francouzské vládě a všem ostatním spojeneckým vládám, v nichž prohlásil utvoření nezávislého státu československého a oznámil, že dne 26. září 1918 byla v Paříži ustanovena prozatímní vláda ve složení T. G. Masaryk, E. Beneš a R. Štefánik.⁴³ Současně s tím v Americe předal Masaryk tzv. Washingtonskou deklaraci prezidentu Wilsonovi. Dne 18. října 1918 byl v Paříži tento dokument prohlášen za vládní program československé vlády. V tomto dokumentu se mimo jiné píše: „(...) *Československý stát bude republikou a ve stálé snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního. Církev je odloučena od státu.*“⁴⁴

Dne 28. října 1918 byla v Praze vyhlášena samostatnost Československého státu, na Slovensku pak dne 30. října 1918 tzv. Martinskou deklarací. Stalo se tak na základě Andrásyho nóty, kterou rakousko-uherská vláda kapitulovala, a kterou 27. října zaslala americkému prezidentovi Woodrowu Wilsonovi. Funkci provizorní vlády zastával Národní výbor tvořený pěti členy (Švehla, Rašín, Soukup, Stříbrný, Šrobár), kteří byli nazýváni jako „mužové 28. října“. Národní výbor v den převratu převzal z rukou rakouských úřadů

³⁹ Srov. TRAPL Miloš: „Hnutí pryč od Říma“ („Los von Rom“), in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Olomouc: 2001, 16.

⁴⁰ Centrální mocnosti tvořily Německé císařství, Rakousko-Uhersko, Turecko. K těmto pak bývá připočítána i Itálie, která však nakonec bojovala na straně Dohody. Nejvýznamnějšími státy Dohody pak byly Srbsko, Spojené království, Francie, Rusko, (Itálie) a Spojené státy americké.

⁴¹ Srov. HALAS František X: Neklidné vztahy. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918, 31.

⁴² Srov. BENEŠ Edvard: Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa. Praha: Orbis, 1927, 264.

⁴³ Srov. OLIVOVÁ Věra: Dějiny první republiky. Praha: Karolinum, 2000, 61.

⁴⁴ Tamtéž.

správu země a vydal své první prohlášení, které znělo: „*Lide československý. Tvůj odvěký sen se stal skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa.*“⁴⁵ Výbor také vydal první zákon republiky – nařízení, že v platnosti zůstávají všechny dosavadní zákony a stát přebírá celou administrativní správu monarchie. Jednalo se o tzv. reprobční normu.

⁴⁵ Tamtéž, 63.

2. Vztah katolíků k nově vzniklé ČSR

V pojednání o událostech bezprostředně souvisejících se vznikem samostatného státu vyvstává otázka reakce katolické církve a jejích představitelů. Bylo by velmi zavádějící činit obecná hodnocení. Katolická církev nebyla a ani nemohla být v této otázce tak jednotným celkem, jak by se při prvotním a možná poněkud povrchním pohledu mohlo zdát. Jednotliví lidé, resp. skupiny v rámci církve vnímali realitu každý po svém a vycházeli při tom ze svých zkušeností a pozic. Obecně lze k názorům na vznik Československa ze strany celé katolické církve úvodem zmínit její stanovisko, vyjadřující se v tom smyslu, že katolická církev apriori nezavrhuje žádnou formu státního zřízení, monarchii absolutní, monarchii konstituční, republiku aj., nýbrž považuje za oprávněné a dovolené všechny, a že jsou povinni všichni ti, kteří tato zřízení provádějí jednat k pravému prospěchu těch, nad nimiž vládnou.⁴⁶

Pro zjednodušení je možné rozdělit „názorové vrstvy“ uvnitř církve na sklonku války do třech oblastí:

- episkopát a vyšší církevní hierarchie
- „nižší klér“ a laici
- politický katolicismus

Následující text této práce bude věnován pojednání o výše uvedených skupinách a jejich postoji k nově vznikajícímu státu.

2.1 Postavení episkopátu k nově vznikajícímu státu

Nejprve je možno podrobit reflexi postoj tehdejšího episkopátu jakožto vrcholového „orgánu“ katolické církve na našem území. V Rakousko-Uhersku měly pouze dvě kapituly právo volit si svého arcibiskupa, olomoucká a salzburská. Nad ostatními arcibiskupstvími a biskupstvími měl jmenovací právo panovník.⁴⁷ Je více než zřejmé, že jím dosazovaní biskupové byli převážně šlechtici německé národnosti a to především z důvodů snazšího prosazování státních zájmů. To byla také jedna z hlavních příčin, proč krátce po vzniku samostatného československého státu došlo k řešení této otázky. Toto privilegium

⁴⁶ Srov. Co má soudit Čech katolík o nynější vládě, in: Štít 2 (1919) 1.

⁴⁷ Výjimku tvořili diecéze sekavská a labodská, o jejichž obsazení rozhodoval salzburský arcibiskup

rakouského panovníka a jeho uplatňování v praxi vedlo v mnoha případech k neshodám mezi vrcholnou církevní hierarchií a nižším klérem.⁴⁸

Jednou ze snad nejvýraznějších církevních osobností, která zanechala jak v Čechách tak na Moravě neshodnou stopu budící ve své době plno rozporuplných reakcí, byla osoba biskupa brněnského, pozdějšího arcibiskupa pražského Pavla hraběte Huyna. Hrabě Huyn se narodil v roce 1868 v Brně. Svá studia završil třemi doktoráty z filozofie, teologie a kanonického práva. V roce 1892 byl vysvěcen na kněze a od roku 1898 působil v brněnské diecézi. V roce 1904 byl jmenován brněnským biskupem a téhož roku v Olomouci vysvěcen a v Brně poté slavnostně intronizován. Německým obyvatelstvem bylo jeho jmenování přijato bezpochyby s povděkem, protože se k němu mohlo hlásit jako k přívrženci německého národa. Čechům nezbylo nic jiného, než vyčkat, co s sebou jeho jmenování přinese, jak a zda li vůbec bude ovlivněno postavení českých katolíků v jím spravované diecézi. Biskup Huyn se snažil být spravedlivý k oběma stranám a uvědomoval si, že rozpory v národnostních otázkách k církevnímu životu nikterak neprospívají. Co se týče jeho osobnosti nelze opomenout Huynovu prudkou a výbušnou povahu, která byla s ohledem na nepříliš dostatečnou znalost českého jazyka jedním z hlavních negativ jeho osobnosti.

V otázkách duchovní správy spatřoval značnou pomoc při zabezpečování chodu diecéze v činnosti řeholních řádů. Toto se pak snažil uvést v praxi tím, že povolal do své diecéze redemptoristy, salvatoriány, eucharistiány, obláty Panny Marie, karmelitány a jiné řeholní řády. Při jeho působení v moravské metropoli nelze opomenout skutečnost, že byl právě tím, kdo svolal do Brna 1. diecézní synodu se záměrem diskutovat a řešit otázky organizačního a pastoračního charakteru.⁴⁹

Možná ze stejných důvodů, z jakých byl povolán do Brna na biskupský stolec, byl biskup Pavel hrabě Huyn⁵⁰ jmenován v roce 1916 arcibiskupem pražským, kde ve funkci vystřídal názorově umírněného a povahově klidnějšího šlechtice německého původu Lva kardinála Skrbenského. Důvody pak lze spatřovat mimo jiné ve snahách vídeňských nacionalistů z vládních kruhů o prosazení centralistických principů na úkor potlačení všech českých státoprávních a jazykových požadavků.⁵¹

Jmenování hraběte Huyna se v průběhu let ukázalo pro budoucnost postavení katolické církve jako nepříliš šťastné, mimo jiné také pro jeho oddanost myšlence

⁴⁸ NĚMEC Damián: Vývoj české dominikánské provincie v letech 1905-1948, 28-30.

⁴⁹ Jednalo se mimo jiné o otázce výuky náboženství ve školách nebo tisku.

⁵⁰ Jeho slavnostní uvedení v úřad pražského arcibiskupa v roce 1916, stejně tak jako arcibiskupa Lva kardinála Skrbenského z roku 1900, je rovněž značně autentickým svědectvím o vztahu církve a státu ve své době. Srov. Národní archiv České republiky. Fond arcibiskupství pražského APA III. karton 1436. inv. č. 60.

⁵¹ Srov. HALAS František X: Neklidné vztahy. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918, 35.

monarchie. Období říjnových událostí roku 1918 jej zastihlo na vizitaci v Chebu. Odtud se však již do Prahy nevrátil a jako „politicky nepřijatelný“ opustil dne 19. listopadu 1918 Československo natrvalo.⁵² Dne 16. července 1919 obdržel list papeže Benedikta XV., na jehož základě přistoupil k rezignaci na pražský arcibiskupský stolec. Po odchodu z Čech žil ve Švýcarsku, Římě a později v Griesu (dnes Bolzano). V tomto období byl jmenován titulárním⁵³ arcibiskupem ze sardiky, asistentem papežského trůnu a latinským patriarchou alexandrijským. Zemřel dne 1. října 1946 v Bolzanu, kde byl pochován v hrobce benediktinského kláštera.

Na ostatních biskupských stolcích v Čechách a na Moravě nedošlo ihned po událostech roku 1918 k žádným změnám. V Litoměřicích zůstal ve funkci nadále biskup německé národnosti Josef Gross⁵⁴, který je mimo jiné i spolusvětitelem nového pražského arcibiskupa Františka Kordače.⁵⁵ Litoměřický biskup zaujal vůči nově vznikajícímu státu opatrný postoj. Jedním z důvodů jeho ponechání v úřadu mohla být i ta skutečnost, že se litoměřická diecéze v této době skládala z převážně německého obyvatelstva. Pro srovnání podle sčítání lidu z roku 1930 žilo v litoměřické diecézi 1 801 971 obyvatel. Z nich se ke katolické církvi hlásilo 76,05% (1 370 497), z toho bylo 57,24 % Němců a 18,86 % Čechů.⁵⁶

Nový brněnský biskup Norbert Jan Nepomuk Klein⁵⁷ obsadil uvolněný stolec po již výše zmiňovaném Pavlu hraběti Huynovi a byl posledním brněnským biskupem, kterého jmenoval císař František Josef I. Změna, která přišla s biskupem Kleinem po jeho předchůdci, spočívala zejména v mírnějším a vstřícnějším přístupu k lidem. Oproti svému předchůdci ovládal češtinu a mohl se ve své diecézi stát přijatelným jak pro Čechy tak Němce. Nepříznivá doba jej však odrazovala od větších pastoračních aktivit. Na svůj úřad rezignoval dne 4. ledna 1926, dále pak vykonával funkci administrátora diecéze a zůstal

⁵² Dne 7. 11. 1918, děkan František Kojher v proslovu při ustavující schůzi Jednoty mimo jiné prohlašuje: „*Rakousko mělo ve světě pověst státu katolického, ve skutečnosti považovalo Církev za služebnici a nás za sluhy státu. Tento způsob jednání s námi a s Církví byl umožněn tím, že panovník rakouský měl privilegium určovati, kdo se má stát biskupem, popřípadě i jiným hodnostářem církevním (...) myslím, že všichni považujeme za žádoucí, aby kníže arcibiskup Huyn užil své cesty do Říma k resignaci na stolec sv. Vojtěcha. Kanonický důvod k tomu má.*“ DOLEŽAL Josef: Český kněz. Praha: 1931, 56.

⁵³ Řádně vysvěcený biskup katolické, pravoslavné církve, který nespravuje diecézi, působí jako pomocný biskup, plní poslání uložená papežem nebo biskupskou konferencí. Vznik instituce titulárního biskupství je spjat s dobou muslimské expanze do Afriky a Španělska v 7. a 8. století. Biskupové, přinuceni odejít ze svého území odchází do křesťanských oblastí, kde pomáhají tamním ordinářům. Po jejich smrti byli jmenováni nástupci s nadějí brzkého návratu do ztracených území.

⁵⁴ Josef Gross biskupem v letech 1910-1931.

⁵⁵ Prof. ThDr. PhDr. František Kordač, jmenován Benediktem XV. novým pražským arcibiskupem 16. září 1919. Vysvěcen a intronizován v katedrále sv. Víta 26. října 1919.

⁵⁶ Srov. MACEK Jaroslav: Biskupství litoměřické. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 110.

⁵⁷ Jan Nepomuk Klein, jmenován biskupem v roce 1916, konsekrován 28. ledna 1917

jím až do 3. června 1926.⁵⁸ Diecézi definitivně opustil 15. července 1926 odjezdem do Bruntálu, kde 9. března 1933 umírá.

Při pohledu zpět do minulosti lze působení katolických biskupů, arcibiskupů českého a stejně tak působení biskupů a arcibiskupů nečeského původu hodnotit většinou pozitivně alespoň z toho hlediska, že všichni tito biskupové ve své službě, bez ohledu na svou národnost, nepodporovali národnostní spory ve svých diecézích, ba právě naopak se svými možnostmi snažili tyto neshody tlumit.

Důsledky první světové války přinesly mimo jiné i požadavek změny v obsazování biskupských stolců v jednotlivých národních státech. Jak již bylo výše uvedeno, vyjma případu arcibiskupa pražského Huyna nedochází bezprostředně po revolučních událostech roku 1918 k radikálním změnám na těchto postech, nicméně naléhavost vyřešit tuto otázku na sebe nenechala dlouho čekat. O její důležitosti a citlivosti svědčí i ten fakt, že se o vysoké církevní hierarchii jednalo i na půdě Národního shromáždění. Dne 10. září 1919 byl vznesen poslancem Jaroslavem Marchou na ministra školství a národní osvěty Gustava Habrmana⁵⁹ dotaz, jak se hodlá ministr zasloužit o to, aby byli němečtí biskupové v zájmu národní bezpečnosti odstraněni a jmenováni administrátoři z těch duchovních, kteří jsou loajální vůči republice. Tento dotaz byl mimo jiné vyprovokován případem P. Aloise Ševčíka, který byl dle poslance Marchy postaven před církevní soud „*pro své politické smýšlení a příslušnost*“.⁶⁰ Dále Marcha uvádí: „*Poměry církevní správy moravské v obou diecesích jsou tak žalostné, že trpce se dotýkají veliké většiny českého kněžstva. Ve všech úřadech se projevila snaha odčiniti a odstraniti mnoho bezpráví spáchaného rakušáckým systémem. Pouze v církevní správě zůstalo dosud vše při starém. Živly církvi škodlivé a státu nepřátelské stále se udržují na nejvlivnějších místech. V Olomouci sedí kardinál Skrbenský, ač kněžstvo opětně - na příklad na schůzi v Přerově - jednomyslně žádalo, aby byl odstraněn. V Brně vládne Němec biskup Klein, vnucený proti vůli českého kněžstva arcivévodou Evženem, čechobijcem Bedřichem, za vlivu císaře Viléma. Oba byli posláni, stejně jako biskup Huyn, rakouskou vládou, aby brzdili a dusili všecken život*

⁵⁸ Na jeho místo nastupuje Dr. Josef Kupka, nejprve jako administrátor (1926-1931) a poté jako biskup (1931-1941).

⁵⁹ Gustav Habrman, žil v letech 1864–1932, sociální demokrat. V letech 1918–1920 ministr školství a národní osvěty.

⁶⁰ Brněnský kněz P. Alois Ševčík byl předvolán před tamní církevní soud ve věcech sporných a trestních, kde byl obviněn, že svými řečmi "dává pohoršení" a "podvrací víru". Byl činný v republikánské straně československého venkova a tato okolnost byla podle Marchy hlavním důvodem k jeho stíhání. srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1521_00.htm (3. ledna 2009).

český. Tento úkol plnili vždy "svědomitě" a nyní pouze vyčkávají vhodné doby, až se na ně zapomene, aby zahájili protičeskou činnost v nové síle".⁶¹

Dále biskupa Huyna Marcha označil jako člověka, který s protičeskou záští dusil veškeré snahy českého kléru například tím, že na významná místa dosazoval své oblíbence a kněze vlastenecky činné suspendoval. Období jeho působení označil jako hrůzovládu a s příchodem jeho nástupce biskupem Kleina se nic nezměnilo. O něm pak tvrdí, že se situace v diecézi ještě více zhoršila. „(...) když se biskup Klein jmenoval generálním vikářem preláta dr. J. Pospíšila, který jest jeho našeptavačem a pravou rukou ve správě diecese. Tento postavil se na ochranu biskupa Kleina a zmařil žádost kněžstva, aby německý biskup následoval příkladu svých patronů a zmizel. Svým zavilým vystupováním proti kněžím jiného politického smýšlení a zvláště proti kněžím poctivě reformním, stal se generální vikář dr. Pospíšil zloduchem brněnské diecese, a jako kněžstvo žádá bezpodmínečně odchod kardinála Skrbenského a biskupa Kleina, tak zároveň požaduje, aby s nimi zmizeli i jejich našeptávači.“⁶²

Interpelace na ministra školství a národní osvěty je zakončena velmi radikálními slovy, ve kterých poslanec Marcha označuje současný stav českého kněžstva za nedůstojný a při setrvání nynějších vážných poměrů pro mladý stát velmi nebezpečný a prakticky neudržitelný. Biskupy Huyna a Kleina včetně episkopátu německé národnosti dosavadně působícího na území republiky označuje za „zákeřné vředy“ a vyslovuje požadavek po radikálním řešení celé otázky. Podobná prvorepubliková, protikatolická rétorika byla na půdě Národního shromáždění poměrně častým jevem, kterou by šlo deklarovat i na dalších příkladech, které podrobněji uvedu v následujícím textu.

Katolické hierarchii tedy trvalo nějaký čas, než došlo k jejímu etablování vzhledem k novému státnímu uspořádání. Jelikož byla nálada ve společnosti od prvních okamžiků republiky silně protikatolická, bylo prakticky nemožné ponechat hierarchii katolické církve ve stávajícím stavu tak, aby se stala pro společnost partnerem alespoň „přijatelným“. Osoby, které byly úzce spjaty s předchozím režimem, bylo nutné obměnit takovými lidmi, kteří by se stali přijatelnými jak pro církve tak pro stát. Zároveň to museli být jedinci, kteří by byli schopni řešit velmi složité otázky, které s sebou změna státního režimu a de facto také změna postavení katolické církve ve společnosti přinesla.

V srpnu roku 1919 vydali biskupové memorandum, ve kterém proklamovali ochotu československého episkopátu spolupracovat ve „*státotvorné periodě na blahu a míru ve státě.*“ Dále je uvedeno: „*Občanská a duchovní moc si mají vycházet vstříc, protože*

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1521_00.htm (3. ledna 2009).

*církev i stát mají moc nad týmiž poddanými a nezřídka je jim rozhodovati o těžé záležitosti, třebaže ne týmž způsobem. (...) Církev proto neruší svazků, ji se státem spojujících leda by toho vyžadovala povinnost sebeobrany, kdežto státnická zkušenost posledních století opět ukázala, že stát jen získává, šetří-li těchto vztahů. Ano svorné spolužití církve a státu slouží k prospěchu obou mocností.*⁶³ Jsou rovněž vydávány biskupské listy věřícím a kněžím, ve kterých se biskupové vyjadřují i k v té době velmi palčivé a aktuální otázce národnostních menšin, kdy říkají, že: „*v rodině církve má každý národ své místo a právo. Byla to právě církev, která položila základy moderní vzdělanosti, lásky a svobody rovnosti.*“⁶⁴

Bezprostředně po převratových dnech nevydal nikdo z vrcholných představitelů katolické hierarchie jasné stanovisko k právě probíhajícím událostem. Určitou výjimkou je počín královehradeckého biskupa Josefa Doubravy⁶⁵, který dal 30. října 1918 příkaz ke sloužení slavnostních bohoslužeb u příležitosti nově vzniklého státu.⁶⁶ Dále je možné poukázat na určitý posun o rok později, kdy odchází z pražského arcibiskupství list ministerskému předsedovi ze dne 20. října 1919, ve kterém se praví: „*Slovutný pane ministerský předsedo, Arcibiskupský ordinariát si pokládá za čest oznámiti, že dne 28. října, výročí dosažené státní samostatnosti naší republiky, bude církevně oslaven slavnými službami Božími o ½ 9 hodině ranní ve velechrámu sv. Víta na hradě pražském a prosí Vaší slovutnost aby ráčila o tom uvědomiti vysokou ministerskou radu*“.⁶⁷

Svůj postoj k Československu vyjádřili opět biskupové prohlášením z října 1922, kdy proklamují: „*Katoličtí biskupové Československé republiky shromáždění ve dnech 17.–19. 10. 1922 na poradách v Praze, aby porokovali o náboženských a mravních potřebách katolického lidu sobě svěřeného zdůrazňují opětně, že lnou ku své československé republice a že se radují ze svobody politické svého katolického lidu. Biskupové budou jako dosud i nadále strážci pořádku a klidu a budou ochotně podporovati všechny snahy vlády, pokud se zákonům božským a církevním nepříčí, žádají však, aby v těžkém a odpovědném úřadě byli podporováni, aby přestaly útisky katolíků v naší*

⁶³ KONÍČEK Jiří: *Modus Vivendi, V historii vztahů svatého stolce a Československa*, 39.

⁶⁴ ZLÁMAL Bohumil: *Příručka českých církevních dějin I.* Olomouc: 1972, 89.

⁶⁵ Josef Doubrava, královehradecký biskup v letech 1903–1921. Od roku 1918 administrátor v Praze. Druhým biskupem české národnosti byl v Českých Budějovicích Josef Hůlka, jmenován 4. 12 1907, konsekrován a intronizován 6. 1. 1908. Umírá v roce 1920.

⁶⁶ HALAS František X.: *Fenomén Vatikán*, 529.

⁶⁷ Národní archiv ČR, fond APA III, 14521

*republice a katolíci aby pokládáni byli před státem za rovnocenné s vyznavači ostatních náboženství.*⁶⁸

2.2 Postavení nižšího kléru a laiků k nově vznikajícímu státu

2.2.1 Katolické spolky a sjezdy před vznikem ČSR

Stanovisko, které nižší klér a laikát zaujímal k myšlence samostatného Československého státu, bylo zcela jistě ovlivněno jejich mírou vlastenectví a národního uvědomění.

V souvislosti s následným pojednáním o postoji nižšího kléru a laiků k Československému státu je vhodné připomenout, že jedním z hlavních okamžiků pro počátky etablování národního vědomí u katolické části obyvatelstva byl revoluční rok 1848. Mnozí katolíci, jak laici tak nižší klér, reagovali na revoluční události prohlášením vyjadřujícím obhajobu historicity státního práva českých zemí v rámci habsburské monarchie. Jednou z jejich hlavních myšlenek dále bylo, že katolíci mají svého „otce“ v Římě, nicméně jsou a vždy budou příslušníky českého národa.⁶⁹

Po porážce revoluce v roce 1848 nedochází k útlumu těchto tendencí, jak by se mohlo zdát ba právě naopak. K oživení dochází pomocí aktivit na poli vzdělávací a sociální péče. V 50. letech začínají zaujímat dominantní postavení katolické spolky, které se stávají určitou základnou pro pozdější křesťansko-sociální politická hnutí. Jeden z hlavních přínosů, který ze zakládání katolických spolků vyplýval, lze vidět v užším pastoračním zaměření na určité sociální vrstvy obyvatelstva. V činnosti spolků pak hrají laici naprosto neopominutelnou roli. Jednotlivá společenství lze úžeji profilovat na základě činností, které z jejich aktivit plynuly. Jednalo se například o charitativní spolky nebo spolky podporující osvětovou a vzdělávací činnost, dále spolky profesní, studentské, modlitební aj. Spolky se v průběhu času staly místem, kde bylo možné uplatnit stavovské zájmy věřících a rovněž se zde mohly identifikovat s církví proti vlně ateizace a liberálních proudů.

Srovnáme-li prostředí českého a německého katolicismu, lze konstatovat, že ten český byl v oblasti spolkového života na přelomu 19. a 20 století průraznější. Takové

⁶⁸ Zápis z biskupské konference z 19. října 1920 srov. KOLÁŘ Petr: Politická dimenze Katolicismu v českých zemích 4, in: Distance, Revue pro kritické myšlení 4 (2000) 114.

⁶⁹ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005. Blansko: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 11.

tvrzení souvisí s odchodem německých katolických činitelů do Vídně ve snaze rozvíjet své osobnostní a kariérní předpoklady dále v centru rakouského katolického života.

Spolupráce mezi českými a německými náboženskými spolky se nepodařilo plně rozvinout a to ze stejného důvodu, z jakých se to nepodařilo ani na půdě politického katolicismu mezi českými a německými katolíky. O této problematice bude pojednáno dále v textu, nicméně již na tomto místě lze konstatovat, že se jednalo o snahu české strany zbavit se prvku jakéhosi nedostatečného vlastenectví, který jí byl předhazován po vzniku republiky a chtěla tak prokázat větší míru loajality vůči novému státu.

Katolické sjezdy se staly rovněž jedním z utvářejících prvků národního sebeuvědomování. V roce 1860 došlo ke katolickému sjezdu v Praze. Ten se nesl ještě v duchu česko-německé spolupráce, o čemž svědčí i to, že byl na konci sjezdu vydáván pro účastníky pamětní list, ve kterém se mimo jiné o česko-německé spolupráci hovoří.⁷⁰ Postupem času se vedle náboženských snah katolických sjezdů začaly stále více diskutovat palčivé otázky své doby, jakými byly školství, hospodářství a konečně otázky národnostní povahy, což následně vedlo k vzájemnému odcizování a nepochopení. Proto také dále dochází k uskutečňování takovýchto akcí pouze již v rovině národní. Pro německé katolíky došlo k prvnímu takovému sjezdu uskutečněním tzv. „Severočeských katolických dnů“ v roce 1887 ve Varnsdorfu a pro českou část katolických věřících byl zorganizován první takový sjezd v Brně v roce 1894.⁷¹

2.2.2 Postoj katolických kněží k událostem roku 1918 a následnému vývoji

Názory na případné uspořádání státních poměrů se různily, a to od vyslovované loajality vůči trůnu až po požadavky vybudování samostatného státu. Postupem času se požadavek na vybudování samostatného státu stal požadavkem většinovým. Od poloviny roku 1918 docházelo na kněžských schůzích v Čechách a na Moravě k projevům, které požadovaly nezávislost českého národa.⁷²

Svátek sv. Václava 28. září 1918 byl jedním z okamžiků, který mnoha českým kněžím umožnil vyjádřit svůj postoj k uspořádání budoucích poměrů. Za všechny lze uvést

⁷⁰ „Naděje a touhy, co nám s nebe kyní,
Ozvaly se z hrudi jedné matky synů.
Rýn i Dunaj, Morava i Visla jará –
German, Slovan o své lásce k církvi svědčil,
A čím srdce plane čím duše hárá,
Bratr bratru mile s důvěrou se vděčil.“

srov. Časopis katolického duchovenstva: 1860, 491.

⁷¹ Srov. KUNŠTÁT Miroslav: Katolicismus mezi univerzalizmem, partikularismem a autonomií, 22.

⁷² Srov. ZLÁMAL Bohumil: Příručka českých církevních dějin I., 18.

následující výrok: „ *po celých Čechách, ve všech kostelích, přes zákazy státních úřadů slouženy Mše svaté za šťastnou budoucnost českého národa, neb jak patrně z ohláškových knih bychom se brzkého míru a lepších časů v osvobozené vlasti dočkali. Chrámy byly přeplněny, z kazatelem promluvena kázání na onu dobu velice smělá a protirakouská. Na mnoha místech uspořádány tábory lidu (...) tak vítali jsme v našich českých chrámech i v malých kostelících oslavami svatováclavskými svoji samostatnost o celý měsíc dříve, než přišla doopravdy.*“⁷³ Atmosféru svatováclavských oslav dokresluje i jeden ze článků zveřejněných v katolickém periodiku Štít⁷⁴, který popisuje obavy z jejich konání. Uvádí, že čeští kněží zamýšleli obětovat bohoslužby za vznik samostatného státu a vyjadřuje zároveň obavu, že prohlášením samostatného státu dojde k nepokojům vůči německé menšině. V této souvislosti byly případné nepokoje přirovnávány k Bartolomějské noci. V příspěvku se oproti zmíněným obavám vyjadřuje naděje příznivého vyřešení situace v podobě nenásilného ukončení útrap a příkoří na českém lidu. Text článku je završen konstatováním, že na celém území českých zemí a ve všech kostelech proběhly oslavy důstojným a klidným způsobem.

Ke vzniku samostatného Československa přistupovalo duchovenstvo reprezentované na kněžských schůzích vcelku kladně, ovšem s výhradami souvisejícími s jakýmkoliv pokusy o ohrožení svébytnosti postavení katolické církve. Odraz těchto názorů lze též dohledat v nejrůznějších periodikách, příkladem může být opět jeden ze článků katolického periodika Štít, oznamující rezoluci kněžstva jaroměřského vikariátu.⁷⁵ V úvodu rezoluce se kněží vyslovují pro zřízení samostatného Československého státu, jehož vznikem došlo k naplnění „*odvěké snahy národa československého a k nápravě odvěkých křivd spáchaných na tomto národě.*“ Dále kněží projevují ochotu plnit všechna užitečná opatření republikánské vlády. Oproti tomu se vyslovují negativně vůči zásahům ze strany státu do oblasti církevního školství, odluky církve a státu a také v otázce vzniku národní církve.

2.2.3 Regionálně historický exkurz II – případ katolického kněze Karla Koudelky

O tom, že argumentace a názory katolických kněží byly v této době vykládány mnohdy různě, svědčí i případ kněze z Brandýsa nad Labem Karla Koudelky, na kterého byla na Okresní politické správě v Praze podána stížnost, že se ne příliš lichotivě a až urážlivě vyjadřoval o představitelích československé vlády. Celá záležitost byla řešena dne

⁷³ DOLEŽAL Josef: Český kněz, 56.

⁷⁴ Srov. Svátek sv. Václava, in: Štít 40 (1918) 1.

⁷⁵ Srov. Resoluce českého duchovenstva vikariátu jaroměřského, in: Štít 48 (1918) 1.

13. prosince 1918 a to na podkladě svědeckých výpovědí tak, jak je o nich podrobněji uvedeno v následujícím textu.

Z výpovědi svědkyně Marie Jandourkové lze k předmětnému vyjádření kněze Koudelky zjistit toto: „*Mluvil asi v tom smyslu, že když předseda naší vlády ve své řeči děkoval všem zasloužilým činitelům o naší samostatnost, nevzpomněl těch, kteří krví a životem vykoupili naši svobodu, ač prý není jisto, zda ostatní nešli za úmysly sobeckými a zjištnými. Také v kázání vytknul jednomu nejmenovanému důstojníkovi, že dnes dělá vlastence, ale před krátkým časem peskoval vojína. Na mne to činilo dojem štvání proti českým důstojníkům a pokládala jsem takovéto řeči za nevhodné do kostela a kazatelnu.*“⁷⁶

Stejně datace je i vyjádření dalšího svědka Josefa Rytíře, místopředsedy tajemníka, který mimo jiné uvedl: „*(...) pamatuji si tento výrok: Je pravda, že naši diplomaté za hranicemi mají velkou zásluhu na tom, že dosáhli jsme svobody a samostatného státu, ale mnohem větší zásluhu mají ti, kteří na bojištích za myšlenku vykřváceli. Ti jsou největší hrdinové, neboť neměli jistě při tom žádných vedlejších úmyslů, kdežto sluší pochybovati, zda mnohý z našich diplomatů neměl pro svou práci úmyslů zjištných.*“⁷⁷

Samotný farář Koudelka k celé věci vypověděl: „*(...) kdybychom měli děkovati za svobodu jen diplomatům, proč tu věc neprovedli před pěti lety, bez prolévání krve? (...) Řekl jsem tehdy, že vládnutí lidu je věcí posvátnou a to nejen ve státě ale i v obci a že se o vládu mají ucházeti jen lidé svědomití a čistých rukou.*“ Dále připomenul, že s výpovědí svědků nesouhlasí a podotknul, že kurát v zajateckém táboře v Kluži oslavoval nadcházející samostatnost už 6. října 1918, za což byl na něj uvalen vojenský dozor a jak dále vypovídá: „*spasil jsem se jen útekem*“.⁷⁸

Z výše popsaného případu lze vyvodit, jak těžká doba s ohledem na výroky některých kněží nastala. Už ve výpovědi Marie Jandourkové bylo obsaženo to, co se později projednávalo i na půdě parlamentu, totiž tvrzení, že řešení politických záležitostí na kazatelnu a do kostela nepatří. Přijmeme-li výpovědi aktérů jako pravdivé, pak lze hovořit o čistém úmyslu brandýského faráře, jehož výsledek se ale nakonec stejně nekvitoval s povděkem.

⁷⁶ NAČR. APA III, karton 1315, inv.č. 44.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

2.3 Politický katolicismus

2.3.1 Úvodní vymezení politického katolicismu

Pod pojmem „politický katolicismus“ se rozumí působení katolických křesťanů v politické sféře ve spojení s formováním politických stran a hnutí, které se snažily aplikovat ve společnosti církevní nauku nebo alespoň některé její aspekty.

Protiklerikální tendence v rakousko-uherské monarchii symbolizovalo hnutí „Los von Rom“, mezi jehož hlavní cíle patřilo omezení vlivu katolické církve ve všech možných složkách společnosti. Mezi Němci v českých zemích se toto hnutí projevovalo nejsilněji na přelomu 19. a 20. století ve snaze, aby německé obyvatelstvo přestoupilo k protestantismu nebo alespoň ke starokatolické církvi. Jako jeden z hlavních důvodů pro své argumenty uváděli propagátoři onoho hnutí to, že katolická církev v pokusu Čechů o autonomii stojí na české straně. K hlavním představitelům patřil Georg von Schöener.⁷⁹ Důvody a pohnutky, které proklamovali, pak nebyly nejen náboženského, ale i národnostního a nacionálně-politického charakteru.

Také mezi příslušníky českého národa se postupem času objevovali zastánci protikatolického hnutí, kteří vystupovali s kritikou římskokatolické církve vzhledem k jejímu vlivu v kulturním a společenském životě. Podíváme-li se na českou politickou scénu, najdeme takovéto prvky ve straně agrární, národně sociální, sociálně demokratické, národní straně svobodomyšlné⁸⁰ aj.

Jednou z obranných reakcí katolického prostředí na sekularizační tendence a protikatolické postoje koncem 19. a počátkem 20. století ve společnosti bylo zakládání politických stran, jejichž hlavním cílem bylo omezit sílící sekularizaci veřejného života a bránit se politickému tlaku ze strany liberálních proudů. Jedním z hlavních podnětů k politickému sdružování křesťanů byla encyklika papeže Lva XIII. *Rerum Novarum* vydaná v roce 1891.

Při historickém a pojmovém vymezení politického katolicismu se jeví jako vhodné zmínit, že stejně jako ostatní politické proudy se také ten katolický uskutečňuje na etnické bázi.

⁷⁹ Srov. KAISEROVÁ Kristina: *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*. Úvaly u Prahy: 2003, 79.

⁸⁰ Jinak též označováni jako Mladočeši.

2.3.2 Český politický katolicismus

V roce 1894 došlo v Litomyšli k prvnímu křesťansko–sociálnímu sjezdu, ve snaze vytvořit konkrétní formu budoucí spolupráce katolických spolků z Čech Moravy a Slezska. V důsledku neujasněné organizační struktury došlo k faktickému vzniku Křesťansko-sociální strany až o dva roky později. V roce 1899 se tato strana rozdělila na Stranu křesťansko-sociální a na Křesťansko-sociální stranu lidovou. Ve svém programu se především zaměřila na dělnickou vrstvu obyvatelstva.

Dne 14. září 1896 byla v Přerově založena další strana s křesťanským programem, a to Katolická strana národní. Jejím zakladatelem se stal olomoucký advokát JUDr. Mořic Hruban. Strana patřila před I. světovou válkou k nejvýznamnějším politickým stranám na Moravě a zaměřila svůj politický program na venkovské obyvatelstvo.

V roce 1906 před volbami do říšské rady se všechny tři výše uvedené strany spojily ve Stranu katolického lidu. Názorové sjednocení uvnitř strany se však uskutečnit nepodařilo, a tak dochází postupně od roku 1911 k dalšímu štěpení na samostatné křesťanské strany s vlastním programem.⁸¹

V tomto českém politickém prostředí je nutno poukázat na odlišnou situaci v Čechách a na Moravě, kde se politické poměry vyvíjely odlišným způsobem. V Čechách katolicky orientované politické strany nedosáhly takového vlivu. V roce 1916 dochází ke spojení tehdy existujících katolických stran v jedinou Spojenou stranu katolickou v Čechách. U této příležitosti byl vydán dokument, kterým se strana přihlásila k úsilí ostatních politických stran - „*k ucelení českého národa*“.⁸²

Na Moravě si vydobily nejlepší postavení strany Křesťansko sociální a Katolická strana národní. Mezi těmito pak docházelo k určité kooperaci a k rozdělení sféry vlivu v rámci různých sociálních vrstev. Určitou odlišnost mezi nimi lze spatřovat v konzervatismu a odmítání omezování církevního vlivu, tyto projevy byly typičtější spíše pro stranu národní. Katolická strana národní byla považována více méně za prorakousky orientovanou. To však nevylučuje fakt, že se i ona snažila hájit české zájmy, například v církevně-národnostní otázce, kde bylo požadováno zvýšení počtu českých farností, nebo v oblasti školské volající po zvýšení počtu církevních škol. Rovněž byl touto stranou

⁸¹ Podrobněji o vývoji katolických politických stran v Čechách srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 23-27.

⁸² V tomto prohlášení ze dne 4. března 1916 mimo jiné zaznělo: „*Vážná doba, již český národ hledí vstříc vyžaduje, aby politický útvar jeho byl co možno nejjednodušší, a tím nejucelenější. Doba poválečná musí najít český národ pro politické události, které nezbytně budou následovat, připravený. (...) Jednotná katolická strana je ochotna připojit se k chystanému soustředění českých stran a spolupůsobiti k založení všečeského akčního výboru.*“ srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 169-171.

vznesen požadavek po zrovnoprávnění českého jazyka a vyrovnání v počtech při zastoupení Čechů ve veřejných úřadech.

Po vzniku republiky bylo důležité čelit silným protikatolickým tendencím i na politické scéně, a tak dochází v lednu roku 1919 ke sloučení všech katolických stran působících v Čechách a na Moravě v jednu, a to v Československou stranu lidovou. Představitelé politického katolicismu byli stejně jako ostatní katolíci označováni za zastánce habsburské monarchie. Nutno podotknout, že se tak z počátku nikterak nelišili od politických představitelů ostatních politických stran, hlavně na počátku války. Nicméně jejich myšlenka zachování habsburské monarchie, byť s určitými prvky národnostního vyrovnání, byla proklamována delší dobu než u jejich kolegů z ostatních stran politického spektra.⁸³

První léta politického katolicismu v Československu lze charakterizovat jako jistou obranu vůči již tolikrát zmiňovaným protikatolickým tlakům. Bylo třeba poukázat i na to, že také čeští katolíci jsou schopni aktivně se podílet na budování a budoucím rozvoji nové republiky. K tomuto úkolu přistupují představitelé politického katolicismu zodpovědně a hrdě. Při svém činnosti se necítili jako „bázliví žebráci přicházející k cizímu stolu, nýbrž se sebevědomě přihlásili k těm právům, která jim patřila jako řádným dědicům českých otců.“⁸⁴ Těm, kteří nově vzniklou demokracii odmítali, bylo potřeba ukázat, že ač byla v Rakousko-Uhersku zajištěna podpora církve, jednalo se současně o stav podřízenosti církve vůči státu. Nové státoprávní uspořádání pak s sebou přineslo možnost nezávislého rozvoje života církve.

Postupem času došlo k oslabení protikatolických nálad a nastalo určité uklidnění, k čemuž přispěly snahy katolických politických představitelů o nekonfliktní řešení situace a o rychlé přizpůsobení se novým poměrům. Československá strana lidová se stala nedílnou součástí československého politického spektra. Od roku 1918 do roku 1938 se na československé politické scéně vystříдалo dvacet vlád, přičemž Lidová strana byla v tomto období zastoupena v patnácti z nich.⁸⁵ Dle výsledků voleb z roku 1920 do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění získali lidovci 33 mandátů a stali se tak druhou stranou s největším zastoupením ve sněmovně po Československé straně sociálně demokratické.⁸⁶ Ve volebním roce 1925 získali 31 poslaneckých mandátů a skončili tak

⁸³ Srov. HALAS František X.: Fenomén Vatikán, 526-527.

⁸⁴ Opora republiky, in: Štít 18 (1919) 1-2.

⁸⁵ Srov. ZLÁMAL Bohumil: Příručka českých církevních dějin I, 18.

⁸⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

[http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005F0978/\\$File/4219rr_6.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/22005F0978/$File/4219rr_6.pdf) (10. ledna 2009).

třetí za Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu a Komunistickou stranou Československa.⁸⁷

Kromě těžkostí, které katolíci angažovaní v politice snášeli zvenčí, museli bezesporu řešit také otázky vnitřních rozporů. Strana lidová nebyla jedinou stranou s křesťanským politickým programem. Vedle ní existovaly strany, které vycházely z národnostních principů menšin v té době žijících na území republiky. Na politické scéně 20. let se pak lze setkat se slovenskou stranou Ľudovou, německou Deutsche Christlich-soziale Volkspartei (Německá strana křesťansko-sociální) a konečně s maďarskou Zemskou stranou křesťansko sociální. K úplnému výčtu ještě připomeneme polskou menšinu a její Svaz slezských katolíků (Zwiazek slaskich katolików), která převážně sdružovala katolíky žijící na Těšínsku.

Všechny strany s křesťanským programem spojovala snaha zajistit věřícím základní práva, k nimž neodmyslitelně patřil i svobodný náboženský život. Nicméně je nutno podotknout, že se také v těchto stranách projevila otázka národnostní, která je od sebe v názorech mnohdy oddělovala. Zájem národnostní se tak často dostal do popředí nad zájem církevní. Tuto skutečnost lze dokázat na případu z roku 1921, kdy slovenští poslanci opustili společný parlamentní klub, který dosud tvořili s lidoveckými poslanci.⁸⁸

2.3.3 Německý politický katolicismus v českých zemích

Stejně, jak bylo řečeno výše v otázce českého politického katolicismu, bylo také pro ten německý jedním z hlavních konstituujících prvků vydání sociální encykliky Rerum Novarum, která volala po větší míře politického angažování se křesťanů a zakládání politických stran. Mezi německými katolíky především středních a nižších vrstev převažovala v 90. letech inklinace ke křesťansko-sociálním hnutím. Ty se pak postupem času transformovala v Křesťansko-sociální stranu, poměrně vlivnou politickou stranu v habsburské monarchii, nicméně v českých zemích mezi Němci ve stranu nevýraznou.⁸⁹ Před rokem 1918 však nenašla tato strana cestu k personálnímu rozšíření a k jasnějšímu organizačnímu zakotvení. Pro doplnění lze uvést, že k založení zemských organizací zmíněné politické strany došlo v Čechách v roce 1897 a na Moravě pak v roce 1905.

⁸⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

[http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/220060C7B9/\\$File/4219rr_9.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/220060C7B9/$File/4219rr_9.pdf) (3. ledna 2009).

⁸⁸ Srov. ZLÁMAL Bohumil: Příručka českých církevních dějin I,44.

⁸⁹ Srov. ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 22.

Stejně jako v případě českého katolicismu, lze i v německém prostředí spatřovat určité diference mezi Čechy a Moravou ve vývoji a prosazení křesťansko-sociálního hnutí. K jeho hlubšímu usazení dochází na Moravě.⁹⁰ Jedním z typických rysů německých křesťanských sociálů bylo také to, že se vyznačovali poměrně silnou mírou patriotismu. Proto také došlo k tomu, že na začátku první světové války vyjádřili svou loajalitu monarchii. K patriotismu se ještě postupem času přidalo silné německé nacionální smýšlení, které se stalo jednou z hlavních překážek k tomu, aby tato strana spolupracovala s českými katolíky. Vzájemná propast mezi českými a německými politickými představiteli katolických stran se tak pochopitelně ještě více zvětšila po pádu habsburské monarchie a vzniku republiky v roce 1918.⁹¹ Tento okamžik se stává pro německé křesťanské sociály přelomovým.

2.3.3.1 Volby do obecních zastupitelstev v roce 1919 a němečtí křesťanští sociálové

Němečtí křesťanští sociálové v Čechách a na Moravě byli po roce 1918 nuceni řešit ještě jednu důležitou otázku, kterou bylo osamostatnění se od jejich celorakouského uskupení a nalezení v českých zemích takové pozice, na kterých by bylo možné budovat základy fungování strany v novém státě.

Na den 15. června 1919 byly vyhlášeny obecní volby, které se ale v důsledku vojenských nepokojů s Maďarskou republikou rad neuskutečnily na celém území Československa.⁹² Němečtí političtí činitelé napříč stranického spektra se v této době ocitli ve zvláštní situaci spočívající ve vytvoření dvou názorových proudů reagujících na účast německých kandidátů do obecních zastupitelstev. Odpůrci účasti německých politických stran v těchto volbách argumentovali, že by tímto krokem došlo k přihlášení německých stran k Československému státu, což by podle jejich názoru mělo nepříznivý dopad na výsledky dosud neuzavřených mírových jednání.⁹³ Příznivci německé účasti ve volbách oproti tomu proklamovali, že se jedná o jedinečnou příležitost, jak manifestovat sílu německých obyvatel v Československu. Obě strany si pak musely být vědomy i toho faktu, že neúčast na těchto volbách by byla rizikem dosazení českých zastupitelů do pohraničních míst, kde převládala německá národnost.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Srov. KŘEN Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha: 1990, 337.

⁹² „ (...) víme, že se volby do obcí nekonaly v celém Slovensku.“ Srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1376_00.htm (6. ledna 2009).

⁹³ Mírové dohody s Německem probíhaly v červnu 1919 ve Versailles a s Rakouskem v Saint Germain – en-Laye v září 1919 téhož roku. Německo Versailleskou smlouvou mimo jiné definitivně uznalo samostatnost Československa (čl. 81) a také výslovně uznávalo historické hranice českých zemí za hranice ČSR(čl. 27).

Volby do obecních zastupitelstev v roce 1919 dopadly vítězstvím pro československou sociální demokracii. Německá křesťansko-sociální strana získala 5% hlasů, ovšem v místech, kde žila převážně německá menšina (např. Filipov v severních Čechách), získala absolutní většinu.

2.3.3.2 Vznik Německé křesťansko-sociální strany lidové a její postavení na počátku 20. let 20. století

Ve snaze fungovat v Československé republice jako samostatná politická strana ucházející se o zastoupení v Národním shromáždění došlo k ustavení Německé křesťansko-sociální strany lidové (Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei) 2. listopadu 1919, a to odštěpením od celorakouského centra Strany křesťansko-sociální. Do jejího čela se postavili Robert Mayr-Harting⁹⁴ a Karlem Hilgenreiner⁹⁵. Strana se snažila vycházet ze zásad uplatňovaných také u ostatních křesťanských stran své doby, uznala Československý stát a požadovala právo na plné sebeurčení Němců, kteří v něm žijí. Stejně jako ostatní Němci na českém území nechtěla přijmout myšlenku, že by z významného postavení, jakému se jim v habsburské monarchii dostávalo, měli klesnout na pozici národnostních menšin.

Rok 1920 byl pro celou politickou scénu včetně nově vzniklé Německé křesťansko-sociální strany v Československu významným mezníkem. Dne 29. února 1920 byla přijata nová ústava⁹⁶, podle které si byli všichni občané rovni neohledně na původ, státní příslušnost, řeč, rasu a náboženství a byla jim přiznaná plná politická práva. Otázku národnostní řešilo ustanovení § 134, kterým se zamítalo silné odnárodňování. Národnostní menšiny získaly právo například zakládat školy nebo humanitní a náboženské ústavy, které byly vedeny v jejich jazyce. V Ústavě bylo také vzpomenuáno, že chování, které je namířeno proti národnosti, náboženství a rase, je trestné.

⁹⁴ Žil v letech 1874-1948, senátor od roku 1920, poté od roku 1925 poslancem. Po roce 1938, kdy byla Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei sublimována do Henleinovy Sudetoněmecké strany, odchází do ústraní. Po roce 1948 na přímou intervenci prezidenta Beneše není zařazen do odsunu německého obyvatelstva z Čech, umírá v Praze.

⁹⁵ Žil v letech 1867-1948, kněz přednášející na teologické fakultě Německé univerzity. Od roku 1920 až do rozpuštění strany je jejím senátorem a jedním z hlavních představitelů proudu, který požadoval přechod německých křesťanských sociálů do Henleinovy strany. V roce 1939 se staví negativně k záboru zbytku Československa a stává se kritikem nacistické okupace. Za to byl internován do Zásmuk, tehdejšího místa pro soustředění nepohodlných kněží. Po válce odchází do Vídně, kde umírá.

⁹⁶ „(...) pojednávalo o formě a územním rozsahu státu, o státním občanství, o moci zákonodárné, o moci vládní a výkonné, o moci soudcovské, o právech občanských a o ochraně menšin národnostních, náboženských a rasových. Ústavou byly každému občanu republiky přiznány ve všech ohledech plně individuální svobody a byl jí zabezpečen demokratický charakter československého státu.“ Srov. OLIVOVÁ, Věra: Dějiny první republiky, 101.

Tato Ústava byla výsledkem snah českých a slovenských politiků, němečtí politici se o její vydání nikterak nezasloužili, neboť neměli možnost zapojit se do její tvorby. Na sjezdu křesťanských sociálů v září v Praze byli vyzváni poslanci a senátoři za tuto stranu, aby nevstupovali do vládní koalice, dokud nebude ústava přebudována v duchu požadavků národní autonomie pro Němce.⁹⁷

Dne 18. dubna 1920 proběhly parlamentní volby, ve kterých zvítězila československá sociální demokracie, druhou v pořadí byla Československá strana lidová. Mezi německými stranami zvítězila německá sociální demokracie. Německá křesťansko-sociální strana získala kolem 150 000 hlasů, čímž obsadila relativně zanedbatelný počet 9 poslaneckých mandátů a 4 senátorská křesla.⁹⁸

Dne 14. května 1920 byla jako protiváha českým politickým stranám zastoupeným v Národním shromáždění, utvořena parlamentní organizace německých stran Deutscher parlamentarischer Verband (Německý parlamentní svaz), do které patřil Svaz zemědělců, Německá strana nacionální, Německá křesťansko-sociální strana, Německá národně-socialistická strana dělnická a Německá strana svobodomyšlná. Toto parlamentní uskupení se zabývalo především otázkami státní správy, diplomatickými vztahy, jazykovým zákonodárstvím⁹⁹ a konečně snahami o dosažení sebeurčení pro Němce v českých zemích. Postupem času nicméně došlo v rámci tohoto svazu k dělení na strany, které nebyly ochotny spolupracovat s československými politickými stranami, jejich postoj k novému státu byl negativní a brojily proti němu. Dále pak na ty strany, které k českému státu zachovávaly postoj neutrální, možno říci i kladný. Zmíněný kladný postoj se pak projevoval v aktivní spolupráci s československou reprezentací v duchu hospodářských a sociálních zájmů německých menšin.¹⁰⁰ K definitivnímu rozpadu této parlamentní frakce došlo relativně brzy po jejím založení, a to už v roce 1922. Mezi strany aktivistické, tedy ty, které se rozhodly spolupracovat s nově vzniklou republikou, se zařadila strana německých křesťanských sociálů. To dokladuje i projev tehdejšího senátora Mayr-Hartinga v České lípě u příležitosti sjezdu německé křesťansko-sociální strany, jehož některé pasáže byly uveřejněny v Národních listech ze dne 28. října 1921. Řečník uznal velkou úlohu Československého státu v Evropě, avšak za splnění podmínky jeho spolupráce

⁹⁷ Srov. ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu, 82.

⁹⁸ Tamtéž, 71.

⁹⁹ Srov. například projev R Schlázkeho v Poslanecké sněmovně z 8. června 1920: „*obzvláště hlasitě a slavně protestujeme proti vydanému zákonu jazykovému, proti vymýcení německé řeči z úřadů, proti znásilňování německé řeči tu ve sněmovně a zvláště proti tomu, že všechny vyhlášky jsou jenom české.*“ <http://www.snemovna.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004001.htm> (11. ledna 2009)

¹⁰⁰ Srov. ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu, 91.

s přirozenými sousedy jakými byly především Rakousko a Německo. Dále vyzval Čechy a Němce k hledání cesty vzájemného porozumění a smíření. V souvislosti s tím označil Čechy a Němce žijící v Československu za přátele – „*dva muže, kteří se potkají v noci na osamělé cestě a druh druhu pokládajíce za vraha, chtějí se navzájem přemoci, a teprve pozdě zpozorují, že druh druhu nechce ublížiti.*“ Součástí jeho projevu bylo konstatování, že Němci musí počítat s existencí samostatného Československého státu a musí se vlastní silou zasloužit o to, aby dosáhli takového postavení v Československu, jakého sami potřebují.¹⁰¹

Svůj postoj nezměnila křesťansko-sociální strana ani o několik let později, což lze deklarovat na dalším z projevů vrcholného představitele této strany, již výše jednou uvedeného Mayr-Hartinga, o jehož projevu přinesly zprávu opět Národní listy ze dne 10. května 1923. Z jeho projevu je patrný určitý posun a to v tom smyslu, že s novou republikou nechtějí němečtí katolíci jen spolupracovat a dosáhnout v mnoha ohledech dorozumění, ale byli toho názoru, že Československo přetrvá, bude prospívat a jimi nabízenou spoluprací samo potřebuje.¹⁰²

Na okraj a ve vztahu k následně popisovanému tématu Modus vivendi v kapitole 8. této práce, je zajímavé uvést, že uzavření této dohody mezi Československem a Vatikánem v únoru 1928 se dá pokládat za jeden z velkých úspěchů německých křesťanských sociálů, kteří byli v té době součástí československé vlády. Tento úspěch byl však zatížen souhlasem křesťanských sociálů se zákonem o správní reformě, který ve svém důsledku oslabil jejich pozdější pozice zejména z toho důvodu, že rušil Slezsko, kde měla strana nejsilnější postavení, jakožto samostatnou zemi a snížil tak jeho politický a hospodářský potenciál.¹⁰³

Závěrem lze podotknout, že katolicismus a jeho pojetí universalismu mohlo sloužit jako určitý jednotící prvek u všech českých a německých křesťanských politických stran v nově vzniklém státě. Jak bylo naznačeno výše, universalismus se stával postupně druhotným a do popředí se dostávaly nacionální tendence. Tento vývoj lze dávat na vrub tomu, že se představitelé politického katolicismu nedokázali příliš rychle adaptovat na změny ve společnosti, ke kterým došlo.

¹⁰¹ Srov. Senátor a rektor dr. Mayr-Harting o poměru Němců ke státu, in: Národní listy 296 (1921) 2.

¹⁰² Srov. Německo křesťansko-sociální hlas o československém státě, in: Národní listy 127 (1923) 2.

¹⁰³ Srov. ŠEBEK Jaroslav: Deutsche christliche Volkspartei v polovině 30. let, in: KÁRNÍK Zdeněk: K novověkým sociálním dějinám českých zemí III. Praha: Karolinum, 1998, 96.

2.3.4 Územní a národnostní problematika v rámci česko-německých vztahů v počátcích fungování ČSR

2.3.4.1 Česko – německé rozpory v otázce udržení územní celistvosti

Pro podrobnější dokreslení atmosféry česko-německých vztahů v počátcích existence Československé republiky se jeví jako účelné uvést problematiku územních nároků Čechů a Němců. Otázku symbiózy českého a německého etnika v prvních dnech nového státu, kdy se formovalo všechno podstatné včetně vztahu Československa k německé menšině, bezesporu ovlivnila aspirace vysokých českých státních představitelů na zachování územní celistvosti republiky. Německá politická reprezentace se k uvedeným snahám českých představitelů postavila tak, že prakticky ihned po svolání Československého státu odmítla začlenění pohraničních území Čech, Moravy a Slezska k Československu a apelovala na jejich připojení k provincii Deutschböhmen. Důvodem pro tyto postoje byl fakt, že pohraniční oblasti byly v té době osídleny převážně německým obyvatelstvem. Provincie Deutschböhmen formálně vznikla dne 21. října 1918 a jejím hlavním centrem se stal Liberec. Po jejím vytvoření se v krátkém intervalu vytvářely další provincie Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren, o celkové rozloze 28 000 km² se 3 miliony obyvatel.

Z německé strany byl v návaznosti na výše uvedené události vznesen další požadavek, a to požadavek po nezávislosti uvedených provincií na Československém státu a jejich přiřazení k tzv. Německému Rakousku (Deutsch-Österreich). Jednání, která se uskutečnila mezi českou a německou politickou reprezentací v této otázce dne 31. října a 4. listopadu 1918, skončila neúspěchem po tom, co Němci požádali o potravinovou pomoc a zachování pořádku z československé strany, avšak odmítli uznat suverenitu Československého státu. Německé snahy vyřešit tuto situaci byly spíše směřovány do diplomatických jednání na mezinárodním poli. Češi soustředili naopak svou pozornost na vnitřní řešení celé záležitosti. Z české strany došlo k postupnému obsazování německých oblastí. Snahy německých politických představitelů po připojení těchto území k Německému Rakousku, dále pak silící nacionalistické vášně v řadách českých Němců proti tomu vedly k nepokojům a protičeským demonstracím. Největší demonstrace se odehrála dne 4. března 1919, kdy se střetli demonstrující Němci s vojáky. Takovéto řešení celé už tak velmi vypjaté situace vedlo k ještě většímu ztížení česko-německých vztahů. I přes odpor Rakouska a českých Němců byla do prosince roku 1918 většina těchto

oblastí pod československou kontrolou. Otázka územního uspořádání byla definitivně vyřešena na mírové konferenci ve Versailles.

Snahy německého obyvatelstva v pohraničních oblastech o přičlenění k Německému Rakousku podpořili i němečtí křesťanští sociálové, u nichž nastalá situace nahrávala rozvinutí jejich plánů z doby před koncem války. Od této myšlenky pak pozvolna upouštějí v roce 1919 na základě uvědomování si svého kontraproduktivního chování ve vztahu ke kýženým výsledkům takto realizované politiky.¹⁰⁴

Z pohledu Němců, žijících na našem území, je pochopitelné, že pro ně muselo být poněkud složité přijmout fakt nového státního uspořádání pod hrozbou ztráty identity. *(Ve svých snahách také poukazovali mimo jiné na více než osmisetleté osídlení daných oblastí)*. Spatřovali hrozbu především v tom, že se z majoritní, privilegované skupiny habsburské monarchie stanou národnostní menšinou v cizím státě, ke kterému budou muset, bude-li to vůbec možné, najít nějaký vztah. Právě to se pak projevilo v postojích, které tato menšina vůči nově vzniklému státu v prvních dobách republiky zaujímal.

Česká strana si ve vztahu ke svým územním nárokům uvědomovala zejména důležitost pohraničních oblastí. Měla zájem zachovat české země v celistvosti, přičemž se rovněž dovolávala na historický kontext celé záležitosti. Jako příklad lze uvést názor T. G. Masaryka, který ve své knize *Cesta demokracie*, k dané problematice říká: *„Naše hranice jsou stále tytéž od sedmého století (...) Němci byli vybízeni, aby přišli a byli vítáni, neboť budovali průmysl; a oni zase vítali české dělníky, protože byli lepší, než dělníci němečtí.“*¹⁰⁵

2.3.4.2 Některé aspekty národnostního složení ČSR ve 20. a 30. letech 20. století

Nebude zajisté od věci zmínit v kapitole věnující se problematice politického katolicismu na našem území i některé statistické údaje o národnostním rozložení obyvatelstva a jejich náboženském přesvědčení v Československu.

Vůbec první sčítání lidu proběhlo na základě zákona č. 256/1920 Sb. a došlo k němu dne 15. února roku 1921. Jedním z hlavních předpokladů pro provedení tohoto sčítání bylo definovat pojem „národní příslušnost“, kterým měla být mimo jiné odůvodněna samostatnost Československa. V rámci příprav na sčítání lidu provedených nově vzniklým

¹⁰⁴ Srov. ŠEBEK Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, 28.

¹⁰⁵ Srov. MASARYK Tomáš G.: *Cesta demokracie I*. Praha: Čin, 1933, 91.

Státním úřadem statistickým v roce 1919 bylo stanoveno, že: „národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk.“¹⁰⁶

V souladu s obecným názorem na provedení sčítání lidu v roce 1921 je toto sčítání považováno za organizačně a obsahově úspěšné s tím, že se docílilo obhájení vzniku samostatné republiky s vlastním plnohodnotným národně příslušným obyvatelstvem. Počty obyvatel podle výsledků sčítání uvádí podrobněji následující tabulka.

Tabulka č. 1 sčítání lidu z 15. února 1921¹⁰⁷

Národnost obyvatel ČSR	Absolutní počet obyvatel v ČSR	% z celkového počtu obyvatel
Československá	8 020 000	64,79
Německá	3 218 000	23,63
Maďarská	762 000	5,60
Židovská	191 000	1,40
Polská	110 000	0,81
Ruská	477 000	3,51
jiná	35 000	0,26
Celkem	13 613 000	

Ruku v ruce se zjišťováním statistických údajů o počtu obyvatel šel zájem o zjištění náboženského vyznání, případně bezvyznání jednotlivých skupin obyvatelstva. Výsledky sčítání potvrdily, že obyvatelé českých zemí zůstali nadále ve velké většině věrni některé z uznávaných církví. Nejvíce obyvatel se v roce 1921 přihlásilo ke katolické církvi. Vezmeme-li v úvahu počáteční protikatolické nálady v Československu v okamžiku jeho vzniku, tak je i přes úbytek katolíků tento výsledek poměrně překvapivý. Počty obyvatel podle náboženského vyznání dle výsledků sčítání lidu uvádí podrobněji následující tabulka.

¹⁰⁶ Česká statistický úřad: http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/zakladni_informace_scitani_v_1_republice (20. ledna 2009).

¹⁰⁷ Tamtéž.

Tabulka č. 2. sčítání lidu z 15. února 1921 podle náboženského vyznání přítomného obyvatelstva¹⁰⁸

Náboženské vyznání	Přítomní obyvatelé			
	Čechy	Morava	Slezsko	Úhrnem
katolické celkem	5222983	2 422 997	564 791	8210771
z toho:				
Římskokatolické	5216180	2421220	564064	8201464
Řeckokatolické	6771	1772	721	9264
Evangelické všech denominací	246114	86069	64669	396852
z toho:				
Českobratrské	147799	72612	10788	231199
Augsburské	85248	12112	53327	150687
Helvetské (reformované)	2282	340	458	3080
Ochranovské (Jednota Bratrská, dále JB)	3634	206	23	3863
Jednota Českobratrská (JB)	4534	458	44	5036
Metodistické	1445	9	–	1454
Pravoslavné	7292	1687	242	9221
Starokatolické	16329	2799	975	20103
Československé	437377	61786	24069	523232
Izraelské	79777	37989	7317	125083
jiné	1344	315	734	2393
neznámé	1282	216	66	1564
bez vyznání	658084	49026	9405	716515
úhrnem	6670582	2 662 884	672 268	10005734

V souladu s tradicemi postavenými na zkušenostech různých zemí světa proběhlo následné sčítání lidu po deseti letech, v roce 1931.¹⁰⁹ Toto sčítání pak oproti předchozímu přineslo novou informaci o konfesně národním poměru mezi Čechy a Němci v Československu.

Sčítání lidu proběhlo dne 1. prosince 1931. V Čechách bylo dohromady 5 316 448 osob hlásících se k římskokatolické církvi, z nichž se 3 196 300 hlásilo k národnosti československé a 2 107 781 osob k národnosti německé.

Na Moravě a ve Slezsku se ke stejnému dni hlásilo k římskokatolické církvi 3 061 631 osob, z nichž se 2 228 115 hlásilo k národnosti československé a 774 326 osob k národnosti německé.

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ Srov. DONAT Heinrich: Die deutschen Katholiken in der Tschechoslowakischen Republik, Warnsdorf: 1934, 43.

3. Německé a české náboženské spolky formující se na území ČSR od roku 1918

Následující text bude věnován problematice náboženských spolků, o nichž již byla zmínka v předchozích kapitolách. Náboženské spolky sehrály jednu z důležitých rolí, díky které se postupem času ještě před I. světovou válkou profilyovaly jednotlivé křesťanské politické strany. Z toho důvodu je náboženským spolkům věnována samostatná kapitola rozdělující spolky působící v Československu na německé a české.

Po první světové válce činnost spolků v Československé republice nijak neutichla, přičemž dochází k navázání na jejich předválečnou tradici. Tento fenomén se šířil jak v českých tak německých oblastech republiky, resp. v českém a německém jazykovém, kulturním a náboženském prostředí.

Význam náboženských spolků je několikastranný. Spolky se staly nezbytnou součástí českého i německého politického katolicismu. Navázáním spolupráce s křesťanskými organizacemi mohly jednotlivé křesťanské strany rozšířit své pole působnosti na široké spektrum obyvatelstva, dále určitým způsobem uplatňovat svůj program a stát se tak dobře fungující stranou.¹¹⁰ Zároveň se spolky staly místem, kde se mnozí členové z řad politického katolicismu mohli různým způsobem uplatňovat. Dalším z významů, který se uplatnil především v německém prostředí, bylo působení laického prvku na činnost církevních struktur.

Poválečné spolky se snažily, stejně tak jako jejich předváleční předchůdci, působit ve všech oblastech života společnosti. V důsledku toho vznikaly spolky mládežnické, ženské organizace, odborové organizace, tělovýchovné organizace aj.

¹¹⁰ O vztahu katolických spolků a politických stran napsal dr. František Kouba: „*Politické vedení lidové strany musí svým posláním hledět především k zájmům celostátním, zájmům sociálním, hospodářským, finančním a kulturním, ale speciální výchova nábožensko-mravní musí být vedena a řízena zvláštními katolickými spolky. (...) Jednoho si musíme být při tomto důležitém poslání našich kulturních spolků plně vědomi, že cesty a prostředky k dosažení nábožensko-mravní obrody našeho lidu mohou být různé, ale cíl těchto spolků musí být stejný. (...) Lidová strana nechce žádným způsobem zasahovat do činnosti nepolitických kulturních spolků katolických, poskytuje všem, pokud to potřebují, svoji ochranu a podporu, ale považuje za samozřejmou povinnost těchto nepolitických spolků, aby zachovaly také naprostou důvěru k tomuto politickému vědomí.*“ srov. KOUBA František: *Kulturní spolky katolické. Ústřední sekretariát československé strany lidové v Praze (bez datace).*

3.1 Některé německé katolické spolky působící na území ČSR, jejich historie a význam

Der Volksbund der deutschen Katholiken für Böhmen

Jedním z prvních významných německých spolků, působícím na území státu, se stal v severních Čechách v Liberci Der Volksbund der deutschen Katholiken für Böhmen¹¹¹, jehož hlavním představitelem a iniciátorem vzniku byl Emanuel Reichenberger.¹¹² Na Moravě se utvořil spolek Der Volksbund der deutschen Katholiken in Mähren und Schlesien, u jehož zrodu stanul například pozdější olomoucký světitel biskup Josef Schinzel.

Ač se spolek snažil vystupovat jako sdružení apolitické, přesto se od počátku svého vzniku zabýval otázkami, které se bezprostředně dotýkaly působení a činnosti církve v novém státě. Především šlo o otázky pozemkové a školské reformy, manželství, kde se členové spolku snažili obhájit zachování křesťanských hodnot a církevního vlivu. Spolek se dále zabíral také odlukou církve a státu. Ve vztahu k problematice odluky vystupoval negativně proti jejímu provedení. V otázce národnosti se měl možnost podílet na řešení otázky postavení Němců v Československu.¹¹³

Die christlich-deutsche Turnerschaft¹¹⁴

Německý křesťanský tělovýchovný svaz patřil také k významným spolkům působícím v Československu, zejména pak pro své masově pořádané akce. Jeho kořeny sahají do Vídně, kde byl založen první křesťanský tělovýchovný spolek v roce 1901. K založení Německo křesťanského tělovýchovného svazu dochází až v roce 1921 v Litoměřicích. Toto sdružení, stejně tak jako jeho československý protějšek Orel, vzniká pod vlivem proticírkevních a liberálních proudů, zejména pod vlivem hnutí Los von Rom Bewegung a zejména proti „proticírkevně“ naladěnému spolku Deutscher Turnverband.

Lze konstatovat, že ačkoli měly oba dva spolky, jak český Orel tak Německý křesťanský tělovýchovný svaz, stejné okolnosti vzniku (v reakci na vznik obdobně protikatolicky orientovaných organizací a panující proticírkevní nálady), nepodařilo se jim

¹¹¹ Srov. DONAT Heinrich: Die Deutschen Katholiken in der Tschechoslowakischen Republik, 237.

¹¹² Žil v letech 1888-1966, po roce 1918 se věnoval spolkovým aktivitám a stal se předsedou spolku Volksbund der deutschen Katholiken. Ve 30. letech vystupuje proti nacismu a odchází do exilu nejprve do Anglie poté do USA.

¹¹³ Srov. ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu, 42.

¹¹⁴ Srov. DONAT Heinrich: Die Deutschen Katholiken in der Tschechoslowakischen Republik, 276.

stejně jako v mnoha jiných oblastech najít cestu k hlubší společné spolupráci. Svaz se více orientoval a zůstal v kontaktu s obdobnými organizacemi a sdruženími v Rakousku a Německu.

Mezi významné akce, kterými se měl tento Svaz možnost ukázat širší veřejnosti, se staly tzv. „Verbandsturnfeste“. Mezi nejvýznamnější patří slavnosti z roku 1922 konané v Šumperku (Mahr. Schönberg), 1926 v Rumburku a v roce 1932 v Opavě (Tropau).¹¹⁵ Ani přes takovéto akce se však spolek nedostal do hlubšího povědomí české společnosti, právě tak jako například český Orel.

Německé spolky orientující se na mládež - Reichsbund der deutschen katholischen Jugend, Quickborn, Staffelstein.

V českých zemích věnovaly subjekty německého katolického prostředí nemalou pozornost především mládeži. K těmto tendencím dochází už před I. světovou válkou, kdy na počátku 20. století dochází ke vznikům uskupení, které byly ovlivňovány a braly si za vzor obdobné rakouské organizace. Jako příklad lze uvést organizaci Christlichdeutscher Jugendbund für Böhmen, která vznikla v roce 1910. Na Moravě roku 1914 došlo pod vedením již výše zmíněného Josefa Schnizela, (tehdejší kanovník, pozdější olomoucký světící biskup, jímž zůstává i po roce 1918) ke vzniku tzv. Diözesanverband der katholischen Vereine für die katholische Jugend. Činnost těchto mládežnických spolků byla utlumena během I. světové války, nicméně po jejím skončení došlo k navázání na jejich předválečnou tradici. Válka včetně důsledků, které s sebou přinesla, byla po jejím ukončení jedním z hlavních stimulů který formuloval následné utváření společnosti. Nejinak tomu bylo i v případě dalšího rozvoje mládežnických spolků, které se snažily nastolit ve svých řadách křesťanský program a osvětovou činnost. Mezi takovéto nejvýznamnější spolky na našem území je možné zařadit Reichsbund der deutschen katholischen Jugend (Svaz německé katolické mládeže), dále pak Quickborn nebo Staffelstein.¹¹⁶

Reichsbund der deutschen katholischen Jugend vznikl v Československu spojením různých předválečných katolických spolků mládeže. Svaz byl organizací katolicko-národního charakteru s přibližně 8000 členy, kteří byli rozděleni ve 300 skupinách. Centrálu pro české země tvořil Liberec, kde došlo k užšímu kontaktu se spolkem Volksbund der deutschen Katholiken für Böhmen. Pro Moravu a Slezsko tvořil centrálu Bruntál. Ve své činnosti se snažila tato organizace zaměřit na široké spektrum mládeže

¹¹⁵ Srov. DONAT Heinrich: Die Deutschen Katholiken in der Tschechoslowakischen Republik, 277.

¹¹⁶ Tamtéž, 264.

a za svůj cíl si kladla řešení sociálních otázek. Orientovala se především na organizace obdobného typu v Německu a Rakousku, ostatně jako většina německých spolkových organizací v Československu. Nicméně k jisté kooperaci s českou stranou došlo, což potvrzuje i skutečnost účasti velkého počtu mladých německých katolíků na Svatováclavských oslavách v roce 1929.

Spolky Quickborn a Staffelstein byly utvořeny oba dva v roce 1920 a snažily se orientovat především na intelektuální elity německé mládeže. Quickborn zahrnoval celkem 20 chlapeckých a dívčích skupin, jednu skupinu vysokoškolskou a rodičovskou. Celkem sdružení sdružovalo 400 chlapců a 300 dívek. Spolek se ve své činnosti řídil zásadami mládežnického hnutí a zvláště pak přísnou abstinencí. Středobodem hnutí bylo od jeho vzniku benediktinské opatství Broumov a v čele stanul opat dr. Dominik Prokop. Staffelstein byl založen coby vzdělávací a turistický spolek v Bohosudově, univerzitním profesorem dr. Eduardem Wintrem. Svého času zahrnoval 1100 středoškoláků, dále pak dívčí svaz a skupinu vysokoškolských studentů. Sdružoval také řádové kněze a celkem se počet jeho členů pohyboval kolem 2000.¹¹⁷

Jelikož se oba spolky soustředily na podobnou skupinu lidí, krom stejných programových cílů, kterými byly náboženská obnova a osvětová činnost, je mezi sebou nic nepojilo a nedošlo tak k jejich hlubší vzájemné spolupráci.

3.2 Některé české katolické spolky působící na území ČSR, jejich historie a význam

Také v českém katolickém prostředí došlo po revoluci v roce 1918 k rozvoji spolkového života, jeho značná část byla pod vlivem Československé strany lidové. Mezi spolky, které se těšily velké oblibě a staly se známými, lze jmenovat spolky katolické mládeže nebo katolickou tělocvičnou jednotu Orel. Velký zájem byl proječován také o spolky vzdělávací, divadelní, pěvecké, studentské aj. Pomocí těchto organizací docházelo k ovlivňování dalšího politického a kulturního rozvoje státu, což byl také jeden z hlavních cílů těchto uskupení.¹¹⁸

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ „ (...) Podotýkáme ještě, že považujeme lidovou stranu, naše odborové a hospodářské organizace, jakož i kulturní a katolické spolky, za jeden veliký celek na obranu naší víry a záchranu naší milované vlasti. Podporujte proto a zakládejte kulturní spolky v místech, kde ještě nejsou, aby katolické hnutí v naší vlasti mohutnělo a rostlo.“ srov. KOUBA František: Kulturní spolky katolické. Ústřední sekretariát československé strany lidové v Praze (Bez datace).

České spolky orientující se na mládež

K rozvoji mládežnických spolků došlo nejprve na Moravě, kde v roce 1906 vznikla Moravská venkovská Omladina. Jejím zakladatelem se stal Antonín Cyril Stojan. Tato organizace byla na Moravě poměrně silně etablovaná a měla dobře vypracovanou vnitřní strukturu. V Čechách došlo ještě před vypuknutím I. světové války ke vzniku dalšího spolku s názvem „Sdružení katolické mládeže“, ale nepodařilo se mu prosadit takovým způsobem, jak se to podařilo na Moravě Omladině.¹¹⁹ Tato katolická sdružení upřela svou pozornost na rozvoj tradičních forem zbožnosti, jako jsou procesí, poutě atp. Dále se pak orientovala na pořádání duchovních cvičení. Ačkoli ve vedoucích funkcích stáli kněží a řeholníci, nedošlo k plnému rozvinutí vztahů s Československou stranou lidovou, jak by se to možná očekávalo a jak tomu bylo v případě německého mládežnického katolického hnutí spolupracujícího s Německou křesťansko-sociální stranou. K výraznějšímu rozvoji českých katolických spolků dochází až počátkem 30. let.

Z dalších mládežnických spolků lze připomenout Svatováclavskou ligu, která měla již podle názvu co do činění s oslavami milénia sv. Václava v roce 1929. Na Moravě existovalo vedle Omladiny další mládežnické, tentokrát studentské hnutí Moravan, z něhož vzešlo významné pěvecké sdružení téhož názvu. O tom, že náboženská myšlenka pronikla i do skautingu, svědčí i založení „Organizace katolických skautů“ v Čechách v roce 1927 a na Moravě v roce 1929.

Československý Orel

Tělovýchovná organizace Orel byla v rámci českých katolických spolků jednou z nejvýznamnějších. Její kořeny sahají do období před I. světovou válkou, kdy v roce 1896 vzniká organizace sloučením křesťanskosociálních tělocvičných odborů. Název Orel tyto tělovýchovné odbory přijaly 31. května 1909 společně s rozhodnutím uspořádat I. zemský slet orelských odborů. Práce této organizace byla přerušena I. světovou válkou, kdy podstatná část jejich mužských členů nastoupila na frontu, čímž byla jeho existence značně ohrožena. V roce 1917 byla do Brna svolána orelská konference, na které mimo jiné vystoupil P. Jan Šrámek a ve svém projevu označil Orla za nedílnou složku katolického lidu.¹²⁰

¹¹⁹ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 219.

¹²⁰ Srov. http://www.orel.cz/profil/historie_4.html (15. února 2009).

Po skončení I. světové války se Orel, ve společnosti zapsaný jako katolická organizace, musel potýkat s vlnou protikatolických nálad i přes to, že se vztah mnoha jeho členů k nové republice dá hodnotit vesměs kladně. Toto tvrzení se pak dá podpořit například skutečností, že celkem 2284 členů této organizace bylo zapojeno do československých legií. Za svou účast na bojištích I. světové války pak mnozí z nich obdrželi různá vyznamenání a řády. Na protiirelských náladách nesla nedílný a dosti podstatný podíl obdobná a konkurenční tělovýchovná organizace Sokol, která Orla označila za skvrnu československých dějin.¹²¹ Tělovýchovná organizace Orel vznikla jako protipól Sokola, který se vyznačoval všeobecnou nevraživostí ke všemu katolickému. Lze tak říci, že jednou z hlavních pohnutek, které vedly k založení Orla, byly právě nepřátelské postoje Sokola proti katolíkům a snaha tyto tendence tlumit a vyvažovat.¹²²

Orel byl a v současnosti také je tělovýchovnou organizací stojící na křesťanských hodnotách uplatňovaných v rámci své činnosti.¹²³ V době první republiky se také těšila poměrně silné náklonnosti představitelů politického katolicismu i církevní hierarchie. Orelská organizace mimo jiné působila při různých církevní slavnostech. Na tomto místě je nutno podotknout, že se stal Orel konkurenční organizací jiným českým mládežnickým spolkům. Za poměrně významnou akci jsou v tomto období považovány „Svatováclavské dny Orelstva“ konané v roce 1929, kterých se zúčastnilo 30 000 krojovaných členů a 15 000 dorostenců¹²⁴, čemuž pak také přihlížel jako host prezident republiky. T. G. Masaryk. Jeho přítomnost na těchto oslavách tak byla vnímána jako smíření mezi státem a katolickou církví, jejichž vztahy byly v prvních letech republiky napjaté. Sokolská organizace naopak tento Masarykův počín nepřijala a veřejně jej kritizovala.

Jak již bylo řečeno dříve, katolické spolky se staly nedílnou součástí života církve v Československu. Staly se místem uplatnění katolických laiků a křesťanských hodnot ve společnosti. I zde však je nutno poukázat na fakt, že se mezi jednotlivými českými a německými spolky nepodařilo navázat užší spolupráci z důvodů, které byly několikrát

¹²¹ Nutno podotknout, že jistá řevnivost mezi Sokolem a Orlem probíhala již před první světovou válkou, kdy například v roce 1909 Sokol rozhodl pořádat tzv. „protislet“ v reakci na I. zemský slet orelských odborů.

¹²² „(...) přímou nejsnázeji viditelnou příčinou a proto také za hlavní důvod vzniku Orla považovanou bylo chování ze Sokola vůči katolíkům a katolické církvi v posledních 30. letech.“ srov. FILIP Jakub: Orelská myšlenka, Praha: 1923, 5., in: KAFKA Jan: Československý Orel a jeho likvidace po únoru 1948. Sborník KTF svazek 5. vydání 1. Praha: Karolinum, 2003, 228.

¹²³ „Účelem orelského hnutí jest vychovávat členstvo k praktickému životu křesťanskému. Pěstovati tělocvik, hry a sport všeho druhu. (...) Kdyby Orelstvo bylo hnutím čistě tělovýchovným, neměli by jeho nepřátelé tak hojných příčin k jeho pronásledování. Orel jest ale jest stížen zvláštním osudem: nepřátelský tábor plně pochopil význam orelského hnutí pro katolicismus a proto jej všemožně potírá, katolici si však stále ještě neuvědomili v dostatečné míře důležitost orelské myšlenky a proto Orla nepodporují tak, jak by bylo třeba. (...) A katolický lid až tento význam orelského hnutí pochopí, bude to znamenati pro katolický tábor rozhodný krok k vítězství katolicismu v naší vlasti.“ srov. KOUBA František: Kulturní spolky katolické. Akciové tiskárny v Praze, 146 (bez datace).

¹²⁴ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 222.

zmíněny výše v textu. Universalismus křesťanství proto i zde ustupuje národnostnímu smýšlení, které bylo zásadním a velmi diskutovaným tématem své doby.

4. Vliv českých a německých politických představitelů katolických stran na právní úpravu některých stěžejních oblastí společenského života

Mezi českými a německými křesťanskými politiky se nepodařilo během 20. let 20. století nalézt větší shody v rámci jejich politické činnosti. Nalezly se však i otázky, na které měly strany, vzhledem ke svému konfesnímu zaměření, stejný nebo podobný náhled. Tomu tak bylo například v otázkách kulturních, v posílení náboženské nauky na školách nebo stejného negativního postavení se k otázce plánované odluky církve a státu. K užší spolupráci mezi těmito subjekty tedy nedošlo, účelovou shodu v ideových a nepolitických záležitostech však strany an block nevylučovaly.

Pro snadnější pochopení požadavků jednotlivých níže uvedených politických subjektů je nutné mít stále na paměti problematiku jejich národnostních postojů. Stěžejním tématem se na politické scéně stal požadavek německých politických stran včetně německých křesťanských sociálů po národnostním narovnání. U jmenované německé křesťanské strany se projevoval uvedený požadavek spíše mírněji, než tomu bylo mezi ostatními německými politickými stranami, nicméně ovlivňoval její myšlenky po celou dobu existence strany až do roku 1938. Jako příklad můžeme uvést prohlášení Roberta Schlätzkyho¹²⁵: „*chtěl bych jménem své strany projevit toto: Německá křesťansko-sociální lidová strana stojí na půdě sebeurčovacího práva potlačovaného německého lidu v těchto zemích. To je naše dobré právo a náš stále stejný požadavek. V tomto boji a v této snaze budou mít německé strany ve sněmovně stranu křesťansko-sociální vždy na své straně. Poněvadž jsme toho času nuceni zaujmouti stanovisko takové, jaké skutečně jsou poměry, prohlašujeme, že v tomto státě jest pro národy společné soužití možné jen na základě úplné národní rovnosti a rovnoprávnosti s dalekosáhlou samosprávou jednotlivých národů.*“¹²⁶

Otázka národnostního principu a obtíže, které s sebou přinášela, byla za první republiky více než ožehavým tématem a prostupovala celou společností. Národnostní akcent se také stal jednou z hlavních překážek k rozvinutí plné spolupráce mezi všemi křesťanskými stranami, zvláště pak ve vztahu k českým lidovcům pod vedením Jana Šrámka. Ti totiž vyvíjeli snahu od prvních okamžiků novému státu prokazovat svou loajalitu a dokazovat svou státočinnost. Proto panovaly jisté obavy z toho, že by se mohlo pohlížet na jejich spolupráci s německou křesťanskou stranou jako na projev toho,

¹²⁵ Žil v letech 1882-1948, od roku 1918 stál v čele křesťanských sociálů zemské organizace na severní Moravě a ve Slezsku. Od roku 1920-1925 byl poslancem a zástupcem předsedy poslaneckého klubu Deutsche Christlichsoziale Volkspartei. Po druhé světové válce byl internován českými úřady, poté odchází do Rakouska, kde umírá.

¹²⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.snemovna.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004001.htm> (15. února 2008).

že se tato nová strana nedokázala plně odpoutat od své minulosti. Jak uvádí Trapl ve své studii *Hnutí pryč od Říma*, „*Loss von Rom*“, určitý rozpor existoval mezi Šrámkem a tehdejšími vedoucími činiteli německé křesťansko sociální strany ThDr. Karlem Hilgenreinerem, který prohlásil, že se v otázkách národnostních lépe shodne se sociálními demokraty než s neústupným Šrámkem.¹²⁷

4.1 Státní opatření, která měla vliv na katolickou církev a její působení ve společnosti

Počáteční, katolické církvi nepřilíš příznivě nakloněné, politické ovzduší začíná během 20. let 20. století postupně opadat a dochází více méně k pozvolnému narovnání stavu. Nicméně v letech 1918-1920 bylo podniknuto státem několik kroků, které měly do jisté míry značný vliv na postavení a působení katolické církve a které bývají běžně předmětem konkordátních úprav vztahu mezi církví a státem.

Státní zásahy do církevního života lze demonstrovat mnoha konkrétními příklady z církevního prostředí, z nichž se pro účely této práce jeví jako nejvhodnější uvést státní opatření provedené prostřednictvím vydání tzv. „kazatelnicového zákona“. Jedná se o zákon č. 111/1919 Sb. z 20. února 1919, a to konkrétně jeho ustanovení § 303, jímž byla zakázána jakákoli politická agitace při bohoslužbách: *„(...) stejně buď pro přečin (dobou od jednoho do šesti měsíců), pokud tu není těžšího trestního činu, potrestán duchovní kteréhokoliv vyznání nebo jiná osoba v podobné funkci činná, která při úkonu náboženském, zejména při vykonávání úřadu kazatelského, při náboženském vyučování nebo cvičení, při procesí, pouti nebo podobných shromážděních, promlouvá o věcech státního nebo politického života, kritizuje platné nebo navrhované zákony nebo nařízení vládní, doporučuje určité politické organizace nebo strany, proti určitým politickým organizacím nebo stranám brojí, tisk určitého politického směru doporučuje nebo odmítá, do volebního zápasu at' ve prospěch at' ke škodě některých kandidátů nebo stran zasahuje.“*¹²⁸ Původní návrh hovořil oproti nakonec přijatému zákonu o připuštění debaty v kostele v tom případě, kdy by ze strany kněze došlo k řečem dotýkajícím se politické oblasti. Zákon se stal platným pouze pro české země, nikoli pro Slovensko.

¹²⁷ Srov. TRAPL Miloš: „Hnutí pryč od Říma“ („Los von Rom“), in: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938*, 24.

¹²⁸ Portál veřejné správy České republiky

http://www.portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_l=11/1919&PC_8411_ps=10#10821 (13. února 2008).

V níže uvedeném textu bude z pohledu českých a německých křesťanských politiků dále podrobněji pojednáno o důležitých společenských oblastech, jakými jsou školství nebo manželství, ve kterých bylo pro stát i církve důležitým zájmem neztratit svůj vliv a pozici.

4.1.1 Oblast manželského práva

Oblast manželského práva byla právně upravena zákonem č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, rozluce a překážkách manželství. Uvedený předpis zavedl civilní formu manželského sňatku, kdy se tento stává fakultativním, tzn. že vedle církevního sňatku bylo možno platně uzavřít i sňatek občanský. Stát tak ponechal jím uznaným církvím právo potvrzovat sňatky československých státních občanů a suplovat tak činnost státního orgánu.¹²⁹

Vůbec prvním návrhem zabývajícím se manželským právem se stal návrh poslance dr. Václava Boučka¹³⁰ z 19. listopadu 1918, jímž byla navrhována změna některých ustanovení občanského zákona o manželském právu z roku 1811.¹³¹ Tento zákon v sobě zahrnoval prvky kanonického práva, například v otázce nerozlučitelnosti katolického manželství. Zajímavostí rovněž je, že se jedná o vůbec první tisk na zasedání Národního shromáždění. V poslancově návrhu mimo jiné zaznělo: „*Manželství je smlouvou občanskou, která se uzavírá před státním úřadem první stolice. Manželům je na vůli zůstaveno, dáti sňatku požehnání podle obřadů své církve. Překážky manželství povahy náboženské se zrušují. Manželství je rozlučitelné. Důvody rozluky jsou pro oba manžely a příslušníky všech náboženství stejné.*“¹³² Toto poměrně stručné sdělení označuje manželství za občanskou smlouvu a záleží pouze na manželech, jakou formou sňatek uzavřou. Obě dvě formy uzavření sňatku si byly rovné. Tento návrh se měl stát platným pouze pro české země, nikoli pro Slovensko, což zde také explicitně zaznělo. Takovéto znění zákona se nepříliš zamlouvalo církevním představitelům. Celá záležitost byla následně předána ústavní komisi Národního shromáždění k dopracování a ta se k němu vyjádřila dne 28. prosince 1918. Komisi byla stanovena osnova rozpracovaného návrhu

¹²⁹ Srov. KADLECOVÁ Marta: Československé dějiny státu a práva (1918-1945). Brno: Doplněk, 1991, 64.

¹³⁰ Dr. Václav Bouček žil v letech 1849-1940, právník, aktivně se podílel na protirakouském odboji, po I. světové válce člen Národního shromáždění. V roce 1906 obhajoval a vyhrál spor T. G. Masaryka s katolickými katechety, o nichž Masaryk tvrdil, že jsou státem placení denuncianti.

¹³¹ Zákon byl vyhlášen císařským patentem č. 946 Sb. ze dne 1. 7. 1811 s platností od 1. 1. 1812. Norma neplatila pro země koruny uherské. K novelizaci tohoto zákona došlo v meziválečném období 1914-1916. Uhry se řídily zákonným článkem XXXI z roku 1894 o právu manželském. Po vzniku Československa byl převzat právní řád habsburské monarchie na základě tzv. „recepční normy“ č. 11/1918 Sb. která hovořila o tom, že právní normy zůstávají prozatím v platnosti.

¹³² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0001_00.htm. (13. února 2009).

zákona, kterou následovala poměrně detailní důvodová zpráva. Národní shromáždění tento návrh zákona přijalo za konečný a prohlásilo za platný dne 22. května 1919.

Prvá ustanovení zákona č. 320/1919 Sb. hovoří o tzv. vyhláškách, což je veřejné oznámení o budoucím manželství, ať už formou občanskou nebo církevní. Ustanovení § 1 zákona už s se sebou přineslo poměrně razantní změnu v dosavadní úpravě vzniku manželství a to tím, že byl zaveden sňatek fakultativní občanský nebo církevní.¹³³ Až do roku 1918 bylo v habsburské monarchii, s výjimkou zemí uherského království, církevní uzavírání sňatků převažující. Takový stav byl v evropském kontextu poměrně výjimečným jevem, neboť předpisy jiných evropských států upravovaly pouze jedinou zákonem uznanou formu sňatku, kterou byla forma civilní.¹³⁴ Poměrně odlišná byla situace na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde byla zakotvena ještě před revolučním rokem 1918 obligatorní civilní forma sňatku a recepční normou 11/1918 Sb, byl tento stav na tomto území zachován i nadále. Novela manželského zákona se vztahovala pouze na České země. Stejně jako v prvotním návrhu dr. Boučka bylo i v přijatém zákonu řečeno, že se norma nevztahuje na Slovensko.

O poměru formy civilního a církevního uzavírání sňatků hovoří ustanovení § 8¹³⁵ a § 12¹³⁶ rozlukového zákona, kde se hovoří o tom, že je dovoleno uzavřít církevní sňatek tam, kde už došlo k uzavření sňatku civilního. Zmíněným ustanovením rozlukového zákona se věnovala právní věda, která zaujala právní názor a dospěla k výkladu, že církevní sňatek nesl po uzavření sňatku civilního pouze sakrální význam. V případě, že došlo pouze k církevnímu obřadu, už jej nebylo třeba opakovat před světským úřadem, protože v sobě nesla církevní forma uzavření sňatku i smluvní prvek.¹³⁷

¹³³ V habsburské monarchii tomu bylo tak, že podle občanského zákoníku mohli sňatek uzavírat pouze ti, kteří náleželi k nějaké státem uznané církvi, protože neexistoval orgán, který by mohl sňatek osob bez vyznání uzavřít. Zákonem z roku 1868 byla zavedena možnost uzavření civilního manželství před správním úřadem pro ty, kteří náleželi k registrované církvi, nicméně jejich představitel tyto osoby odmítnul oddat z důvodů, který občanský zákoník neuznával. V roce 1870 byl zaveden civilní sňatek pro ty osoby, které nenáležely k žádné církvi, která byla státem uznaná.

¹³⁴ Srov. ROUČEK František: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: 1935, 594.

¹³⁵ Zákon č. 320/1919 Sb., ustanovení § 8, které obsahuje tento text:

„Přivolení k manželství se prohlašuje před přednostou politického úřadu okresního (obecního) nebo jeho zástupcem (na Slovensku před matrikářem) u přítomnosti dvou svědků a přísedného zapisovatele. Příslušný jest úřad, který vyhlásil manželství. Před úřadem místně nepřislušným lze přivolení prohlásiti jen ke zmocnění úřadu místně příslušného.“

¹³⁶ Zákon č. 320/1919 Sb., ustanovení §12, které obsahuje tento text:

„Stranám občansky již oddaným je dáno na vůli, chtí-li -se podrobiti také obřadům církevním. Přejí-li si snoubenci pouze sňatek církevní, konají se vyhlášky a oddavky u příslušného duchovního správce. Při smíšeném náboženství snoubenců vyhlášky se konají u obou duchovních správců, oddavky u jednoho z nich neb u obou podle vůle snoubenců. Vyhlášky církevní se konají před věřícími při bohoslužbě o třech dnech zasvěcených. K platnosti manželství je třeba aspoň jedné vyhlášky.“

¹³⁷ Srov. ROUČEK František: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, 595.

Jednou z dalších radikálních změn, který s sebou zákon č. 320/1919 Sb. přinesl a podle níž se vžil do vědomí lidí, je rozluka uzavřeného manželství, a to jak církevního tak světského. O tom, proč se zákonodárný sněm rozhodl umožnit rozloučit manželství a následně uzavřít nové, hovořila v důvodová zpráva navrhovaného zákona.¹³⁸ Důvodovou zprávou bylo poukázáno na to, aby byla rozlučitelnost rozšířena i na manželství uzavřená římskokatolickou církví. Samotnou otázku rozlučky řešil zákon č. 320/1919 v ustanovení § 13¹³⁹, v němž byl uveden taxativní výčet důvodů, na jejichž základě mohlo dojít k rozluce manželství. Zákonodárce se ve vztahu k nově navržené úpravě opíral o hlubokou a vážnou zákonodárnou úvahu, opatřenou teoretickými zkušenostmi a také bohatou látkou praxe.¹⁴⁰ Konečná podoba zákona rovněž zrušila v ustanovení § 25 překážky manželství, které vyplývaly z církevního práva. Pro připomenutí lze mezi takovými překážkami uvést například překážky svěcení, slavných slibů, různost náboženství apod.

Snahy většiny zákonodárců směřovaly v oblasti manželského práva k vytvoření jeho jednotné úpravy tak, aby byla závazná pro všechny občany bez rozdílu. V konečném

¹³⁸ Srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0298_01.htm (12. února 2009)

„Navrhujeme-li, aby rozlučitelnost, zákonem občanským zásadně připuštěná byla rozšířena i na manželství katolická, činíme tak z důvodů nejzávažnějších. Vede nás k tomu přesvědčení, že uzákonění předlohy poslouží veřejné mravnosti, že vyhoví oprávněným požadavkům desetitisíců nešťastných spoluobčanů a že uchrání tisíce nevinných dětí, hrozící jim zkázy. Osudu těchto dotkl bych se nejdříve, neboť trpí bez své viny a jsou prvními oběťmi rodinného rozvratu. Mnohých slov netřeba. Denní svár, vyvrcholující často v nadávky a konečně i v násilnosti, musí zničit mravní povahu dítěte. Otec, který opilý přichází pozdě v noci a ohrožuje pak ženu i děti, matka, která za zády mužovými přivádí si milence domů – rodiče tohoto druhu vychovávají mohou jen zločince a prostitutky. Od viníka děti oddáliti je jednou z nejpřednějších povinností státu. (...) Rozvod je toliko paliativním prostředkem, při tom na mnoze záluďným. Přirovnal bych jej k lékům, které sice nemoc vyléčí ale organism přesto poškozují. Mladý muž nebo mladá žena, jejichž manželství záhy ztroskotalo, pouhým rozvodem odsouzení jsou k celibátu, který nesnadno bývá dodržován. Muže vhání v náruč nevěstkám, s přišernými důsledky, a žena, dojde li na těhotenství mimomanželské, sahá k opatřením ničícím potomstvo a ohrožujícím její vlastní život. Jediným východiskem je rozluka, umožňující nový sňatek.“

¹³⁹ Zákon č. 320/1919 Sb., ustanovení § 13 obsahující tento text:

- a) dopustil-li se druhý manžel cizoložství;
- b) byl-li pravoplatně odsouzen do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšší z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze;
- c) opustil-li svého manžela zlomyslně a nevrátil-li se na soudní vyzvání do šesti měsíců. Není-li pobyt jeho znám, budiž soudní vyzvání učiněno veřejně;
- d) ukládal-li druhý manžel o manželův život nebo zdraví;
- e) nakládal-li jím vícekrát zle, ubližoval-li mu těžce, neb opětovně ho na cti urážel;
- f) vede-li zhýralý život;
- g) pro trvale nebo periodicky probíhající chorobu duševní, která trvá tři léta; pro těžkou duševní degeneraci vrozenou nebo získanou, čítaje v ni těžkou hysterii, pijáctví nebo navyklé nadužívání nervových jedů, jež trvá dvě léta; pro padoucí nemoc, trvající aspoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou;
- h) nastal-li tak hluboký rozvrat manželský, že na manželích nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství. Rozluku nelze vysloviti k žalobě manžela, který rozvratem je převážně vinen;
- i) pro nepřekonatelný odpor. Žalobě lze vyhověti jen tehdy, připojí-li se k žádosti za rozluku třebas i dodatečně také druhý manžel. V tomto případě netřeba však rozlučky ihned povolovati, nýbrž lze napřed uznati na rozvod od stolu a lože a to třebas i vícekrát. Ve sporech o rozluku budiž postupováno podle předpisů platných o tom, jak vyšetřovati a posuzovati neplatnost manželství.

¹⁴⁰ Tamtéž.

důsledku nebyly tyto snahy zcela naplněny, což dokazuje i situace na Podkarpatské Rusi, kde byla záležitost dořešena až zákonem č. 113/1924 Sb., který opravil příslušná ustanovení zákona č. 320/1919, protože se v něm o této části republiky původně vůbec nehovořilo.¹⁴¹

K otázce manželské reformy a k boji, který v ní svedly křesťanské strany na půdě poslanecké sněmovny, lze na okraj zmínit postoj lidoveckých poslanců, že otázky tak zásadního charakteru je nutno probírat v době, kdy již nebudou tak ostré protikatolické tendence ve společnosti a dále pak o nich bude rozhodovat takový parlament, který vzejde z řádných voleb a bude mít k tomu příslušný mandát. Dne 20. května 1919 vystoupil poslanec dr. Novotný: *„Já nepochybuji, že toto Národní shromáždění požívá důvěry nynějších politických stran, ale pochybuji velice o tom, že by toto Národní shromáždění požívalo důvěry širokých vrstev našeho lidu.“*¹⁴²

Proti některým zásadním změnám manželského práva vystupovala německá křesťansko-sociální strana, která si stavěla za cíl prosazovat ve svém programu především křesťanské hodnoty. Stejně jako představitelé českého katolicismu brojila proti snahám ostatních zákonodárců tyto snahy nabourávat. V otázce novelizace manželského zákona vystoupila Německá křesťansko-sociální strana ostře proti rozluce například následujícím výrokem: *„V nezrušitelnosti křesťanského manželství vidíme nutný předpoklad pro zdar rodiny a společnosti a proto protestujeme proti všem opatřením zákona a žádáme zrevidování těch, které těžce urazily city křesťanského lidu.“*¹⁴³

Na závěr je nutné shrnout, že výše popsány kroky byly učiněny poměrně významné zásahy do právní úpravy oblasti rodinného práva. Důsledkem změn legislativy pak došlo k laicizaci této oblasti.

4.1.2 Oblast školství

Otázce školství přikládal a doposud logicky přikládá stát i církev velký význam. Nejinak tomu bylo také v minulosti. V názoru, jak k této problematice přistupovat, se pak oba výše jmenované subjekty střetly v minulosti již několikrát. Církev, která zakládala své školy, se bezpochyby bránila jejich zestátnění. Silnější projevy nevole přišly ze strany církve záhy po vzniku republiky, kdy představitelé státu pojali ideu o „jednotné škole“.

¹⁴¹ Srov. KLABOUCH Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, 168-169.

¹⁴² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/051schuz/s051004.htm> (20. února 2009).

¹⁴³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.snemovna.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004001.htm> (19. února 2009).

Ke střetům docházelo už v době Rakouska-Uherska, kdy se vydáním zákona č. 142 z roku 1867 zavedl nad církevním školstvím státní dozor.

Jedním z prvních nařízení, které vydalo Ministerstvo školství a národní osvěty, byl výnos z 25. listopadu 1918, kterým se dobrovolnila účast žáků na náboženských úkonech.¹⁴⁴ Znění zmíněného výnosu s sebou přineslo mnoho různých výkladů, a tak docházelo k jeho různým aplikacím. Proti tomu se již 10. prosince 1918 postavili lidovečtí poslanci a požadovali jeho zrušení s odůvodněním, že dochází k omezování náboženské svobody a protináboženským provokacím.¹⁴⁵

V rámci podrobnějšího popisu tehdejší situace je více než zajímavé uvést jeden z případů řešených až na půdě Národního shromáždění, týkající se ministerského výnosu k výzdobě škol. Z pohledu dnešního člověka může být následně popsaná věc vnímána jako záležitost bezvýznamná či bezpředmětná, jak je však uvedeno níže, „zdánlivá maličkost“ ovlivnila do jisté míry program a průběh jednání tehdejšího Národního shromáždění. Ve věci odstraňování křížů ze škol nebylo zákonodárnou mocí vydáno žádné nařízení upravující tuto oblast. Pravomoc rozhodování v této otázce byla svěřena místním odpovědným autoritám. Tento ministerský výnos nebyl posléze uzákoněn tak jako výnosy ostatní. Celé záležitosti se dostalo pozornosti několikrát¹⁴⁶ na půdě Národního shromáždění, kde bylo dne 20. ledna 1920 poslanci konstatováno a zároveň vzneseno několik dotazů na odpovědného ministra školství a národní osvěty:

„Poslední dobou rozrušována jest veřejnost, zvláště rodiče dětek, navštěvujících školy obecné a měšťanské, odstraňováním křížů z učebních síní četných škol v naší republice. Děje se tak na základě výnosu ministerstva školství a národní osvěty, jímž dáno učitelským sborům právo, aby rozhodovaly o vnitřní výzdobě škol. Výnos tento odporuje platným zákonům, dle nichž právo, rozhodovati o vnitřní výzdobě škol, přísluší místním školním radám. Odstraňováním křížů ze škol vyvolává se v obyvatelstvu, zvláště u dětek školu navštěvujících, hluboké roztrpčení, ježto se nešetrně dotýká jejich náboženských citů.

¹⁴⁴ srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0632_00.htm (26. února 2009)

„Ředitelství všech středních škol, ústavů učitelských, vyšší dívčí školy v Praze i škol odborných, pokud jsou na nich náboženské úkony zavedeny, nechť bez prodlení oznámí profesorským sborům i žactvu, že náboženské úkony (náboženská cvičení) nejsou integrující částí náboženské nauky na školách středních, jak ostatně také výslovně bylo vyhlášeno ministerským výnosem ze dne 28. října 1870 č. 3264, a že tedy účast nebo neúčast při nich nemá vlivu ani na známku z mravů a ni na známku prospěchovou z náboženství. Účastníci se jich, ponechává se náboženskému citu žáků, po případě vůli rodičů. Všechna rozhodnutí posavadní ať ministerská, ať od zemské školní rady vydaná a náboženských úkonů (cvičení) na školách středních a jim příbuzných se týkající, pozbývají tímto působnosti a přestává také povinnost sboru profesorského při zmíněných úkonech (cvičení).“

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/109schuz/s109013.htm>. (26. února 2009).

*Nejinak působí odstraňování křížův i na školní mládež samu, a otrásá nezbytně důvěrou žactva k učiteli. Kam svrchu uvedené jednání vede, patrně jest z četných již případů stávek školních dětí, k nimž se rodiče po odstranění křížů z učeben odhodlali. Vzhledem k tomu táží se podepsaní: Jest ministerstvo školství a národní osvěty ochotno, nezákonný svůj výnos odvolati? Jest totéž ministerstvo ochotno, neprodleně správám škol naříditi, aby tam, kde kříže ze škol byly odstraněny, opět na svá místa byly vráceny?*¹⁴⁷

Na tuto otázku jim bylo odpovězeno, že ministerstvo nenařídilo kříže ze škol odstranit a zároveň nemá žádný právní podklad pro to, aby bylo nařízeno jejich vyvěšení. V této věci se ministerstvo školství odvolalo na napadnutý výnos, který podle nich jasně konstatoval, že je ponecháno na jednotlivých učitelích, učitelských sborech (v případě sporu na místních školských radách), aby na základě vlastní zodpovědnosti „*upravili otázky zdánlivě sporné podle zvláštních poměrů místních.*“¹⁴⁸ Za povšimnutí stojí rovněž ten fakt, že se na kříž začalo hledět jako na pouhou „výzdobu“ či symbol katolické církve zbavený jeho duchovní dimenze.

V roce 1919 byl na bázi odborníků ustanoven poslanecký poradní sbor pro církevní otázky, který se mimo jiné zabýval i otázkou školství. Katoličtí členové tohoto uskupení poslali tehdejšímu ministru školství a národní osvěty v listopadu 1919 své vyjádření k nastalé církevně politické situaci v Československu, v němž se také zaobírali školskou problematikou. Ve svém vyjádření konstatovali, že veškeré školství na území státu podléhá státnímu dozoru, nicméně konfesní školy podléhají také autoritám náboženských společností, které je spravují. Dále podali návrh na to, jakým způsobem se má rozhodovat v obcích a městech o zřízení školy světské nebo konfesní.¹⁴⁹ Představitelé strany lidové se v otázce školství dále vyjádřili ve smyslu, že nikdo nenutí občany jiného vyznání k tomu, aby byly jejich děti vyučovány katolickými pedagogy, nicméně upozorňují na to, že děti z katolických rodin učí takoví pedagogové, kteří zcela nepokrytě a veřejně dávají najevo svůj odpor ke katolickému náboženství.¹⁵⁰

Důležitou právní normou zastřešující oblast vzdělávání se stal ve 20. letech 20. století nový školský zákon, jemuž věnovali pozornost jak lidovci, tak křesťanští sociálové, jimž šlo o zachování církevního vlivu na výchovu dětí. Z těchto důvodů podpořily křesťanské strany schválení tzv. „malého školského zákona“ zveřejněného ve Sbírce zákonů pod číslem 226/1922 Sb., na základě něhož byla zrušena povinnost dětí

¹⁴⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/109schuz/s109013.htm>. (1. března 2009).

¹⁴⁸ Někteří byli toho názoru, že by bylo možné ve třídách kříže nechat a vedle nich dát symboly jiných konfesí.

¹⁴⁹ NACR. APA III, karton 1435, inv.č. 57.

¹⁵⁰ srov. Opora republiky, in: Štít 18 (1919) 2.

navštěvovat vyučování náboženství pouze s písemným souhlasem rodičů. Oproti tomu došlo k zavedení předmětu občanská nauka. Náboženství pro tuto chvíli zůstalo povinným předmětem pro ty děti, které neměly písemný souhlas rodičů s tím, aby výuku náboženství nenavštěvovaly. Děti, které byly bez vyznání, nebo měly státem neuznanou konfesi, byly od vyučování náboženství rovněž osvobozeny.¹⁵¹

Ohledně vyučování náboženství na školách padla ve sněmovně z úst místopředsedy poslaneckého klubu Deutsche Christlichsoziale Volkspartei tato slova: *“Německá křesťansko-sociální strana lidová stojí na půdě křesťanského světového názoru, a s tohoto stanoviska posuzuje všechny zjevy veřejného života. A proto požadujeme zachování mravně-náboženské výchovy ve škole. A to také z národních důvodů, poněvadž jsme přesvědčeni, že nábožensko-mravní výchova je nejlepším základem pro zdravý rozvoj našeho národa. Jsme přesvědčeni, že škola nejenom má vštípití nejpotřebnější vědomosti, nýbrž že především má vychovati pro život, a náboženství pokládáme za nejdůležitějšího výchovného činitele. Proto protestujeme proti všem snahám, které cílí k tomu, aby vyučování náboženství bylo ze škol vypuzeno a cítíme, že jsme za jedno v této otázce s velikou částí národů, žádáme-li: Kříž musí ve škole zůstat! Státní školní monopol zavrhneme, obzvláště tehdy, má-li býti veden duchem bez vyznání nebo náboženství nepřátelským. Monopolisované školství jest neschopno vývoje. Také na tomto poli musí vládnouti svoboda. Všem snahám oloupiti lid křesťanský o školy postavíme protiváhou nezměnitelné právo rodičů.”*¹⁵²

Na pořad jednání poslanecké sněmovny se dostala i problematika vysokého školství také v otázce univerzitního statutu teologických fakult. Už na druhé schůzi Revolučního národního shromáždění 15. listopadu 1918 podal poslanec Alois Jirásek návrh zákona na zřízení univerzity v Brně s českou vyučovací řečí. Hned v úvodu jeho návrhu bylo uvedeno, že nově vzniklá univerzita bude mít fakultu právnickou, lékařskou a filosofickou. V ustanovení § 3 bylo dále navrženo zakotvení samostatnosti teologické fakulty v Olomouci.¹⁵³ O nové univerzitě se jednalo také 28. ledna 1919, kdy vystoupil dr. Antonín Cyril Stojan¹⁵⁴ a podal návrh na to, aby byla k výše uvedeným fakultám přiřazena také fakulta bohoslovecká.¹⁵⁵ Ve svém projevu, jímž obhajoval svůj návrh, apeloval na to,

¹⁵¹ Srov. HOBZA Antonín: Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav. Praha: 1931, 173.

¹⁵² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.snemovna.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004001.htm> (1. března 2009).

¹⁵³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/1918ns/ps/tisky/t0017_00.htm (1. března 2009).

¹⁵⁴ Žil v letech 1851–1923. Od roku 1921 metropolita moravský a arcibiskup olomoucký.

¹⁵⁵ Text návrhu: *“V Brně se zřizuje československá státní “Masarykova univerzita” o pěti fakultách, a to: bohoslovecké, právnické, lékařské, přírodovědecké a filosofické. Dosavadní bohoslovecký ústav v Brně budiž organizován v bohosloveckou fakultu počátkem studijního roku 1919.”* srov. Společná česko-slovenská

aby byl zachráněn a uchován svéráz Moravy.¹⁵⁶ Dále uvedl, že to byla právě církev, která stála u zrodu všech univerzit a právě z teologických fakult vzešly všechny ostatní. Po jeho řeči nastoupil dr. František Kordač¹⁵⁷, který se snažil zdůvodnit a obhájit, že teologie si zaslouží své postavení mezi vědami a dále, že empirické vědy nepodají odpovědi na všechny otázky: „ (...) vědy empirické logickou nutností nás vedou k metafysice a metafysika logickou nutností nás vede k Bohu, k teologii. (...) A proto jen ten, pro něž přestává věda tam, kde pravá věda teprve začíná, je v universitě pro oddělení teologie od ostatních věd. Proto, pánové, když toto slavné shromáždění jest na tom, aby položilo základy veliké Československé republiky, nesmí základní kámen - náboženství a teologii - vylamovat, odstraňovat od ostatních kvádrů, nýbrž s nimi spojovat; jestiž náboženství zároveň jak jsme viděli, závěrečným kamenem této klenby tohoto chrámu, celistvé kultury, která veškeré složky v sobě obsahuje a kterou náboženství oduševňuje; - a náboženství jest předmětem teologie. Proto vám doporučuji z lásky k vlasti, z lásky k náboženství, abyste hlasovali, by v Brně teologická fakulta byla s ostatními zřízena a v Praze s universitou spojena zůstala.“¹⁵⁸ Jeho řeč rozpoutala na půdě Národního shromáždění filosoficko-teologickou debatu. Zákon o brněnské univerzitě byl připuštěn k hlasování ve znění, které nezačlenilo teologickou fakultu do univerzitního svazku.

Dne 5. listopadu 1919 byl ve sněmovně podán poslanecký návrh na odloučení teologických fakult z univerzitních svazků.¹⁵⁹ Ke schválení tohoto návrhu nakonec nedošlo. V rámci pojednání o teologických fakultách lze upozornit na zajímavou situaci, ke které došlo na Slovensku, kde byla v Bratislavě 24. července 1919 zřízena katolická teologická fakulta zákonem č. 441/1919 Sb., k nedávno vzniklé Univerzitě Komenského. Československá vláda předpokládala potvrzení této fakulty Vatikánem, k čemuž ale záhy po jejím vzniku nedošlo. Tento krok ze strany Vatikánu nastal až v roce 1935. V tomto mezidobí bratislavská teologická fakulta de facto neexistovala. Ze strany státu se v případě

digitální parlamentní knihovna <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/022schuz/s022009.htm> (1. března 2009).

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ František Kordač žil v letech 1852-1934. Od roku 1919 arcibiskup pražský, na tuto funkci abdikoval 1931.

¹⁵⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/022schuz/s022010.htm> (2. března 2009).

¹⁵⁹ Hledíce k tomu, že zřízeny byly university v Brně a Bratislavě bez fakult teologických, a předpokládajíc, že teologická učiliště nemají býti organickou součástí universitního tělesa; dále uvažujíc, že poměr české a německé university, o jehož vyjasnění se právě jedná, zbytečně se komplikuje ponecháváním teologických fakult při universitě, což by zvláště padalo na váhu při otázce o přeložení německé university někam mimo Prahu, navrhuje: Teologické fakulty české a německé university v Praze buďtež vyloučeny ze svazku universit a buďtež ustaveny jako samostatné ústavy teologické s právem jmenovati doktory. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna srov. http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1783_00.htm (1. března 2009).

založení teologické fakulty v Bratislavě jednalo o snahu, aby se duchovenstvo ze Slovenska nevzdělávalo v Maďarsku.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Srov. HALAS František X.: Fenomén Vatikán, 535.

5. Některé aspekty nepříznivého postavení katolíků v ČSR

5.1 Obecná východiska

Na katolíky, ať už české tak německé, bylo pohlíženo nekompromisně jako na zastánce monarchie, tedy jako na ty, kteří nepřejí myšlenku republiky. V takovéto optice se nebralo v potaz například ani působení katolíků, zvláště pak českých kněží v době národního obrození, ani nesporná aktivní účast katolíků v legiích v první světové válce.¹⁶¹ Katolická církev byla velmi silně vnímána jako „instituce“, která k monarchii neodmyslitelně patří a snad možná proto bylo nutné vyrovnat se s tím, co bylo s bývalým režimem spojeno. Známa hesla „Zúčtovali jsme s Vídní, zúčtujeme s Římem“ nebo „Pryč od Vídně, pryč od Říma“ jsou toho dostatečným důkazem. Katolíci byli obviňováni z „rakušáctví“¹⁶² a označováni jako „zpátečníci“.

Na výše uvedené osočení z rakušáctví, resp. zpátečnictví reagovali katolíci logicky odezvou projevující se často také ve formě jednotlivých příspěvků v rámci periodického tisku. Dne 13. července 1919 vyšel článek v Právu lidu, ve kterém se mimo jiné hovořilo o zásadním a neopomenutelném postavení církve při schvalování jednotlivých úkonů ze strany státu, například při pronásledování úředníků, učitelů a profesorů. Na tento příspěvek pak reagoval článek v periodiku Štít ze dne 24. července 1919 pod názvem Rakouská „ochrana“ katolická, v němž byla církev v rámci rakousko-uherské monarchie označena jako „ubohá služka vojenských bajonetů“. Duchovenstvo tak bylo nuceno podporovat takové výnosy se kterým samo mnohdy nesouhlasilo.¹⁶³

Jak už bylo v jiné souvislosti jednou výše uvedeno, otázka národnostních menšin, která byla v první republice velmi ožehavým tématem, se promítla také do oblasti církevní. Německé obyvatelstvo se v okamžiku převratu ocitlo ve zcela nové situaci, kdy z obyvatelstva do jisté míry privilegovaného se stali občané, kteří byli nuceni hledat

¹⁶¹ Miloš Trapl ve své studii Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918 uvádí, že náš zahraniční odboj byl koncipován nejen protirakousky, ale také protikatolicky a to především zdůrazňováním husitských tradic, kdy husitské symboly a názvy, podle J. Husa, J. Žižky, Prokopa Holého apod. přijímaly i oddíly československých legií v Rusku v době pobytu T. G. Masaryka v této zemi. Srov. TRAPL Miloš: Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918, in: Československo 1918 – 1938, Osudy demokracie ve střední Evropě I. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, 142.

¹⁶² Například na půdě Národního shromáždění při podání zprávy školského výboru, aby byla zřízena bohoslovecká fakulta v Praze, zaznívá z úst poslance prof. dr. Mareše mimo jiné: „*Hus náleží celému národu. (...) postavte proti sobě husitství a rakušáctví a hned pochopíte co míním a nemusím se ani namáhati, abych to pojmově vyjádřil. Husitství je kladný, rakušáctví záporný znak češství, které pak tvoří podstatu národa jako společenské jednotky a svérázné složky kulturního vývoje.*“ srov. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/043schuz/s043003.htm> (3. března 2009).

¹⁶³ Srov. Rakouská „ochrana“ katolická, in: Štít 30 (1919) 2.

svou novou identitu. Je zřejmé, že pro ně bylo zpočátku více než těžké se s myšlenkou československého státu ztotožnit a stavěli se proti ní. Protikatolické tendence však nebyly mezi německým obyvatelstvem žijícím na území nového státu tak markantní, jak tomu bylo u jejich českých spoluobčanů.

Přerod režimu z monarchie do republiky znamenal pro katolickou církev přerod z náboženství, které je státem „podporováno“, do situace, kdy si musela církev najít a obhájit svou vlastní identitu v rámci státu. S tím pak také souvisí otázka její připravenosti v okamžiku vzniku republiky a také otázka odluky církve a státu, pro kterou se vyslovoval např. prezident T. G. Masaryk¹⁶⁴ a ze které mohla mít církevní hierarchie jisté obavy.¹⁶⁵

Dalším fenoménem typickým pro katolíky a katolickou církev za první republiky bylo hromadné vystupování laiků z církve a také otázka schismatu v katolickém kléru. Co se otázky vystupování z církve týče, jak uvádí Marek ve své knize, důvodem bylo vedle odporu k bývalému režimu i to, že církev vnímali jako „*instituci, která prochází lidským životem od narození do smrti a připomíná jim (lidem) existenci etických a morálních hodnot, příkazů a návodů chování v běžném denním životě, v rodině i ve společnosti. Tomu se bránili a proto ji chtěli i s jejím učením vytěsnit nejen ze své mysli ale snažili se katolicismus odstrčit jako překonaný jev na periferii života a společnosti. Církev se ocitla v roli jejich špatného svědomí.*“¹⁶⁶

Problematika rozkolu uvnitř katolické církve v Československu a následný vznik Československé církve z 8. ledna 1920¹⁶⁷, kdy podle pramenů¹⁶⁸ od církve katolické k církvi Československé přešlo asi 790 000 věřících¹⁶⁹, pak rozhodně na popularitě katolické církvi nepřidala. Z toho lze také dovodit, že jedná se rovněž o jakýsi dozvuk protikatolického tažení, který byl výsledkem odmítnutí reformního hnutí v katolické církvi. Příčiny, které vedly ke vstupu do nové církve, by bylo zřejmě nutné posuzovat podle individuálních hledisek jednotlivých osob, nicméně lze částečně generalizovat a říci, že se jednalo o jakési uspokojení a upřednostnění národního zájmu před zájmem náboženským¹⁷⁰ a o touhu po reformě uvnitř katolické církve. Ta měla spočívat na čtyřech základních změnách. První z nich se zaobírala obsazováním biskupských stolců. Druhý

¹⁶⁴ Před rokem 1918 se vyslovil pro odluku církve a státu ve Washingtonské deklaraci, později, už jako prezident republiky od této myšlenky ustupuje. Srov. KLIMEK Antonín: *Boj o Hrad*. Praha: 1996, 23.

¹⁶⁵ Církevní kruhy byly zvyklé na spolupráci se státem. Další obavy plynuly z možné odluky a hlavně také z toho, že ji očekávaly v radikální podobě.

¹⁶⁶ Srov. HALAS František X.: *Fenomén Vatikán*, 537.

¹⁶⁷ Československá vláda uznala tuto církev dne 15. 9. 1920. K rozšíření názvu Československá církev husitská došlo v roce 1950. Srov. Úřední uznání tzv. „československé církve“, in: *Národní politika* 256 (1920) 3.

¹⁶⁸ Srov. TRAPL Miloš: *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*, in: *Československo 1918 – 1938, Osudy demokracie ve střední Evropě I*, 145.

¹⁶⁹ Bez vyznání zůstalo asi 850 000 odstoupivších od katolické církve.

¹⁷⁰ Srov. HALAS František X.: *Fenomén Vatikán*, 539.

požadavek volal po tom, aby byl pražskému arcibiskupovi přiznán statut československého primase, další požadavek spočíval v zavedení češtiny jako liturgického jazyka a konečně čtvrtým a posledním požadavkem bylo zdobrovolnění celibátu. Vyhověno bylo nakonec dvěma požadavkům. Pražskému arcibiskupovi byl přiznán statut československého primase a bylo dovoleno čtení epištoly a evangelia v českém jazyce. Problematika celibátu zůstala beze změny ve stávající podobě a v otázce dosazování vhodných kandidátů na biskupské stolce bylo řečeno, že bude v budoucnosti záležitost projednávána vždy mezi Vatikánem a Československým státem.¹⁷¹

Při etablování Československé církve se také do jisté míry jednalo o vzájemnou konfrontaci zájmu náboženského a národního¹⁷² a snahu vyrovnat se s katolickou církví tímž způsobem, jakým se společnost vyrovnala s mocnářstvím, tedy skrze politické prostředky. Ti, kdo se rozhodli přestoupit do Československé církve, upadli ipso facto¹⁷³ do exkomunikace, která byla zveřejněna 15. ledna 1920.¹⁷⁴

K problematice vzniku Církve československé se vyjádřili i někteří historikové, jakými byli například Šusta a Pekař. Šusta reagoval na vznik církve záhy dne 11. ledna 1920 v periodiku *Venkov*¹⁷⁵ a zaujal v něm velmi kritické stanovisko. V článku uvedl: „*Tvoření nových církví mívalo zpravidla základy poněkud hlubší*“, čímž měl na mysli, že požadavky, na kterých tato nová církev vznikla, jsou nedostatečné a že tyto jsou pouze kanonické či liturgické, nikoli pak dogmatické. Dne 13. ledna 1920 k celé záležitosti zaujal stanovisko i Pekař v Národní politice článkem „O nové církvi československé“, kde i on považuje důvody vzniku církve za nedostatečné a „*že celá myšlenka (rozuměj vznik církve) přichází z vnějška, nikoli z nitra, z povrchně pochopené příležitosti, nikoli z hluboce cítěné a zažité potřeby vnitřní*“.¹⁷⁶ Oba historikové pak shodně vznesli obavu, aby vznik takové církve neohrozil mladou Československou republiku.

Reakce na vzniklou situaci přišla logicky i z řad československého episkopátu. Českomoravští biskupové reagovali na záležitost vzniku Československé církve pastýřským listem ze dne 17. ledna 1920. Tuto skutečnost označili jako politováníhodnou

¹⁷¹ Srov. MAREK Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky*. Olomouc: Nakladatelství Pavel Marek, 2005, 97.

¹⁷² Typické tvrzení v této problematice bylo mimo jiné: „Držíš-li se Říma, římské víry, papežské víry, nejsi pravý vlastenec, jsi zrádce vlasti“.

¹⁷³ Rozuměj samotným činem.

¹⁷⁴ Do roku 1924 odpadlo od katolické církve v Československu 288 duchovních.

¹⁷⁵ Srov. ŠUSTA Josef: *Nová církev*. *Venkov*, 11. ledna 1920, z reedice textu, in: *Z dob dávných i blízkých*, sbírka rozprav a úvah. Praha: 1924, 317.

¹⁷⁶ O nové církvi československé, in: *Národní politika* 13 (1920) 1.

a nejvýše zarmucující a vyzvali duchovní, aby se organizovali pouze a výhradně podle příslušnosti ke svým diecézím.¹⁷⁷

5.2 Postavení vysokých ústavních činitelů ČSR ke katolické církvi

Než bude v následujícím textu nastíněn postoj vrcholných státních představitelů ke katolické církvi, je důležité uvést kroky, které byly podniknuty ze strany Vatikánu ještě před tím, než došlo k už tolikrát zde zmiňovaným říjnovým událostem roku 1918 a následnému vývoji. Začátkem února roku 1918 zaslal papež Benedikt XV. přípis státnímu sekretáři, v němž stojí: „(...) není příčiny, proč by Svatý stolec nemohl uznat nástupnické státy.“¹⁷⁸ a dále pak 8. listopadu 1918 bylo ze strany Svatého stolce řečeno následující: „Dali jsme v tyto dny nunciovi ve Vídni pokyn, aby vstoupil v přátelský styk s rozličnými národy státu rakouského, jež se ustavily v samostatné státy. Církev, společnost dokonalá, jež má za jediný cíl spásu lidí všech dob a zemí, jako se přizpůsobuje rozličným útvarům vládním, přijímá také bez jakékoliv nesnáze zákonné územní a politické změny národů.“¹⁷⁹ Uvedené výroky lze vnímat jako připravenost Apoštolského stolce navázat s nově vzniklými národními státy plnohodnotné diplomatické styky. Konkrétní diplomatická jednání a jejich závěry budou nastíněny v samostatné kapitole níže.

Neopominutelnou skutečností v souvislosti s pojednáním o vztahu vysokých státních představitelů k církvi je mimo jiné i historický fakt, že v nově vzniklém státu tvořilo obyvatelstvo hlásící se ke katolické víře většinu.¹⁸⁰ S uvedenou skutečností byli představitelé státu jistě srozuměni a jako taková mohla dále ovlivňovat jejich postup vůči katolické církvi a jejímu postavení v rámci nově vzniklého státního uspořádání. Jako příklad určitého vlivu tohoto faktu na názory a myšlenky politických „špiček“ je možné uvést názor Edvarda Beneše, prvního československého ministra zahraničí, který ve své knize Světová válka a naše revoluce¹⁸¹ uvádí následující stanovisko: „ (...) upozorňoval jsem jak katolická církev byla nástrojem vládnoucích proti porobeným, naznačoval jsem

¹⁷⁷ Srov. MAREK Pavel: Arcibiskup pražský František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika Olomouc: Moneta-FM, 2005, 368.

¹⁷⁸ Srov. KOLÁŘ Petr: Politická dimenze Katolicismu v českých zemích 3., in: Distance, Revue pro kritické myšlení 3 (2000) 114.

¹⁷⁹ Srov. SUCHÁNEK Radomír: Modus Vivendi, in: TRETERA Jiří: Revue církevního práva. Praha: 2002, 206.

¹⁸⁰ První sčítání lidu v Československu proběhlo ke dni 15. 2. 1921 a bylo zjištěno že v Čechách na Moravě a ve Slezsku se k římskokatolické církvi hlásí celkem 8 201 464. V tomto výsledku není započteno Slovensko a Podkarpatská Rus. srov. Český statistický úřad [http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/9482CFDE9E4CEB63C1256E66004BF783/\\$File/tab2_21.pdf](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/9482CFDE9E4CEB63C1256E66004BF783/$File/tab2_21.pdf) (25. března 2009).

¹⁸¹ Srov. SUCHÁNEK Radomír: Modus Vivendi, in: TRETERA Jiří: Revue církevního práva. Praha: 2002, 269–270.

zároveň, že od Vatikánu nechceme nic víc, než aby nepracoval proti nám. Máme v úmyslu respektovat v našem státě plnou svobodu a práva všech náboženství a církví, tudíž i katolicismu, jenž má u nás dosti silné posice. Kdyby se proti nám Vatikán přece stavěl aktivně a my přes to válku vyhráli, bude to jistě působiti na vývoj katolicismu u nás, a odnese to církev sama.“

Na prvního československého prezidenta T. G. Masaryka lze pohlížet jako na člověka, který se fenoménem náboženství a křesťanství bezesporu zaobíral. Katolické periodikum Štít poukazuje na vzájemný vztah Masaryka a katolické církve popisem příjezdu a přivítání prezidenta republiky v Praze a jeho setkání s vysokými ústavními a církevními činiteli a jinými významnými osobnostmi kulturního života. Přivítání Masaryka na Wilsonově nádraží se zúčastnil také biskup Josef Doubrava, jenž byl předešlého dne ustanoven apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze. Ve svém projevu k prezidentovi uvedl, že jej vítá jménem všech katolíků Československa. Vyslovil přání, aby Bůh požehnal veškerým Masarykovým činům směřujícím k pravému zdaru a rozkvětu vlasti a národa. Dále prezidenta ubezpečil, že všechen katolický lid bude na tomto díle spolupracovat. Prezident Masaryk v reakci na Doubravova slova odpověděl, že si tohoto projevu ze strany katolické církve váží a doufá: „(...) že rozkvět demokratické republiky bude také ke zdaru katolické církve.“¹⁸² Z výše uvedeného je patrné, že katolická církev i tímto deklarovala ochotu spolupracovat na budování demokratického státu a prokázala tak, že není spjata pouze s určitým politickým systémem či státním uspořádáním, ale že zásadním aspektem je spojení katolické církve s lidem žijícím v konkrétním politickém systému a přijímá realitu takového existujícího státního uspořádání.¹⁸³

Karel Čapek ve svém díle Hovory s T. G. M.¹⁸⁴ zachytil jeho názor na křesťanství takto: „Nedovedu si představit našeho člověka, který by rostl bez poznání Ježíše a jeho učení. Vždyť i obsah Starého zákona patří k základnímu kulturnímu majetku evropského člověka. Kdo by neznal obsah křesťanství, byl by vlastně cizincem na naší kulturní půdě.“ Jeho vztah ke katolické církvi byl však značně ovlivněn klerikalismem. Poměrně známým se stal Masarykův výrok, že: „Katolíci budou míti tolik práv, kolik si jich dobudou“¹⁸⁵, který pak byl vykládán různými způsoby. Výrok je možné vnímat tak, že pro katolíky

¹⁸² Prezident Masaryk o katolické církvi v Československé republice, in: Štít I (1919) I.

¹⁸³ Srov. KONÍČEK Jiří: Modus Vivendi. Z historie vztahů svatého stolce a Československa. Olomouc: Společnost pro dialog státu a církve v Olomouci, 2004, 39-40.

¹⁸⁴ Srov. ČAPEK Karel: Hovory s T.G.M. Praha, 1936, 28.

¹⁸⁵ ZLÁMAL Bohumil: Příručka českých církevních dějin I, 35.

nastává určitý obrat ve vnímání katolické církve státem, respektive že si budou muset svá práva vydobýt a obhájit.

Poměr některých představitelů Národního shromáždění ke katolické církvi (konkrétně k jejím vrcholným představitelům) jsem uvedl výše. Jako příklady nesnadného postavení katolických politických představitelů v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění můžeme uvést útoky, které byly spojeny s vedoucí osobností Československé strany lidové, která se snažila být nositelkou křesťanských hodnot v první republice. Jeden ze známých výroků je spjat s poslancem Rudolfem Bechyně, který na lidoveckého předsedu Jana Šrámka volal ve sněmovně: „*Ty černý pope, odtud vyletiš.*“¹⁸⁶ Poněkud silná slova vyšla z úst poslance za sociální demokracii Antonína Němce, který promluvil 22. ledna 1920 v poslanecké sněmovně následujícími slovy: „*Pánové ze strany klerikální (...) vždyť vy jste jediná strana česká, která má svého potentáta mimo československou říši, vy posloucháte příkazů Říma a ne zákonů Československé republiky. (...) Přátelé, jestli mluví klerikálové, kteří se poslední přihlásili k Československé republice, tak prohlašuji, že na jejich výkřiky reagovati nebudu, poněvadž jich neuznávám za vážné politické činitele v naší československé republice.*“¹⁸⁷ V roce 1919, kdy se projednával volební zákon, předstoupil před poslance Jan Šrámek a ve svém projevu poukazoval na to, že zastoupení poslanců ve sněmovně neodpovídá skutečnému stavu voličů. Hned na počátku při uvedení své řeči a pozdravení poslanců pronesl: „*Velevázení pánové...(Hlas: A dámy!) Já jsem jich zde právě teď neviděl. Pardon! Posl. Zeminová: Já jsem nepřítel (rozuměj Šrámkův), já nejsem dáma.*“¹⁸⁸

¹⁸⁶ PEROUTKA Ferdinand: Budování státu. Praha: Academia, 2003, 392.

¹⁸⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/109schuz/s109010.htm> (16. března 2009).

¹⁸⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/020schuz/s020004.htm> (26. března 2009).

6. Odluka církve a státu

Jednou z nejzávažnějších otázek, kterou byli katolíci nuceni po roce 1918 řešit, se stala také otázka odluky církve a státu, se kterou se ještě před vznikem Československa většinová politická reprezentace ztotožňovala a to včetně pozdějšího prezidenta T. G. Masaryka. Ten ve své knize *Světová revoluce* napsal: „(...) *na rozdíl od Rakouska, republika musí provést rozlukou církve a státu a reformy s rozlukou spojené*.“¹⁸⁹ Jak také zaznělo i ve Washingtonské deklaraci z 18. října 1918: „*Československý stát bude republikou. Ve stálé snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního. Církev bude odloučena od státu.*“¹⁹⁰ Politickým představitelům se zdálo, že odloučení církve a státu je jediným možným způsobem, jak tyto dva subjekty stát a církve vyvést z období „soupeření“ a nastolit prostředí, ve kterém budou moci vedle sebe existovat.

6.1 Typy odluky

Od dob francouzské revoluce, která přinesla do vztahu církve a státu jedno z nejradikálnějších rozdělení, můžeme sledovat čtyři následující základní typy vzájemné úpravy vztahu státu a církve.

6.1.1 Severoamerický model laického státu

„Severoamerický model laického státu“ nebo též čistá odluka. Stát je postaven a vychází z křesťanských tradic, nicméně náboženství se považuje za soukromou věc každého občana. Církev jsou považovány za soukromá sdružení a mají právní subjektivitu. Mají právo na finanční podporu, zejména pomocí daňových úlev. Je jim rovněž přiznáno právo zakládat soukromé školství ve všech stupních, svobodné vyznávání veřejného kultu, zakládání náboženských spolků organizací, řeholních řádů atd. Základní dokument, podle něhož je vztah státu a církve upraven, představuje Virginský zákon o náboženské svobodě z roku 1786. Dále pak opatření vycházející z ústavy USA.¹⁹¹

¹⁸⁹ MASARYK Tomáš G.: *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Praha:Čin, 1938.

¹⁹⁰ KOZÁK Blahoslav J.: *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*. Praha: Melantrich 1968, 70.

¹⁹¹ Ústava USA z 17. září 1787 čl. 6, § 3 – ustanovování do státních úřadů nemůže být závislé na náboženském vyznání; 1. dodatek ústavy USA z 21. září 1789 – Kongres nemůže vydat zákon respektující oficiální náboženství či bránící svobodě náboženské praxe; 14. dodatek ústavy USA z r. 1868 – explicitně vyjadřuje závaznost 1. dodatku pro všechny státy Unie.

6.1.2 Francouzský model laického státu

Dalším modelem odluky státu a církve je francouzský model „laického státu“ tzv. nepřátelské odluky. Vznikl během francouzské revoluce. Právními opatřeními byla církev zbavena veškerého majetku, vyloučena z veřejného života, zakazovalo se jí činit jakékoli veřejné projevy náboženství na jiných místech, než k tomuto účelu určených. Tyto odluky uspořádání státu a církve pak sloužily za vzor podobnému nastolení vztahů v ostatních státech – Španělsku nebo Brazílii. Vztah mezi státem a církví je upravován zákony, které stát vydává bez předchozího projednávání s příslušnou církevní autoritou.

6.1.3 Německý model laického státu

Německý model laického státu, někdy nazýván umírněná odluka, církvi přiznává status veřejného sdružení. Církev si pak vlastní organizační záležitosti může upravovat vlastními normami. Tam, kde dochází ke styku se státní mocí, se případné záležitosti řeší formou bilaterálních dohod.

6.1.4 Totalitní režimy a odluka církve

Totalitní státy, které zlikvidovaly veškeré prvky demokracie, se staví proti církvím a náboženským společnostem, pokud jim církve a náboženské společnosti nepodlehly, staví se k těmto státům pak nepřátelsky. Proces odloučení církve a státu v tomto případě je nastaven tak, aby došlo k odloučení občanů od náboženského smýšlení vůbec.

6.2 Jednání o odluce státu a církve na půdě Národního shromáždění

Odluka církve byla jedním z velmi ožehavých politických témat diskutovaných na půdě Národního shromáždění. Byť proklamovaly politické strany vyjma lidovců odluku státu a církve ve svých programových prohlášeních, na půdě Národního shromáždění nepředložila žádná z těchto stran jednotný a celostranicky podporovaný návrh na úpravu vztahu mezi státem a církví. Jednalo se vždy o návrhy konkrétních poslanců, popř. menších skupin poslanců, jak o nich bude zmínka v následujícím textu.

Poslanecké návrhy na odluku církve a státu byly v období let 1918-1920 podány celkem dva. První návrh vypracoval a navrhl k přijetí poslanec dr. Václav Bouček, podle něhož byla navržena odluka státu a církve pomocí ústavního zákona Československé

republiky. Druhý návrh v podobě klasického zákona přednesl později dr. Theodor Bartošek.

6.2.1 Návrh ústavního zákona dr. Václava Boučka o odluce církve a státu

Návrh ústavního zákona dr. Boučka se týkal předně samotné odluky státu a církve včetně nastínění majetkoprávního vyrovnání mezi těmito subjekty. Vedle této problematiky dále umožňoval státním občanům vytvářet nejrůznější spolky a zaručoval právo shromažďovací. Byla jím také zaručována tisková svoboda a v oblasti školství omezoval zakládání náboženských škol a vyučování náboženství jako samostatného předmětu.

V konkrétních ustanoveních týkajících se přímo odluky církve od státu zněl návrh poslaneckého návrhu následovně:

- § 3 *Církve a stát jsou od sebe odděleny. Český stát zabezpečuje svým občanům právo, volně vykonávati náboženské obřady. Všechna náboženská vyznání jsou sobě před zákonem na roveň postavena. Pečovati o náboženskou výchovu, udržovati služebníky církví a kostely je věcí církví a náboženských společností. Vykonávati některé náboženství může býti státní radou zakázáno, odporuje-li veřejné mravnosti. Ustanovení náboženská, příčící se dobrým mravům nebo přirozenosti lidské, jsou pro obor práva neplatná a nezávazná.*
- § 4 *Nikdo není nucen příslušet některé církvi nebo vyznávati nějaké náboženství. Z té příčiny také nikdo není nucen vykonati přísahu obsahu náboženského, na jejímž místě vykoná slib, odvolávaje se na svou čest a své svědomí.*
- § 5 *Veškeré hřbitovy jsou světské a majetkem obecním. Spalování mrtvol je dovoleno a může za války a epidemií býti nařízeno.*
- § 6 *Kláštery se zrušují. Státní rada nařídí, jak opatřiti členy jejich.*
- § 7 *Jmění mrtvé ruky a zrušených klášterů přechází na český stát. Nemovitosti stávají se jměním národním; jak jím naložiti, ustanoví zvláštní zákon.*

Tiskový návrh uvedeného ústavního zákona č. 671 byl předložen na zasedání Národního shromáždění konaného dne 26. března 1919 ústavnímu výboru, který jej doporučil přepracovat a v poslanecké sněmovně už následně nebyl projednáván v původní podobě.

6.2.2 Katoličtí představitelé v poradním sboru pro řešení církevně politických záležitostí

V roce 1919 došlo k vytvoření poradního sboru pro řešení církevně politických záležitostí, jak již o něm byla zmínka v rámci pojednání o státních zásadách do oblasti školství. Ve vyjádření zasláném ministru školství a národní osvěty projeví katoličtí členové této skupiny názor na současný stav panující mezi státem a církví a na snahy zákonodárců provést odluku církve od státu. Ve vyjádření datovaném ze dne 20. listopadu 1919 sdělují: „s rozlukou církve od státu v technickém slova smyslu t. j. s takovou úpravou právních poměrů, že stát uznává náboženské společnosti jako svazky soukromého práva, nemůžeme ovšem jako katolíci souhlasiti, nehledě k tomu, že rozlukou v tomto smyslu prakticky ani plně provést se nedá. Jsouce si však zcela jasně toho vědomi, že dosavadní poměr církve ku státu daleko neodpovídá všem požadavkům slušnosti, přejeme si upřímně nové úpravy církevně politických poměrů, jsouce toho přesvědčení, že úprava ta povede skutečně ve smyslu pravém republikánské svobody.“¹⁹² Dále byla zdůrazněna ta skutečnost, že je dosud většina ustanovení týkajících se života církve vydávána formou ministerských výnosů, nikoli pak formou zákonů, o kterých by jednala a následně je zákonodárným procesem schválila poslanecká sněmovna. V této souvislosti bylo rovněž poukázáno na jistou nelegitimitu Národního shromáždění, které nevzešlo ze všeobecných voleb. Za církev také požadovali, aby byly všechny normy související s církevním životem a postavením církve s církví také projednávány, i když se bude jednat ze strany státu o jednostranný právní akt. Důvodem zmíněného požadavku bylo zamezení možných rozporů, kterým by s ohledem na důslednost učení církve, resp. nezměnitelnost jejích základů nebylo možné jednoduchým způsobem zamezit.

Jednou z hlavních povinností státu je v obecném slova smyslu zabezpečit a chránit práva všech svých občanů a společností. S ohledem na tyto základní funkce státu poslanci dále upozornili i na to, že má stát stejnou povinnost zabezpečit příslušná práva všem katolíkům a náboženským společnostem, tedy i katolické církvi jako celku. Vzhledem k celkovému společenskému stavu katolické animozity v tehdejší společnosti však bylo velmi odvážné jejich tvrzení, že se stát nachází v „hrozném rozvratu společenském a zarážejícím úpadku všeobecné mravnosti“¹⁹³, a proto nemá být omezován „blahodárný“ vliv katolické církve na tento současný stav.

¹⁹² NAČR. APA III, karton 1435, inv.č. 57.

¹⁹³ Tamtéž.

V jednotlivých církevně politických otázkách pak katolická část poradního sboru navrhla následující řešení dané situace. Navrhla v co nejbližší době navázat diplomatické styky mezi Československou republikou a Vatikánem, aby bylo přiznáno právo Apoštolského stolce vysílat legáty na území Československa. Dále doporučila zakotvit právo volného pohybu a styku československých biskupů a vyšší církevní hierarchie.

6.2.3 Vyjádření některých dalších členů poradního sboru k církevně politickým záležitostem¹⁹⁴

V rámci poradního sboru pro řešení církevně politických otázek vystupovali se svými názory i představitelé jiných než katolických stran v něm zastoupených. JUDr. Antonín Hobza, poslanec a univerzitní profesor, se například vyslovil pro odluku církve a státu přímo. Odvolával se při obhajobě svých myšlenek na univerzální charakter církve, který neodpovídá „utuzení státní jednoty“. Pro stát bude podle něj jediné prospěšné, provede-li se odluka co nejdříve. Dle jeho tvrzení je současný stav poměru státu a církve pro stát nebezpečný. Rozluku navrhoval provést co nejradikálněji především tam, kde církev uplatňovala svůj silný vliv. Takovou oblastí byla bezesporu oblast školství a vzdělávání. Vzhledem k politické situaci na Slovensku se dále vyslovil pro to, aby byla platnost odluky církve a státu odsunuta pro slovenské země o několik roků dále. V rámci majetkoprávního pohledu na církev označil její majetek za „takzvaně církevní“ a požadoval jeho okamžité zestátnění.

Za svaz socialistických bezvěrců přidal svůj souhlasný názor za rozluku církve a státu Čeněk Körber, který tvrdil, že katolická církev má monarchistické uspořádání a její právní řád nespočívá na demokratických principech. Z tohoto důvodu se nesnese demokratický právní řád republiky s právním řádem církve. Z hlediska rovnosti, se kterou stát přistupuje ke všem lidem a společnostem, nelze protěžovat žádnou náboženskou společnost na úkor ostatních.

Československá strana pokroková se v prohlášení Františka Marka přidala ke svazu socialistických bezvěrců v tvrzení, že právo státní a církevní vychází z naprosto jiných a neslučitelných pozic. Dále Marek uvedl, že právo státu stojí na jeho potřebách. Právo církevní, jak dokládají církve ve svém učení, je ze zjevení božího, tedy původu nadpřirozeného. Z takového pojetí původu práva vyvozuje církev nadřazenost práva církevního nad právem státním. V souvislosti s tím upozorňuje Marek na to, že tato dvě práva nesmějí stát jedno nad druhým a nemohou zároveň existovat ani vedle sebe.

¹⁹⁴ Tamtéž.

Kosmopolitní charakter církve podle něho rovněž neodpovídá současnému charakteru států v nové době. Monarchistické uspořádání katolické církve, otázky neomylnosti papeže a jeho absolutistická vláda nad celou církví je „protirepublikánským živlem“, tedy i živlem protiústavním.

Jan Skála za Československou stranu sociálně demokratickou ve vztahu k odluce církve a státu prohlásil, že církevní otázka měla být vyřešena hned 28. října 1918. Za optimální situaci vztahu církve a státu označil francouzský model odluky, ve kterém stát neuznává papeže, neuznává církev jako celek, ruší veškeré její výsady a zabavuje majetek. Jednotlivcům by ponechal náboženskou svobodu, ale její veřejný projev by měl být upravován státními zákony.

Se zajímavým názorem vystoupil také prof. Dr. Jan Hejčl, který doporučoval oddálit církevně politické záležitosti do té doby, dokud nebude řádně zvoleno Národní shromáždění. Dále tvrdil, že obyvatelé Slovenska, Těšínska a Ratibořska odluky církve od státu nepřijmou a že si je tímto způsobem stát spíše odcizí namísto toho, aby se snažil o jejich územní i názorovou soudržnost s ním. Navíc navrhl přijmout odluky pouze pro Čechy a Moravu s tím, že na Slovensku se bude postupovat jinak. Svými postoji upozorňoval na nebezpečí zavádění nového dualismu a podrytí snah dosáhnout zákonodárné unifikace v rámci celé Československé republiky.

Některé názory členů poradního orgánu byly mírnějšího charakteru, někteří pak vystupovali s relativně razantními návrhy. O tom, že panovala v otázce odluky církve od státu názorová diferenciaci napříč politickým spektrem, svědčí i fakt, že žádný návrh v této věci nebyl podán klubem poslanců některé z politických stran zastoupených v Národním shromáždění nebo vypracován jako návrh vládní. Jak již bylo uvedeno, vždy se jednalo o návrhy jednotlivců nebo skupin poslanců.

6.2.4 Poslanecký návrh dr. Theodora Bartoška na odluku církve a státu

Druhým návrhem na odluku církve a státu, jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, je návrh Theodora Bartoška z roku 1920.¹⁹⁵ Ten se svým obsahem dosti podobá návrhu ústavního zákona z roku 1919, který předložil Dr. Bouček. V případě Bartoškova návrhu se však nejedná o zákon ústavní, ale je označen jako návrh klasické zákonné normy.

¹⁹⁵ Společná česko-slovenská digitální knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0001_01.htm (1. dubna 2009).

6.2.5 Přijetí Ústavy v roce 1920 a zakotvení náboženské otázky odluky

Jak již bylo řečeno dříve, na půdě Národního shromáždění došlo dne 29. února 1920 k přijetí Ústavy Československé republiky. V souvislosti s návrhem ústavního zákona poslance Dr. Boučka z roku 1919 se před jejím přijetím rozpoutala diskuze, jakým způsobem a zda vůbec zařadit otázku církevní odluky do tohoto nejvyššího právního předpisu státu. Na půdě parlamentu se tedy opět rozvinul boj v náboženské otázce. Zásadním okamžikem při projednávání ústavního zákona se dne 24. února 1920 stala rozprava nad zněním § 121, který byl navržen v několika verzích. První návrh zněl: „*Mezi církví a státem budiž zaveden stav odluky.*“¹⁹⁶ Vláda, která chtěla dosáhnout jednomyslného přijetí ústavního zákona, se snažila při jednání napříč všemi politickými stranami, především se stranami odmítajícími odluku, najít takovou možnou formuli, která by slovo „rozluka“ nebo „odluka“ neobsahovala. Explicitně proto byly připraveny i další návrhy, např. v podobě: „*Poměr mezi církvemi a státem upraví se na základě osamostatnění církví od státu se zřetelem k zájmům státním zvláštními zákony*“ nebo „*Poměr mezi církvemi a státem upraví se na základě církevní samosprávy se zřetelem k zájmům státním zvláštními zákony.*“¹⁹⁷

Jednání na parlamentní půdě, které bylo díky rozdílným názorům na uvedenou problematiku několikrát přerušeno, nakonec úspěšně vyvrcholilo v konečnou podobu znění Ústavy Československé republiky. V hlavě V. Ústavy, která hovořila o právech, svobodách a povinnostech občanů, se náboženské otázce věnovala ustanovení §§ 121–125 následujícího znění:

§ 121 *Svoboda svědomí a vyznání jest zaručena.*

§ 122 *Všichni obyvatelé republiky Československé mají v stejných mezích jako státní občané republiky Československé právo vykonávati veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.*

§ 123 *Nikdo nesmí býti ani přímo ani nepřímo nucen k účasti na jakémkoli náboženském úkonu s výhradou práv plynoucích z moci otcovské nebo poručenské.*

§ 124 *Všecka náboženská vyznání jsou si před zákonem rovna.*

¹⁹⁶ Společná česko-slovenská digitální knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2421_03.htm (2. dubna 2009).

¹⁹⁷ Tamtéž.

§ 125 *Vykonávati určité náboženské úkony může býti zakázáno, odporují-li veřejnému pořádku nebo veřejné mravnosti.*¹⁹⁸

Je-li možnost porovnat § 121 v jeho konečném znění s návrhy, které byly podány dříve, nehovoří ani o odluce ani o osamostatnění církve. Znění konečného a přijatého návrhu se omezilo pouze na tezi, že je „*svoboda svědomí a vyznání zaručena*“.

Vyhlášení, respektive explicitní nevyhlášení odluky církve od státu neznamenalo, že by pominuly snahy politických stran a jejich vrcholných představitelů dospět ke konečnému řešení odluky církve od státu. Například vláda Vlastimila Tusara¹⁹⁹, třetího ministerského předsedy v jeho druhém funkčním období, vydala vzhledem k církevně politickým záležitostem toto své programové prohlášení: „*Úprava poměru státu k církvím bude provedena na podkladě zásady o odluce, při čemž bude bez újmy zájmů státních všem zaručena úplná svoboda náboženská a svoboda svědomí vůbec.*“²⁰⁰

Katolíci spolu s církevními představiteli se z logických důvodů stavěli k otázce odluky církve a státu negativně. Vzhledem k protikatolickým náladám ve společnosti hrozilo riziko jejího provedení v té nejradikálnější podobě podle francouzského modelu.²⁰¹

Politikům z katolických stran se tedy nakonec podařilo hrozbu odluky odvrátit. Paradoxem se stalo, že přijetím zákonů, které se zdály při prvním pohledu pro katolickou církev nebezpečné (jednalo se například o zavedení fakultativního sňatku civilního i náboženského, o nařízení týkající se školské problematiky a zavedení „relativně povinné“ výuky náboženství apod.), došlo k určitému průlomů do principů odluky, což lze ze strany církve označit za určitý úspěch.

6.2.6 Postoj Deutsche Christliche Soziale Volkspartei k odluce církve a státu

Pro doplnění celé problematiky odluky je vhodné uvést i postoj strany německých křesťanských sociálů, pro něž se stala odluka klíčovou oblastí stejně tak, jak tomu bylo u ostatních politických stran. Proti odluce vyvinula strana ve sněmovně značný odpor, to je patrné z tohoto projevu: „*Úprava poměru mezi státem a církví provedena bude na zásadě rozluky, při čemž beze poškození státních zájmů všem má býti zaručena plná svoboda náboženská a svoboda svědomí. My vystupujeme pro svorné spolupůsobení státu*

¹⁹⁸ Srov. Zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky.

¹⁹⁹ V období od 25. května 1920 - 15. září 1920.

²⁰⁰ Vláda České republiky

<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/vlastimil-tusar-2/programove-prohlaseni-28032> (29. března 2009).

²⁰¹ Viz kapitola 6.1.2 této práce.

*a církve a odmítáme rozluky státu od církve, která oběma škodí. Ze nové poměry vyžadují nové upravení poměrů mezi státem a církví, to je samozřejmé. Z vládního prohlášení bere na vědomí, že tato nová úprava má být provedena s úplnou ochranou svobody náboženské a svobody svědomí. K svobodě náboženské přičítáme však také svobodné právo církve disponovati jměním, jež zbožná mysl předků jí zanechala k účelům náboženským. Oloupení a zotročení církve je s náboženskou svobodou prostě neslučitelné. Žádáme pro náš křesťanský lid svobodu úkonů náboženských a jejich plnou ochranu.*²⁰²

Odluku požadovaly především strany socialistické, a to způsoby, které byly uvedeny výše. Křesťanští sociálové v tomto čínění viděli pokus o zničení katolické církve a snažili se proto veškeré snahy „prodlukových“ politických stran odvrátit.

²⁰²Společná česko-slovenská digitální knihovna
<http://www.snemovna.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004001.htm> (2. dubna 2009).

7. Navázání diplomatických vztahů mezi ČSR a Svatým stolicí

7.1 Úvod do problematiky

Na oficiální postoj Římské kurie k nově vzniklým státům bylo upozorněno výše. Apoštolský stolec zaujal k nově vzniklému Československu vstřícný postoj a konstatoval, že není důvod, proč by nevešel v kontakt s nově vzniklými státy a nedošlo k navázání diplomatických styků.

Na české politické scéně po vzniku republiky převládalo přesvědčení o jisté zbytečnosti navázání diplomatických styků s Vatikánem. Toto přesvědčení pramenilo z chystané odluky církve a státu, o níž se předpokládalo, že bude co nejdříve uplatněna i v praxi. Oproti tomu se ovšem vyskytly i opačné politické názory, jež zastával například Edvard Beneš, který se jako ministr zahraničních věcí (v letech 1918-1935) zasloužil významnou měrou o jejich realizaci. Ač se to v očích mnoha politických představitelů v té době zdálo být zbytečné a nepovažovali to za nutné, nejednalo se v církevní otázce pouze o dílčí spory, nýbrž o složité záležitosti vztahující se k transformaci vzájemného staletého uspořádání mezi státem a církví. To si zasloužilo řádné a oboustranné navázání diplomatického zastoupení.

Navázání diplomatických styků lze (i přes problémy, jakými byla například tzv. Marmaggiho aféra) spolu s uzavřením tzv. Modu Vivendi považovat za vyvrcholení snah katolíků v Československu po etablování katolické církve ve společnosti.

7.2 Navázání oboustranných diplomatických styků

7.2.1 Zřízení nunciatury v Praze

V říjnu roku 1919 přijel do Československa Msgre. Clemente Micara²⁰³, který byl jmenován papežským delegátem u československého episkopátu.²⁰⁴ Dne 7. května 1920 byla následně zřízena v Praze apoštolská Nunciatura, do jejíhož čela byl postaven právě Msgre. Micara, který dne 1. října 1920 předal prezidentu Masarykovi pověřovací listiny. V této záležitosti bude zcela jistě zajímavé uvést, že přes počáteční prvorepublikové nálady

²⁰³ Clemente Micara žil v letech 1879-1965, po diplomatické službě v Československu se stal nunciem v Belgii a internunciem v Lucembursku. Roku 1946 obdržel kardinálský klobouk.

²⁰⁴ Funkce apoštolského delegáta se uplatňuje ze strany Vatikánu u těch zemí, které s ním nemají navázány řádné diplomatické styky. Vystupuje jako zástupce Svatého stolce u biskupů tamní země a nepožívají diplomatického statutu.

proti katolické církvi byl papežskému velvyslanci nakonec přiznán ve shodě s ustanoveními Vídeňského kongresu z roku 1825 statut doayena diplomatického sboru, který pak jménem velvyslanců oslovuje hlavu státu při významných příležitostech. Jeho nástupcem a druhým vatikánským diplomatem v Československu se stal Francesco Marmaggi.²⁰⁵

7.2.2 Zřízení československého velvyslanectví ve Vatikánu

Prvním velvyslancem ve Vatikánu byl za Československo jmenován dr. Kamil Krofta²⁰⁶, jemuž podepsal prezident republiky dne 25. února 1920 pověřovací listiny. Krofta se po svém odjezdu z Prahy sešel ve Vatikánu nejprve se státním sekretářem Gasparim a dne 22. března 1920 předstoupil se svými pověřovacími listinami před papeže Benedikta XV.

Na tomto místě je nutné zmínit, že zahraniční politika a s ní související otázka navázání standardních diplomatických styků byla v nově vzniklé republice ve stádiu zrodu.²⁰⁷

7.3 Nástin některých otázek, které byly projednávány mezi ČSR a Vatikánem po navázání vzájemných diplomatických styků

Mezi první úkoly, které bylo nutné řešit po navázání diplomatických styků, lze zařadit otázku odluky církve a státu, jmenování nových církevních hodnostářů, nové rozhraničení diecézí tak, aby odpovídaly hranicím státu, a v neposlední řadě také otázku související s majetkem katolické církve v Československu.

7.3.1 Otázka odluky a církve a státu z diplomatického pohledu

Problematika odluky byla rozebrána výše v samostatné kapitole věnující se této otázce na národní úrovni. V diplomatických kruzích sehrála rovněž zásadní úlohu tak, jak

²⁰⁵ Francesco Marmaggi žil v letech 1876-1949, v letech 1923-1928 byl nunciem v Praze, před svým působením v Československu zastával tuto službu v Rumunsku. V letech 1928-1935 vedl diplomatické zastoupení Svatého stolce v Polsku. Od roku 1935 byl kardinálem.

²⁰⁶ Kamil Krofta žil v letech 1876 – 1945, profesor historie, velvyslanec ve Vatikánu 1919-1921, ve Vídni 1921-1925, v Berlíně 1925-1927. Za II. světové války se zapojil do domácího odboje. Roku 1944 zatčen a vězněn na Pankráci a v Malé pevnosti v Terezíně.

²⁰⁷ O tom hovoří i dr. Krofta takto: „Zvlášť u nás byla organizace zahraniční služby velmi těžká, nebylo tradice, zkušeností, nebylo lidí. Nebyla ani terminologie, to vše bylo nutno teprve vytvořit. Nevěděli jsme ani dobře, jak se koncipují různé nóty, patenty, pověřovací a odvolávací listiny.“ KOLÁŘ Petr: Politická dimenze Katolicismu v českých zemích 4., in: Distance, Revue pro kritické myšlení 4 (2000) 116.

o ní bude následně pojednáno. Jednání mezi Vatikánem a Československou republikou na začátku 20. let probíhala ze strany státu na úrovni nejprve jednání československého velvyslance u Svatého stolce Kamila Krofta, poté ministra zahraničí Edvarda Beneše a konečně prezidenta T. G. Masaryka, který přijel do Říma neoficiálně 15. července 1921, v jejichž rámci se jednalo také o otázkách odluky církve a státu.

Velvyslanec Krofta na začátku jednání dne 10. prosince 1920 oznámil kardinálu státnímu sekretáři Gasparrimu, že je odluka církve a státu v Československu prakticky nevyhnutelnou záležitostí. Jako důvod uvedl, že po ní volají všechny politické strany zastoupené v parlamentu, pochopitelně vyjma křesťanských stran. Kroftou bylo dále přislíbeno, že odluka nebude provedena ve své radiální formě, ale podle amerického vzoru, zejména pak brazilského.²⁰⁸

Dne 5. února 1921 přijel do Vatikánu Edvard Beneš a samozřejmě i při jeho návštěvě se jednalo o této otázce. Benešovi se dostalo odpovědi ze strany kardinála státního sekretáře v tom smyslu, že se církev staví proti odluce, nicméně byla-li by v Československu provedena nenásilnou formou, zejména podle brazilského způsobu, mohla by na tuto variantu církev přistoupit.²⁰⁹

A konečně dne 15. července 1921 se dostavil do Říma na neoficiální návštěvu prezident T. G. Masaryk, který se sešel s velvyslancem Kroftou a jednal s ním i o otázce odluky. Krofta při jednání navrhl, aby bylo k odluce v Československu přistoupeno co nejdříve. Prezident tento jeho postoj odsouhlasil, ale požadoval, aby celou záležitost řešilo ministerstvo školství. Obecně se předpokládalo, že se ministrem školství stane prof. Henner, k čemuž však nedošlo a do čela resortu byl jmenován ministrem Vavro Šrobár. Celá záležitost se díky Šrobárovi odsunula na neurčito. Na uvedených jednáních státních představitelů Československa byly také položeny základy pro vyjednávání o uzavření dohody mezi katolickou církví a Svatým stolcem, k níž došlo v roce 1928.

7.3.2 Jmenování biskupů v ČSR – nominační právo

Nástupnické státy si chtěly po zaniklé habsburské monarchii zachovat kontrolu nad tím, jaké osobnosti budou dosazovány na příslušné biskupské stolce. Tuto pravomoc

²⁰⁸ Brazilský model odluky je založen zhruba na těchto tezích. Je vyloučeno vydržování církve ze strany státu, z jehož strany je zabezpečena svoboda kultu a spolčování. Církev má právní subjektivitu a dosavadní majetky jim jsou ponechány ve vlastnictví. Veškerá dosavadní nařízení, která by omezovala katolickou církev dojdou zrušení. Duchovní představitelé církve mají právo stejně tak jako ostatní občané podíl na všech politických a občanských právech. Srov. KONÍČEK Jiří: *Modus Vivendi. Z historie vztahů svatého stolce a Československa*, 46.

²⁰⁹ Tamtéž.

si chtěly státy uchovat také z toho důvodu, že biskupové disponovali zcela jistě nezanedbatelným vlivem na široké vrstvy katolického obyvatelstva v jednotlivých národních státech a ten by pak mohl být případně využit i v politické oblasti.

Československo jakožto jeden z nástupnických států Rakouska-Uherska si rovněž nárokovalo nominační právo na jmenování jednotlivých biskupů. Papež Benedikt XV. se vyslovil dne 21. listopadu 1921 k dané otázce takto: „*Opomineme-li ostatních věcí, o nichž bychom se zde mohli zmíniti, je tedy nyní jasné, že výsady, jež tato Apoštolská stolice byla slavnými smlouvami a dohodami kdysi udělila jiným státům, si žádným právem nemohou přisvojovat tyto republiky, jelikož věc sjednaná s jedněmi, nemůže býti k prospěchu nebo ke škodě ostatním.*“²¹⁰ Uvedeným výrokem bylo řečeno, že právo jmenovat biskupy a vysoké církevní hodnostáře nepřechází na nástupnické státy a zůstává v pravomoci katolické církve. V tomto okamžiku se rozvinula jednání mezi Svatým stolicem a jednotlivými státy, které požadovaly alespoň určitou kontrolu nad výběrem církevní hierarchie. Apoštolský stolec v této otázce navrhnul určité kompromisní řešení, že kandidáty vybere sám a vládám jednotlivých států bude dána příležitost vyjádřit se k této volbě z politických důvodů.

7.3.3 Rozhraničení diecézí

Jednou z dalších otázek, kterou musela česko-vatikánská diplomacie řešit, bylo uspořádání hranic československých diecézí tak, aby byly v souladu s hranicemi republiky. V Československé republice byla katolická církev organizována do 11 tuzemských diecézí a to arcidiecéze pražská a olomoucká, dále pak diecéze českobudějovická, královehradecká, litoměřická, brněnská, nitranská, banskobystrická, spišská, rožňavská a košická. Následující tabulka vystihující stav z roku 1925 ukazuje, které diecéze zasahovaly na území jiného státu.

²¹⁰ KONÍČEK Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, 60.

Tabulka č. 3²¹¹

tuzemská diecéze	zasahovala do
pražská arcidiecéze	Německa (Kladsko)
olomoucká arcidiecéze	Německa (Ratibořsko a Hlučínsko)
spišská	Polska (Oravsko a Spišsko)
rožňavská	Maďarska
košická	Maďarska

Následující tabulka naopak demonstruje, které zahraniční diecéze zasahovaly na území Československa. Údaje jsou rovněž z roku 1925.

Tabulka č. 4²¹²

zahraniční diecéze	se sídlem v	zasahovala v tuzemsku do
řezenská	Německu	Čech (malá část jedné farnosti)
svatohypolitská	Rakousku	Čech (Vitorazsko)
vídeňská (arcidiecéze)	Rakousku	Moravy (Valčicko)
vratislavská	Německu	Slezska
ostřihomská (arcidiecéze)	Maďarsku	Slovenska
jagerská (arcidiecéze)	Maďarsku	Slovenska
satumarská	Rumunsku	Slovenska a Podk. Rusi

Pro doplnění údajů uvedených v tabulkách je dále podrobněji rozvedeno zasahování zahraničních diecézí na Československé území. Například ostřihomská diecéze, která měla své sídlo v Maďarsku, zasahovala na území státu celkovým počtem 392 farností, u diecéze vratislavské se sídlem v Německu to bylo 72 farností. Diecéze satumarská, jejíž biskup sídlil na území Rumunska, zasahovala do Československa celkem se 41 farnostmi.²¹³

Problémy, které s sebou přinášela neshoda hranic státních s hranicemi diecézními, spočívaly především ve vlivu biskupů a církevních úřadů na jejich území. Potíže nastaly například v uplatňování vizitačního práva, u něhož bylo nemyslitelné, aby biskup jako cizí státní příslušník vizitoval diecéze spadající do jeho pravomoci, nicméně ležící na území

²¹¹ Srov. MILLER Václav: Náboženské poměr v první Československé republice. Ministerstvo školství a národní osvěty. Praha: Státní nakladatelství Praha, 1925, 39.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž, 41.

Československého státu. Biskup by tak jako cizí státní příslušník vykonával svůj úřad na cizím území, což by odporovalo státním zájmům. Nemalé problémy se pak mohly projevit jak v oblasti náboženské, kulturní nebo také národnostní.

7.4 Marmaggiho aféra

V září roku 1923 vystřídal v Praze nuncia Mons. Klementa Miccaru vatikánský vyslanec Francesco Marmaggi. Spolu s touto výměnou začal převládat na československém ministerstvu zahraničních věcí v čele s Edvardem Benešem názor, že řešení závažných církevně politických záležitostí bude dobré upravit mezi katolickou církví a československou vládou formou uzavření dohody. Ta se měla zabývat mimo jiné otázkami úpravy hranic jednotlivých diecézí s hranicemi státu. Počátkem roku 1925 začala podrobnější jednání ohledně znění dohody a byly formulovány prvotní stanoviska a názory, na kterých dané strany trvaly.

Zákon o nedělích, svátcích a památných dnech

Roku 1925, konkrétně 21. března došlo k přijetí zákona „o nedělích, svátcích a památných dnech republiky Československé“²¹⁴, který mimo jiné zrušil dřívější tři mariánské svátky²¹⁵ a svátek sv. Jana Nepomuckého. Zůstaly zachovány svátky ve dnech 1. ledna (Obřezání páně), 6. ledna (Tří králů), pohyblivé svátky Nanebevstoupení Páně, Boží tělo, 29. června (sv. Petra a Pavla), 15. srpna (Nanebevzetí Panny Marie), 1. listopad (Všech svatých) a 25. prosince (Narození Páně). Den 28. říjen byl rovněž prohlášen státním svátkem.

Nad rámec výše uvedeného výčtu státních svátků byly přijaty další dva, které se nepříliš zamlouvaly katolické církvi. Jednalo se o Svátek práce – 1. května a výročí upálení Mistra Jana Husa – 6. července.²¹⁶ Oproti tomu se mělo stát jakýmsi zadostiučiněním pro katolíky přijetí státních svátků ve dnech 5. července (sv. Cyrila a Metoděje) a 28. září (sv. Václava). Ve všech těchto případech se jednalo o památné dny. Představitelé strany lidové protestovali proti zavedení svátku upálení Mistra Jana Husa a svůj protest dovršili svou nepřítomností v okamžiku hlasování o tomto zákoně

²¹⁴ Srov. vládní návrh zákona, in: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5061_00.htm (5. dubna 2009).

²¹⁵ Očišťování Panny Marie, svátek lidově nazývaný též Hromnice, Zvěstování Páně a Narození Panny Marie.

²¹⁶ Srov. HALAS František X.: Fenomén Vatikán, 548.

ve sněmovně.²¹⁷ Ministři Jan Šrámek a Josef Dolanský však zůstali v poslanecké sněmovně a pro zákon na základě koaliční disciplíny hlasovali. Německé strany v té době zastoupené v parlamentu proti tomuto svátku protestovaly rovněž, jelikož v nich cítily český národnostní osten.²¹⁸

Proč je tato událost zmiňována v souvislosti s otázkou diplomatických styků a rodící se dohody mezi Svatým stolcem a Československem, je nasnadě. Jak uvedl ve své knize Fenomén Vatikán Halas²¹⁹: „ (...) v té době (...) byl ve Vatikánu byl rozsudek koncilu nad Husem pokládán za neodvolatelný a oslavování pražského mistra se považovalo za projev nepřátelství vůči katolické církvi.“²²⁰ Katolíci, vysocí církevní hodnostáři a v neposlední řadě také samotný Vatikán viděli v tomto kroku akt nepřátelského postoje, přesně takového, k jakým docházelo ze strany společnosti vzhledem k církvi při zrodu republiky. Ministr zahraničních věcí se snažil vysvětlit, že přijetí a samotné oslavy tohoto svátku nejsou myšleny s protikatolickou rétorikou. Problém nastal až v osobě prezidenta Masaryka, který se rozhodl přijmout patronát nad oslavami Husova svátku. Svůj postoj k celé věci²²¹ završil tím, že dal dne 6. července 1925 nad Pražským hradem vyvěsit vlajku s rudým kalichem na černém podkladě. Svatý stolec na tuto záležitost reagoval odvoláním nuncia Francesca Marmaggiho²²² následujícího dne z Prahy.

Vzhledem k takovému postupu, žádaly některé ze socialistických stran parlamentu, aby bylo odpovězeno stejným způsobem a aby došlo k přerušení diplomatických styků s Vatikánem. Československá vláda byla v celé záležitosti následně interpelována v poslanecké sněmovně už 8. července 1925. Senátor Václav Klofáč se při interpelaci dotázal předsedy vlády a vyzval ho k podání vysvětlení, proč nuncius tak náhle a demonstrativně odjel z Prahy a jestli hodlá vláda adekvátně na tuto urážku a vměšování se do vnitřních záležitostí státu ze strany Vatikánu reagovat. Dále byly ze strany poslanců

²¹⁷ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 241.

²¹⁸ Husův pomník byl v roce 1915 odhalen bez jakýchkoli ceremonií z příkazu rakouské vlády i přes to, že se jednalo o 500. výročí jeho úmrtí. Srov. KÁRNÍK Zdeněk: České země v éře první republiky. Vznik budování zlatá léta. Praha: Libri, 2003, 322.

²¹⁹ Velvyslanec ve Vatikánu za Československo, po rozpadu federace za Českou republiku v letech 1990-1999.

²²⁰ HALAS František X.: Fenomén Vatikán, 546.

²²¹ F. X. Halas, František Kárník a někteří další historikové tvrdí, že v tomto okamžiku Masaryk přestal být v církevních záležitostech jako hlava státu rezervovaným a do jisté míry si také konflikt s katolickou církví přál.

²²² Při svém odjezdu vyjádřil obdiv k slovenské Ludové straně, vzhledem k pozici, jakou v záležitosti tohoto svátku zaujala. O celém incidentu pak také psaly noviny, kdy například 7. července 1925 vyšlo: „Vzhledem k hlučným manifestacím protikatolickým, jež byly organizovány v památný den M. Jana Husi a jejichž protektorát přijal sám prezident republiky T. G. Masaryk a čestné předsednictví ministerský předseda Švehla. Svatá stolice na znamení protestu pro takovou urážku, způsobenou jí a všem katolíkům, nařídila apoštolskému nunciovi Mons. Marmaggiu, aby téhož dne opustil Prahu.“ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 242.

položeny některé další dotazy, jestli bude také československý velvyslanec ve Vatikánu odvolán a budou-li konečně zahájena jednání, která by vedla k odluce církve od státu.²²³

Německá křesťansko-sociální strana v té době zastoupená v parlamentu nezůstala samozřejmě pozadu a rovněž interpelovala předsedu vlády dne 9. července 1925. Na úvod svého dotazu komentovala nastalou situaci: „*Husově slavnosti, která se konala v Praze dne 6. července, byli oficiálně přítomni president republiky, ministerský předseda a několik ministrů. Hradčany byly toho dne ozdobeny praporem s odznakem vyznání, ke kterému patří jen menšina obyvatelstva. Toto zřejmé stranictví, daleko přesahující hodnocení státního pamětního dne a národního významu Mistra Jana Husa, pomyslíme-li na úmyslné ignorování, s nímž nejvyšší úřady státu přecházejí přes všechny katolické slavnosti, dlužno považovati za demonstraci proti katolickému náboženství a proti katolické církvi. Jelikož hlava římsko-katolické církve, uznaná mezinárodně jako suverenní mocnost, má v apoštolském nunciu v Praze oficielního zástupce pro republiku Československou, jest také zjevné podporování hnutí, směřujícího proti katolické církvi. rozhodujícími vládními úřady porušením diplomatických zvyků a vyzváním svaté stolice v Římě.*“²²⁴ Následně byl vznesen dotaz na ministerského předsedu, jestli opravdu převzal prezident a s ním několik ministrů protektorát nad těmito slavnostmi i přesto, že se proti nim tak silně ohradil Svatý stolec. Dále byl vznesen dotaz, z jakého důvodu zavlála nad Pražským hradem husitská vlajka a jaké kroky podnikne vláda k tomu, aby byly opětovně navázány plnohodnotné diplomatické styky s Římem.

Odpovědi předsedy vlády se poslanci dočkali už 19. července 1925. V ní předseda vlády na dotazy poslanců odpovídá s tím, že celou záležitost způsobilo uzákonění svátku Mistra Jana Husa a jeho oslavy. Předseda vlády dále uvedl, že bylo o této záležitosti mezi zástupci Svatého stolce a ministerstva zahraničí jednáno ve dnech 28. června – 6. července 1925. Dle jeho slov není československá vláda za odjezd nuncia Marmaggiho odpovědná a snažila se všemožnými prostředky celou záležitost urovnat.²²⁵

Na protest proti přístupu vlády k celé záležitosti odstoupil ministr obrany Jiří Stříbrný za stranu národně-socialistickou. Další ministři však jeho příkladu nenásledovali. Vláda se pokusila celou záležitost vyřešit poněkud klidnější cestou. Neprovedla reciproční opatření, které by rovněž spočívalo v odvolání velvyslance z Vatikánu. V té době úřadujícího československého velvyslance však povolala do Prahy k tzv. podání vysvětlení.

²²³Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t2211_00.htm (5. dubna 2009).

²²⁴Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5269_00.htm (5. dubna 2009).

²²⁵Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna
http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t2212_00.htm (5. dubna 2009).

Vzájemná diplomatická zastoupení byla prozatím řešena na úrovni tzv. *chargé d'affaires*, čímž nedošlo k jejich úplnému přerušení. Dohoda mezi církví a státem byla tímto odložena na dobu neurčitou.

V souvislosti s touto aférou se vyjádřila katolická periodika v tom smyslu, že je československý lid roztrpčen urážkami, kterých se dostalo katolické církvi, papeži a nunciovi. Dále přinesla zprávu, že katolíci na svých schůzích vyjadřují církvi plnou podporu a odhodlání bojovat za její svobodu do posledních důsledků.²²⁶

V řadách Československé strany lidové zaznívaly hlasy, že má vystoupit z koalice nebo například v příštích prezidentských volbách nevolit Masaryka. Toto politické uskupení se tak dostalo do situace, kdy muselo hledat nejschůdnější řešení nastalého problému. V oficiálním prohlášení lidové strany zaznělo, že je zásah Vatikánu v celé záležitosti pochopitelný a že strana požaduje řešení situace klidnou cestou.²²⁷

Němečtí katolíci, zvláště pak na schůzích křesťansko-sociální strany, se vyjadřovali ve prospěch Svatého stolce. V roce 1925 došlo v Ostravě ke sjezdu *Volksbund der deutschen Katholiken für Mähren und Schlesien*, na kterém bylo prohlášeno, že: „*němečtí katolíci v tomto státě jsou již sytí hanobením katolické církve a urážek představitelů jeho papežské svatosti, které pokládají za urážky jeho vlastní osoby.*“²²⁸ Celá záležitost s Marmaggiho aférou byla také ovlivněna blížícími se předčasnými volbami, které byly vyhlášeny před vznikem této aféry na 15. listopad 1925.²²⁹ V té době vydal litoměřický biskup Josef Gross prohlášení, ve kterém vyzval všechny pravé katolíky, aby nevolily strany, které mají ve svém programu předvolební protikatolickou rétoriku.²³⁰

Nastíněný spor mezi státem a Svatou stolicí se táhnul bezmála rok a půl. Oslavy Husova svátku v roce 1927 proběhly v již „jiném duchu“, než tomu bylo v předchozích letech. V důsledku toho byla obnovena jednání o dohodě mezi Prahou a Římem, na něž byl jako zástupce československé vlády vyslán bývalý velvyslanec Kamil Krofta. Jedním z problémů, který mohl ohrozit případné uzavření dohody, byla právě postava Marmaggiho, který byl stále, leč formálně ve funkci velvyslance v Československu. Při jednáních Svatý stolec navrhnul, že by se mohl Marmaggi vrátit do Prahy a pokračovat zde ve své diplomatické práci, v opačném případě přijet do Prahy pouze za účelem složení

²²⁶ Srov. Katolický lid je připraven k boji, in: Štít 30 (1925) 3.

²²⁷ Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 244.

²²⁸ ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu, 101.

²²⁹ Za vyhlášení voleb a rozpuštění parlamentu mohly především spory mezi stranou republikánskou a sociálně demokratickou, o tzv. agrární cla. Srov. TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005, 245.

²³⁰ Tamtéž.

odvolávacích listin do rukou prezidenta, čímž by řádným způsobem ukončil svou diplomatickou misi v republice. Obě varianty československá strana odmítla.

Události spojené s Marmagiho aférou lze označit za vrchol protikatolických nálad v první republice už z toho důvodu, že se odehrávala na nejvyšších místech, překonala hranice státu a současně byla také jejich ukončením. Dohoda mezi Svatým stolcem a Československou republikou se sice opozdila, nicméně za pozitivní lze označit ten fakt, že nedošlo k jejímu definitivnímu ztroskotání.

8. Modus vivendi

Jednání o dohodě mezi československou vládou a Svatým stolcem, která byla přerušena výše popsány událostmi, vyvrcholila dne 7. prosince 1927. Československo a Svatý stolec dospěly ke shodě v tom, že výsledná dohoda bude uzavřena jako „Modus vivendi“²³¹, nikoli jako konkordát. Po parafování textu se tento předložil československé vládě ke schválení a poté, co došlo k výměně nót podepsaných ze strany ČSR ministrem zahraničí a ze strany Svatého stolce kardinálem státním sekretářem, vešel jeho text v platnost.²³²

Obsahem dohody bylo několik okruhů týkajících se především církevně-státních záležitostí. Zejména se jednalo o sjednocení hranic státních s hranicemi diecézními nebo o otázku nominace biskupů. Dokument celého názvu „MODUS VIVENDI INTER SANCTAM SEDEM ET REPUBLICAM CECOSLOVAKAM“ obsahoval celkem šest článků a byl napsán ve francouzštině. Velkým podílem se na tomto dokumentu a také na jeho konečném schválení zasloužil Edvard Beneš a jeho pojetí zahraniční politiky v této věci. Benešovi se tak podařilo překonat prvotní prvorepublikové nálady ke katolické církvi. Ještě v době, která nebyla katolíkům příliš nakloněna, se mu podařilo s Vatikánem navázat standardní diplomatické styky, dokázal překonat události spjaté s Marmaggiho aférou a nepodlehł naléhání některých poslanců na přerušování diplomatických styků. Své zahraničně politické úsilí završil v církevní oblasti uzavřením dohody se Svatým stolcem. Spolu s Edvardem Benešem se na konečném znění Modu vivendi podílel jako jeden z hlavních aktérů také Kamil Krofta.

8.1 Jednotlivá ustanovení Modu vivendi

8.1.1 Ustanovení o určení hranic diecézí

Ustanovení článku I. hovoří mimo jiné o tom: „(...) že žádná část Republiky Československé nebude podřízena ordináři, jehož sídlo je za hranicemi československého státu, a že rovněž žádná československá diecese nebude přesahovati státních hranic. Svatý stolec a vláda československá se shodnou o novém ohraničení a o dotaci diecesí.“ Tímto článkem byl ustanoven způsob nového územního rozložení československých diecézí.

²³¹ Modus vivendi (způsob soužití), zvláštní případ konkordátu, šlo o smlouvu, jež řešila pouze některé z problémů postavení katolické církve ve státě. Srov. HALAS František X.: Fenomén Vatikán, 723.

²³² Srov. Znění textu Modu vivendi, jako součást nóty československé vlády zasláné do Vatikánu. S komentářem dr. Edvarda Beneše. <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/modus.htm> (10. dubna 2009).

Důvodem pro takovou úpravu bylo nejasné rozvržení hranic jednotlivých diecezí ve vztahu k hranicím nově vzniklého Československého státu. Nastolení stejného ohraničení diecezí s hranicemi republiky znamenalo, že ordináři ztratili vliv nad územími ležícími v sousedních státech a naopak. Při jednání vedoucích k uzavření dohody bylo rovněž přislíbeno, že ze strany katolické církve bude k tomuto aktu přikročeno po přijetí Modu vivendi vydáním tzv. cirkumscipční buly.

8.1.2 Ustanovení o správě církevního majetku

Ustanovení článku II. znělo: *„Správa církevních statků nemovitých a movitých v Republice Československé, které jsou nyní zajištěny vnucenou správou, je zatímni až do dohody, dotčené v předcházejícím článku, a je svěřena komisi za předsednictví episkopátu příslušného území.“*

Krátce po vzniku republiky, díky nastolení nových státních hranic, došlo především na Slovensku k tomu, že se na jeho území ocitla velká část movitého a nemovitého církevního majetku podléhajícího správě cizí resp. maďarské církevní autority. Převážně se jednalo o maďarské církevní objekty ležící na území Slovenska.²³³ Československá vláda přikročila k tomu, že nad tyto majetky uvalila státní dozor a ustanovila k tomu účelu tzv. Centrální komisi (roku 1919), později komisi likvidační (roku 1923), která měla celou majetkovou záležitost vyřešit.²³⁴

Článek II. Modu vivendi hovořil o ustanovení komise nové, v jejímž čele stál biskupský sbor, který operoval prostřednictvím svého zmocněnce. Dále se komise skládala ze zástupců ministerstva školství a národní osvěty a ministerstva zahraničních věcí.

8.1.3 Ustanovení týkající se řádů a kongregací

Ustanovení článku III. znělo: *„Řády a kongregace řeholní, jejichž domy jsou v Republice Československé, nebudou podléhati představeným provinciálních domů týchž řádů a kongregací v cizině. Je-li zřízení provincie v Republice Československé nemožné, budou tyto československé domy řeholní podřízeny přímo generálnímu domu.“* Podobný záměr, který byl sledován v I. článku, lze sledovat také v uvedeném textu. Znění článku III. stanovilo, že řády a kongregace se sídly na území Československa nebudou nadále

²³³ Srov. KONÍČEK Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, 116.

²³⁴ Tamtéž.

podřízeny církevním autoritám v cizině. Provedení tohoto článku bylo z časového hlediska jednodušší než provedení článku předchozího, který hovořil o církevním majetku.

8.1.4 Ustanovení týkající se politických námitek ze strany státu při jmenování biskupů

Ustanovení článku IV.: „*Svatý stolec, dříve než přikročí k jmenování arcibiskupů, biskupů diecézních, koadjutorů cum iure successionis a armádního ordináře, oznámí československé vládě jméno kandidátovo, aby se ujistil, že vláda nemá důvodů rázu politického proti této volbě. Uvedení preláti musí být českoslovenští státní příslušníci. Námitkami rázu politického rozumějí se veškeré námitky, které by vláda mohla podíratí důvody, vztahujícími se na bezpečnost země, např. že se vybraný kandidát provinil politickou činností irredentistickou, separatistickou anebo namířenou proti ústavě nebo veřejnému pořádku ve státě. Jméno kandidáta, naznačeného vládě Svatým stolicem, jakož i příslušné vyjednávání zachovají se v tajnosti. Ustanovení o armádním ordináři vstoupí v platnost jen v tom případě, že se zachová soustava samostatné náboženské péče o vojiny. V tomto případě bude se dbáti, kromě námitek rázu politického, i námitek vztahujících se k postavení kandidátovu v armádě.*“ Ve svém úvodu článek hovoří o tom, že než dojde ze strany Říma ke jmenování nových církevních hodnostářů v Československu, obrátí se Svátý stolec na československou vládu s dotazem, jestli proti takovému kandidátovi nemá politických námitek. V souvislosti s původním návrhem článku, který zněl: „(...) *pokud proti němu není námitek*“²³⁵, bylo potřeba upřesnit, jakého charakteru mají ony námitky být. Konečné znění článku III. hovoří o námitkách politických, jimiž se rozumí námitky opírající se o důvody především ve vztahu k bezpečnosti země. V textu však není explicitně uvedeno, jaké důsledky by vyplývaly z toho, že by vláda politické námitky proti nominovanému kandidátu vyslovila. Stejný výkladový problém by vznikl i za situace, kdy by i přes vyslovené politické námitky ke jmenování kandidáta ze strany Svatého stolce přesto došlo.

Zajímavé je i ustanovení pojednávající o armádním ordináři. Textem ustanovení bylo potvrzeno zachování vojenské duchovní služby v armádě. Ordinář měl ze své funkce hodnost generála, jednotliví kaplani pak byli v hodnosti kapitánů. I na ně se uplatňovalo právo státu podat proti nim politické námitky včetně eventuelních námitek vyplývajících z jejich postavení v rámci československé armády. Ze znění článku IV. není zcela jasné,

²³⁵Tamtéž.

o jaké námitky ve vztahu k armádě se jedná a jaké postupy by byly uplatněny v případě jejich vznesení.

8.1.5 Ustanovení zavazující ordináře k přísaze věrnosti

Ustanovení V. znělo: „*Hodnostáři, uvedení v předchozím článku, vykonají po svém jmenování Svatým stolcem, dříve než nastoupí svůj úřad, přísahu věrnosti státu československému těmito slovy: Iuro et promitto sicuti decet Episcopum fidelitatem Reipublicae Cecoslovacae necnon nihil me facturum quod sit contra salutem, securitatem, integritatem Reipublicae.*“ Ustanovení článku V. hovoří o hodnostářích ve vztahu k článku IV., který uvádí jejich výčet. V souladu se zněním IV. článku se jednalo o arcibiskupy, diecézní biskupy, biskupy s nástupnickým právem a konečně i o armádního ordináře. Překlad latinského textu, který byl vložen do francouzsky formulovaného dokumentu zněl: „Přísahám a slibuji, jak se sluší biskupovi, věrnost Republice Československé a že nepodniknu nic, co by bylo proti blahu, bezpečnosti, integritě republiky.“ Z textu není jasné, do číh rukou mají výše uvedení církevní hodnostáři svůj úřad skládat.

8.1.6 Ustanovení o vládním příslibu přizpůsobení zákonných opatření

Ustanovení VI. znělo: „*Vláda se postará, aby platná zákonná ustanovení byla co nejdříve přizpůsobena tomuto modu vivendi.*“ Vláda se tímto posledním článkem zavázala, že v nejbližší době přizpůsobí národní legislativu všem ustanovením Modu vivendi. Mezi nejdůležitější články Modu vivendi lze považovat územní a majetkové narovnání, o nichž hovoří ustanovení článku I. a II.

Text Modu vivendi byl parafován 20. ledna roku 1928. Dne 29. ledna 1928 zaslala československá vláda reversální notu do Říma, který odpověděl odesláním potvrzující noty do Prahy. Tímto aktem – výměnou reversálních not - nabyl Modus vivendi právní působnosti a od tohoto okamžiku zavázal strany k jeho naplnění. Římská nota s doplňujícím papežovým prohlášením byla publikována v Osservatore Romano. V Československu se o ní zmínily rovněž některé titulní listy českých novin.²³⁶

²³⁶ Lidové noviny ze dne 1. února 1928 vydaly na titulní straně následující zprávu: „Československá vláda uveřejňuje dnes znění noty, poslané Vatikánu, kterou dala souhlas s ujednáním o úpravě církevně-politických otázek, o něž byl spor. Věcný obsah byl již znát. Přizpůsobení církevních diecézí státním hranicím, postup při dalším určení správy církevních statků, nostrifikace řádů a řeholí, jmenování biskupů, kteří musí být politicky spolehliví a jejichž minulost musí býti s hlediska státního bezvadná, přísaha věrnosti republice atd. To všechno je obvyklou diplomatickou formou a řečí do noty pojato. Není v tom samozřejmě žádných reminiscencí na minulé konflikty a v podstatě ujednání, které má vázat každou příští vládu a každou příští

Ovšem k jeho promulgaci²³⁷ došlo až dne 7. září 1937, a to vyhláškou ministerstva zahraničních věcí.²³⁸

vládní většinu, jest, že nejde o žádné řešení rozlukou. To byla ovšem samozřejmost od té chvíle, kdy bylo zjeveno, že převážná většina obyvatelstva nechce boj, nýbrž dohodu a že je v zájmu státu, zejména také z hlediska vnitropolitického, zvláště slovenského, aby styky s Vatikánem byly upraveny. Program této úpravy zformulovala koaliční vláda již tehdy, když před třemi lety propukl konflikt s Marmaggim o Husovy oslavy: Bezpečné zajištění státní suverenity. Toho bylo dosaženo plně a důsledně a to i té politicky choulostivé otázce, jako je jmenování biskupů. Je to věcné právo veta, třebaže se tomu neříká veto. Modus vivendi je za daného politického stavu pochopitelným východiskem z bezesmluvního poměru, jež jinak má Československo toliko ještě s bolševickým Ruskem. Každý ví a ministr zahraničí dr. Beneš se tím nikdy netajil, že osobně byl a je pro rozlukou. Jeho účast na dohodě s Vatikánem je dokladem jeho loyální součinnosti se stranami, které tvoří parlamentní většinu a vládu. O Marmaggim, který je de facto dosud nunciem v Praze není v notě zmínky. Je však známo již i jisto, že v Praze nezůstane“. in: Lidové noviny. http://www.lidovky.cz/modus-vivendi-s-vatikanem-09j-/ln-osmickovy-archiv.asp?c=A080131_112612_ln-osmickovy-archiv_hrn (31. 3. 2009).

²³⁷ Promulgace – zveřejnění, vyhlášení právních předpisů, vládních dokumentů, mezinárodních smluv.

²³⁸ Srov. KONÍČEK Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, 77.

Závěr

Rok 1918 je v československé, potažmo evropské historii bezpochyby stěžejním a přelomovým rokem. Znamenal nejen faktické osamostatnění Československa po útrapách I. světové války, ale přinesl i naděje a očekávání v nově nastolenou demokratickou společnost. Podstatně se rozšířila sféra, která je v dnešní době označována jako občanská a lidská práva. Klíčový rok 1918 byl rokem zásadním i ve vztahu ke katolické církvi. Katolíci se stali předmětem posměchu, církev byla zesměšňována a hanobena ve školách, na nejrůznějších schůzích i na půdě Národního shromáždění. Nastolené situace využil i nekatolický tisk, který též církev osočoval a špinil a stal se tak jedním z hlavních nástrojů proticírkevní agitace. K takovému stavu se přidala i snaha po radikální odluce církve od státu.

Protikatolické tendence a události spojené s rokem 1918 zajisté ovlivnily mínění, snahy a postoje příslušníků katolické církve a tyto lze sledovat nejen po roce 1918, ale i před ním, kdy se národnostní ideje začínají formovat v reálné představy a snahy o větší míru autonomie, později osamostatnění Československa. Jak bylo uvedeno výše, stěžejním momentem pro katolickou církev byly převratové události a po nich následující vývoj.

Na závěr lze obecně shrnout postoje českých a německých katolíků k Československu následujícím způsobem. Čeští katolíci byli od počátku obviňováni z rakušáctví a podezříváni z toho, že se nedokáží zcela dobře přizpůsobit novému státnímu zřízení. V počátcích nebyl vůbec brán zřetel na to, že i v jejich řadách ještě před vznikem republiky byli čeští katolíci nositeli a propagátory českého národního hnutí spolu s Františkem Palackým, Karlem Havlíčkem Borovským aj. V období I. světové války to byli také čeští katolíci, kteří byli aktivně účastni v československých legiích a stali se tak aktivními účastníky boje za svobodu československého státu. Po vzniku republiky se postupem času v českém katolickém prostředí dostává u části katolíků do popředí princip národnostní a převládá tak nad principem náboženským, což bylo mimo jiné také jedním z hlavních aspektů, který vedl k vytvoření Československé církve. Obecně lze konstatovat, že čeští katolíci podporovali vznik samostatného Československa a jak je zřejmé z mnoha vyjádření předních katolických představitelů, podmiňovali tuto podporu zachováním jisté církevní autonomie tak, aby stát svými zásahy katolickou církev přespříliš nesvázel, resp. neomezoval.

Poněkud odlišná byla situace u německých, resp. česko-německých katolíků. Ti se stejně jako čeští katolíci museli vypořádat s prvorepublikovými protikatolickými tendencemi, na které byli ostatně zvyklí ve vztahu k hnutí Pryč od Říma z přelomu

19. a 20. století. Němci a s nimi bezpochyby také němečtí katolíci žijící v Československu projevovali v prvních letech nevoli k novému státu, s čímž souvisela otázka národnostního začlenění Němců do Československa, kde vystupovali Němci ostře proti. Postupem času to však byli právě česko-němečtí katolíci, kteří si od roku 1921-1922 začínají uvědomovat, že takovýto jejich postoj nevede k žádným kýženým cílům, a proto je zapotřebí změnit strategii v etablování německé menšiny jako takové v rámci Československa. Z politiky striktního negativismu se začínají prosazovat tendence pozitivistické, založené na snahách nalézt v zásadních otázkách alespoň minimální konsenzus.

Velmi důležitou se stala otázka politického katolicismu, skrze který šlo do jisté míry uplatňovat zájmy katolické církve, resp. katolického obyvatelstva jako takového v každodenním životě. Univerzální aspekt katolictví se přesto nepodařilo mezi českými a německými katolíky žijícími v Československu uplatnit a na povrch stále více méně vystupovaly otázky národního odcizení těchto dvou skupin. Přesto se však tyto dva tábory dokázaly shodnout alespoň v některých oblastech, jakými byly například oblast školská, odluhy církve a státu aj. Shodně také postupovaly tyto dvě skupiny ohledně případu Marmaggiho aféry, kdy se vyslovily jednoznačně proti názorům vládních představitelů a požadovaly okamžitou nápravu.

S ohledem na výše uvedené je nutné mít na paměti, že nelze určit jednotná, shodná stanoviska a přístupy politických či společenských proudů, resp. představitelů českých a německých katolíků jako takových. Názory byly mnohdy u jednotlivců či skupin v zásadních aspektech shodné, avšak dílčím způsobem se mohly lišit podle národnostních, územních, zájmových, kulturních a společenských či osobních potřeb a zájmů.

Použitá literatura

1. Archivní

Národní archiv České republiky

Fond Arcibiskupství pražského

2. Literatura

BENEŠ Edvard: Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa. Praha: Orbis, 1927.

ČAPKA František.: Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha: Libri, 1998

DOLEŽAL Josef: Český kněz. Praha: 1931.

DONAT Heinrich: Die deutschen Katholiken in der Tschechoslowakischen Republik, Warnsdorf: 1934.

FIEDLER Jiří: Křížem krázem Hájem ve Slezsku. Háj ve Slezsku: 2007.

HALAS František X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

HALAS František X: Neklidné vztahy. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918. Brno: Trinitas, 1998.

HOBZA Antonín: Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav. Praha: 1931.

KAISEROVÁ Kristina: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20 století. Úvaly u Prahy: 2003.

KÁRNÍK Zdeněk: České země v éře první republiky. Vznik budování zlatá léta. Praha: Libri, 2003.

KLABOUCH Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962.

KLIMEK Antonín: Boj o Hrad. Praha: 1996.

KONÍČEK Jiří: Modus Vivendi. Z historie vztahů svatého stolce a Československa. Olomouc: Společnost pro dialog státu a církve v Olomouci, 2004.

KOZÁK Blahoslav J.: T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918. Praha: Melantrich 1968.

KŘEN Jan: Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918. Praha: 1990.

KUNŠTÁT Miroslav: Katolicismus mezi universalismem, partikularismem a autonomií. Praha: Pražské sociálně vědní studie, 2006.

MACEK Jaroslav: Biskupství litoměřické. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

- MAREK Pavel: Arcibiskup pražský František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika Olomouc: Moneta-FM, 2005.
- MAREK Pavel: Církevní krize na počátku první Československé republiky. Olomouc: Nakladatelství Pavel Marek, 2005.
- MASARYK Tomáš G.: Cesta demokracie I. Praha: Čin, 1933.
- MASARYK Tomáš G.: Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918. Praha:Čin, 1938.
- MILLER Václav: Náboženské poměr v první Československé republice. Ministerstvo školství a národní osvěty. Praha: Státní nakladatelství Praha, 1925.
- NĚMEC Damián: Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma válkami, in: KOUCKÁ Ivana–PAPAJÍK David: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-uherské monarchie v letech 1918-1938. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- NĚMEC Damián: Vývoj české dominikánské provincie v letech 1905-1948. Wroclav: Papiieski Fakultet Teologiczny, 1996.
- OLIVOVÁ Věra: Dějiny první republiky. Praha: Karolinum, 2000.
- PEROUTKA Ferdinand: Budování státu. Praha: Academia, 2003.
- PETRÁČEK Tomáš: Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860, in: FILIP Aleš–MUSIL Roman: Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870-1914. Praha: 2006.
- ROUČEK František: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: 1935.
- SUCHÁNEK Radomír: Modus Vivendi, in: TRETERA Jiří: Revue církevního práva. Praha: 2002.
- ŠEBEK Jaroslav: Deutsche christliche Volkspartei v polovině 30. let, in: KÁRNÍK Zdeněk: K novověkým sociálním dějinám českých zemí III. Praha: Karolinum, 1998.
- ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- TRAPL Miloš: „Hnutí pryč od Říma“ („Los von Rom“), in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Olomouc: 2001.
- TRAPL Miloš: Český politický katolicismus 1848-2005. Blansko: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- TRETERA Jiří R.: Konfesní právo a církevní právo. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997.
- ZLÁMAL Bohumil: Příručka českých církevních dějin I. Olomouc: 1972.

3. Noviny a časopisy

KOLÁŘ Petr: Politická dimenze Katolicismu v českých zemích 3., in: Distance, Revue pro kritické myšlení 3 (2000).

KOLÁŘ Petr: Politická dimenze Katolicismu v českých zemích 4., in: Distance, Revue pro kritické myšlení 4 (2000).

KOUBA František: Kulturní spolky katolické. Ústřední sekretariát československé strany lidové v Praze (bez datace).

MORKES František: Největší reforma školství v dějinách. 230. Výročí Všeobecného školního řádu, in: Učitelské noviny 33 (2004).

SUCHÁNEK Drahomír: Katolická církev a „kulturní boj“, in Teologie a společnost 2 (2003).

SUCHÁNEK Radomír: Modus Vivendi, in: TRETERA Jiří: Revue církevního práva. Praha: 2002.

Učitelské noviny 2004.

Štít 1918, 1919, 1925.

Národní listy 1920, 1921.

Národní politika 1920.

4. Internetové zdroje

Český statistický úřad, <http://www.czso.cz>.

Orel, www.orel.cz.

Společná česko-slovenská digitální knihovna, <http://www.snemovna.cz/>;

<http://www.psp.cz>.

Portál veřejné správy České republiky, <http://www.portal.gov.cz>.

Vláda České republiky, <http://www.vlada.cz>.

České resumé

Diplomová práce se věnuje tématu „Čeští a němečtí katolíci a vznik Československa“. Je strukturována do osmi kapitol o celkovém počtu devadesáti stran. Cílem je snaha o hlubší analýzu a uchopení problematiky vztahu českých a českoněmeckých katolíků ke vzniku Československé republiky v roce 1918. Ústřední téma diplomové práce je pro snazší pochopení souvislostí zasazeno do širšího historického kontextu s důrazem na vliv historických událostí ve vztahu k postavení katolické církve od dob vlády Marie Terezie na českém trůnu.

Lze konstatovat, že ač byli čeští katolíci od počátku vzniku republiky podezříváni z toho, že se nedokáží přizpůsobit nově nastoleným poměrům, vznik Československa většinově přijali s tím, že se snažili čelit protikatolickým náladám ve společnosti ve snaze získat a obhájit si určitou míru autonomie. Česko-němečtí katolíci se museli se zmiňovanými protikatolickými tlaky vypořádat rovněž. Spolu s tím pak byli nuceni řešit otázku národnostního začlenění Němců do Československa, která byla v prvních letech provázena značnou mírou negativismu, který se postupem času začal, alespoň u německých katolíků, měnit v takové postoje, které vedly ke snahám nalézt v otázce národnostního soužití mezi Čechy a Němci minimální konsenzus.

Klíčové pojmy

Církev

Češi a Němci

Katolíci

Náboženská otázka

Vznik Československa

Počet znaků

180 946

Anglická anotace

Czech and German Catholics and the formation of Czechoslovakia

This thesis handles the theme "Czech and German Catholics and the formation of Czechoslovakia." It seeks to further analysis and grip issues relating Czech and Czech-German Catholics to the Czechoslovak Republic in 1918. The central topic of this thesis is to facilitate understanding of the context set in the broader historical context with emphasis on the influence of historical events in relation to the position of the Catholic Church since the reign of Maria Theresa on the Czech throne.

Church

Czechs and Germans

Catholics

Religious Affairs

Formation of Czechoslovakia